

The background is a vibrant blue with various organic, flowing shapes in different shades of blue and cyan. There are white curved lines and some areas with fine white patterns, like a dotted circle in the top right and a hatched circle in the middle right.

Priročnik

Inclusive Horizon

Razvito v okviru projekta Erasmus+:

YOUTH IMPACT – Integracija mladih in motivacija za pozitivne dosežke in krepitev zmogljivosti organizacij

Avtorji Priročnika

Nositelj projekta: Hrvatski savez slijepih

Partnerji v projektu: Savez Slijepih Crne Gore, Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, Savez slijepih Herceg-Bosne, Emphasys Centre – Education, ICT Training, Research and Development

Erasmus+ Programme

2025

»Sofinancirano s strani Evropske unije. Izražena stališča in mnenja so zgolj stališča in mnenja avtorja(-ev) in ni nujno, da odražajo stališča in mnenja Evropske unije ali Evropske izvajalske agencije za izobraževanje in kulturo (EACEA). Zanje ne moreta biti odgovorna niti Evropska unija niti EACEA. Projekt se izvaja v okviru sklada Erasmus+ na področju krepitev zmogljivosti mladih: ERASMUS-YOUTH-2024-CB.«

Vsebina

O projektu Youth IMPACT	1
Predstavitev priročnika »Inclusive Horizon«	3
Metodologija za razvoj priročnika »Inclusive Horizon«	5
Položaj mladih slepih in slabovidnih oseb v partnerskih državah	7
Predstavitev in primerjalni pregled	7
Črna gora	7
Slovenija	12
Mladi s slepoto in slabovidnostjo	12
Mladi z invalidnostjo	14
Skupni kontekst in trendi	15
Hrvaška	15
Bosna in Hercegovina	19
Ciper	20
Mednarodni evropski okvir	21
Primeri uspešnih vključujočih modelov in praks iz evropskih držav	23
Nacionalna zakonodaja v partnerskih državah	28
Zakonodajni okvir v Črni gori	29
Mednarodni okvir – Konvencija o pravicah invalidov	30
Ustava Črne gore	30
Ključni nacionalni zakoni	30
Zakoni, ki se nanašajo na mlade, izobraževanje, mobilnost, kulturo in šport	32
Strategije, pomembne za položaj oseb z invalidnostjo v Črni gori	33
Zakonodajni okvir v Sloveniji	34

Relevantne pravice, zakonodajni in strateški okvir	35
Zakonodajni okvir na Hrvaškem	36
Mednarodni okvir – Konvencija o pravicah invalidov (CRPD).....	36
Ustava Republike Hrvatske.....	36
Temeljni nacionalni zakoni za osebe z invalidnostjo	37
Zakoni, pomembni za mobilnost in dostopnost	37
Zakoni in politike na področju izobraževanja	38
Zakonodajni okvir na področju zaposlovanja	38
Pravice na področju zdravstvenega varstva in podpornih tehnologij	38
Nacionalne politike in strateški dokumenti	39
Zakonodajni okvir v Bosni in Hercegovini	40
Zakonodajni okvir na Cipru	41
Ključni zakoni	41
Nacionalni strateški okviri.....	42
Razpoložljive storitve, podporni mehanizmi in podporni programi – institucionalni in nevladni.....	44
Črna gora	44
Institucionalne storitve in podpora	44
Socialno varstvo in varstvo otrok ter podporne storitve v skupnosti	45
Izobraževalne ustanove in vključujoča podpora	45
Zdravstvene storitve.....	46
Zaposlitveni programi in poklicna rehabilitacija	46
Nevladne organizacije in podporna skupnost	47
Slovenija	49
Institucionalne storitve	50
Spodbude za zaposlovanje oseb z invalidnostjo.....	50
Programi socialne podpore.....	51

Programi organizacij za slepe in slabovidne osebe	51
Pobude nevladnih organizacij in programi, ki temeljijo na skupnosti	51
Mladinski sektor in programi mobilnosti	52
Hrvaška	53
Bosna in Hercegovina	54
Ciper	54
Državne institucije	54
Nevladne organizacije in skupnostni sektor	55
Priložnosti za mobilnost, izobraževanje, zaposlovanje in sodelovanje mladih	57
Črna gora	57
Mobilnost	58
Izobraževanje	59
Zaposlovanje	61
Sodelovanje mladih z invalidnostjo v družbi	62
Slovenija	64
Izobraževanje	64
Mobilnost	65
Zaposlovanje	66
Sodelovanje in vključevanje skupnosti	66
Hrvaška	67
Bosna in Hercegovina	68
Ciper	69
Državljska in politična udeležba	69
Sodelovanje v izobraževanju	69
Sodelovanje v kulturi in rekreaciji	70
Najpogostejše ovire in ovire, identificirane v nacionalnem kontekstu	71

Črna gora	71
Dostop do informacij in digitalna dostopnost	72
Fizična dostopnost in mobilnost	72
Izobraževanje in podpora znotraj izobraževalnega sistema	73
Neformalno učenje	75
Sodelovanje v kulturnem življenju	77
Mobilnost	78
Socialne, psihološke in družbene ovire	80
Nezadostno medsektorsko sodelovanje	81
Slovenija	81
Sistemske in koordinacijske ovire	81
Ovire v izobraževanju	82
Ovire pri mobilnosti in fizični dostopnosti	82
Ovire pri digitalni in informacijski dostopnosti	83
Ovire pri zaposlovanju	83
Socialne in psihosocialne ovire	83
Hrvaška	84
Bosna in Hercegovina	85
Ciper	86
Fizične in prostorske ovire	86
Družbeni predsodki in stereotipi	86
Ovire na področju izobraževanja	87
Ovire na področju zaposlovanja	87
Ovire na področju digitalne dostopnosti	87
Institucionalne in upravne ovire	88
Finančne ovire	88
Nacionalne pobude in primeri dobre prakse	89

Črna gora	89
Institucionalne pobude.....	90
Pobude nevladnih organizacij	91
Mednarodni programi in sodelovanje	94
Pobude lokalnih samouprav	95
Slovenija	96
Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije	96
Medobčinska društva slepih in slabovidnih – lokalna rehabilitacija, socialna vključenost in vključevanje skupnosti.....	98
Društvo študentov invalidov Slovenije (DŠIS) – akademska podpora in vrstniška vključenost študentov z invalidnostjo	98
Projekt Prehod mladih + ...	99
Pobuda Vključen svet	99
Nacionalni center za celostno rehabilitacijo slepih in slabovidnih (NC CRSS).....	99
Dodatni primeri inkluzivne prakse.....	100
Hrvaška.....	100
Bosna in Hercegovina	102
Ciper	102
Pobude na področju vključujočega izobraževanja	102
Programi zaposlovanja in poklicnega izobraževanja.....	102
Programi podpornih tehnologije in dostopnosti	103
Programi sodelovanja skupnosti in mladinskega dela.....	103
Zagovorništvo in ozaveščanje	103
Glas mladih z okvaro vida in mladih oseb s posebnimi potrebami: sklepi mednarodnih razprav	104
Predstavitev mednarodne razprave	104
Zaključki prve mednarodne razprave – Dostop do informacij.....	105

Zaključki druge mednarodne razprave – potrebe, priložnosti in rešitve za enakopravno participacijo mladih s posebnimi potrebami	108
Priporočila za izboljšanje položaja mladih s slepoto ali slabovidnostjo in mladih oseb z invalidnostjo	113
Črna gora	114
Dostopnost informacij in digitalnega okolja	114
Izobraževanje in dostopnost učnih gradiv	114
Mobilnost in samostojno gibanje	115
Zaposlovanje in strokovni razvoj	115
Mednarodna mobilnost in neformalno učenje	115
Aktivno sodelovanje mladih v družbi in kulturi	116
Usklajevanje zakonodaje, politik in prakse	116
Slovenija	116
Krepitev zgodnjega prepoznavanja in specializirane podpore v rednem izobraževanju	117
Zagotavljanje pravočasnega dostopa do dostopnih učnih gradiv in digitalnih vsebin	117
Širitev dostopa do podporne tehnologije in krepitev digitalne vključenosti	118
Krepitev vključujoče participacije mladih in struktur vrstniške podpore	118
Izboljšanje mobilnosti in dostopnosti v lokalnih skupnostih	118
Načrtovanje usposabljanja rehabilitacijskih tehnikov	119
Krepitev medsektorskega sodelovanja in usklajevanja storitev	119
Izboljšanje podatkov, digitalne dostopnosti in dostopa do kulture	119
Hrvaška	120
Bosna in Hercegovina	121
Ciper	122
Politike in pravni okviri	122
Izobraževanje in usposabljanje	122

Zaposlitvene možnosti.....	122
Dostopnost in tehnologija.....	122
Ozaveščanje in zagovorništvo.....	123
Sodelovanje in podporne storitve	123
Zaključek	124
Viri	127

O projektu Youth IMPACT

Projekt Youth IMPACT – Youth Integration and Motivation for Positive Achievement and Capacity Transformation je nastal kot odgovor na jasno opredeljeno potrebo, da se mladim s slepoto in slabovidnostjo zagotovi močnejša in celovitejša podpora pri dostopu do informacij, izobraževalnih priložnosti, programov mobilnosti in aktivne udeležbe v družbenem življenju. V sodobnem času, ko se večina ključnih informacij, storitev in priložnosti posreduje prek digitalnih platform, se mladi s slepoto in slabovidnostjo pogosto soočajo z velikimi ovirami, ki omejujejo njihov dostop do pravočasnih, točnih in dostopnih informacij. Razlogi za to so številni: nezadostno razviti standardi dostopnosti, pomanjkanje razumevanja in znanja v izobraževalnih ustanovah, pomanjkanje tehnične podpore ter številne družbene ovire.

Youth IMPACT združuje organizacije iz petih evropskih držav, ki si delijo skupni cilj: izboljšanje položaja mladih s slepoto in slabovidnostjo z medsebojnim sodelovanjem, izmenjavo znanja ter razvojem vključujočih politik in programov. Projektni partnerji so Hrvaška zveza slepih (koordinator projekta), Zveza slepih in slabovidnih Slovenije, Zveza slepih Hercegovine – Federacija Bosne in Hercegovine, Zveza slepih Črne gore ter Center za izobraževanje – Center za usposabljanje, IKT, raziskave in razvoj s Cipra.

Vsaka od omenjenih organizacij prispeva svoje znanje, izkušnje in razumevanje specifičnih izzivov v svojem okolju, zato partnerji skupaj tvorijo usklajeno mrežo, ki zajema različne evropske kontekste, hkrati pa si delijo skupno vizijo vključujoče, dostopne in podporne družbe za vse mlade.

Projekt prav tako prepoznava potrebo, da imajo mladi s slepoto in slabovidnostjo enake možnosti kot njihovi vrstniki na področju izobraževanja, zaposlovanja, mobilnosti, sodelovanja v mladinskih programih in procesih odločanja. Zato projekt vključuje aktivnosti, namenjene krepitvi njihovih kompetenc, povečanju samozavesti in zagotavljanju konkretnih orodij za lažje vključevanje v lokalne, regionalne in mednarodne programe. Še posebej pomembno je poudariti pomen aktivnosti, ki vključujejo neposredno delo z mladimi, med katerimi izstopata dva programa mobilnosti, pa tudi raziskovalne in izobraževalne dejavnosti. Osrednje mesto pa zaseda razvoj transnacionalnega priročnika, ki je pred vami.

Ta priročnik je nastal kot rezultat kombiniranega procesa učenja, posvetovanja in izmenjave, ki se je začel z organizacijo dveh mednarodnih spletnih razprav z mladimi s slepoto in slabovidnostjo iz partnerskih držav. V teh razpravah so imeli mladi priložnost odprto govoriti o svojih izkušnjah pri dostopu do informacij, o ovirah, ki omejujejo njihovo udeležbo, o manjkajočih storitvah ter o konkretnih spremembah, ki bi izboljšale kakovost njihovega življenja. Zaključki razprav predstavljajo pomembno podlago za vsebino priročnika, saj omogočajo neposredno vključitev glasov mladih v dokument.

Sodelovanje med partnerji temelji na medsebojnem zaupanju, spoštovanju in zavezanosti k skupnemu poslanstvu. Vsaka organizacija prispeva del mozaika – nacionalne predpise, obstoječe storitve, primere dobrih praks ter izzive na področju dostopnosti, izobraževanja, mobilnosti in zaposlovanja. Za izboljšanje položaja mladih z okvaro vida je potreben celovit pristop, Youth IMPACT pa si s svojimi dejavnostmi prizadeva ponuditi rešitve, ki so uporabne v različnih kontekstih. Na ta način projekt ne le analizira obstoječe stanje, temveč ponuja tudi izhodišče za razvoj vključujočih politik in praktičnih korakov, ki lahko prispevajo k spremembam na ravni lokalne skupnosti, družbe kot celote ter institucij in zakonodaje.

Priročnik »Inclusive Horizon« predstavlja enega najpomembnejših rezultatov projekta, saj povezuje raziskovanje, prakso, izkušnje mladih ter evropske standarde. Njegov cilj je zagotoviti jasen in celovit pregled stanja v partnerskih državah, izpostaviti ključne ovire ter predstaviti modele podpore, ki lahko služijo kot navdih za nadaljnje delo. Namenjen je mladim, organizacijam, ki delajo z mladimi, institucijam, javnim službam, strokovnjakom in oblikovalcem politik. Predstavlja orodje za razumevanje izzivov ter zemljevid možnih rešitev, ki temeljijo na izkušnjah tistih, ki se s temi izzivi srečujejo vsak dan.

S tem projektom in razvojem priročnika si Youth IMPACT prizadeva za ozaveščanje o potrebah mladih s slepoto in slabovidnostjo, krepitev njihovega glasu ter prispevanje k izgradnji vključujoče družbe, v kateri imajo vsi mladi enake možnosti za učenje, gibanje, sodelovanje in uspeh.

Predstavitev priročnika »Inclusive Horizon«

Priročnik »Inclusive Horizon« predstavlja ključni rezultat krepitev kapacitet mladih s slepoto in slabovidnostjo in je eden najpomembnejših intelektualnih dosežkov projekta Youth IMPACT. Nastal je kot odgovor na potrebo po enotnem, celovitem in dostopnem dokumentu, ki prikazuje razmere, potrebe, izzive in priložnosti mladih s slepoto in slabovidnostjo v partnerskih državah, hkrati pa predstavlja modele in prakse iz Evropske unije, ki lahko prispevajo k oblikovanju bolj vključujočih politik in programov.

Namen priročnika je dvojen. Prvič, sistematizira informacije, zbrane v času projekta – od spoznanj, ki so jih mladi posredovali prek mednarodnih razprav, do analiz, ki so jih pripravile partnerske organizacije. Drugič, služi kot praktično orodje, ki ga lahko uporablja širok spekter deležnikov: mladi slepi in slabovidni, njihove družine, mladinske organizacije, izobraževalne ustanove, javni organi, odločevalci, organizacije civilne družbe in evropske institucije, ki se ukvarjajo z mladinskimi politikami in vključevanjem.

Priročnik ni zasnovan zgolj kot zbirka informacij, temveč kot dokument, ki spodbuja spremembe. S preučevanjem ovir, s katerimi se srečujejo mladi s slepoto in slabovidnostjo, analizo obstoječih podpornih storitev ter predstavitvijo konkretnih priporočil ustvarja podlago za izboljšanje praks v vseh vidikih življenja mladih s slepoto in slabovidnostjo – od izobraževalnega sistema, prek zaposlovanja in mobilnosti do dostopa do informacij ter aktivne udeležbe v družbi.

V procesu nastajanja priročnika je bila posebna pozornost namenjena temu, da se glas mladih sliši, razume in spoštuje. Njihove izkušnje, potrebe in pričakovanja, zbrana v dveh nadnacionalnih spletnih razpravah, tvorijo osnovo priročnika.

Poleg tega so partnerske organizacije pripravile nacionalne analize, ki zagotavljajo celovit pregled pravnega okvira, institucionalnih praks, razpoložljivih storitev in pobud v svojih državah. Te analize ustvarjajo širši kontekst, ki omogoča boljše razumevanje položaja slepih in slabovidnih mladih.

Poleg nacionalnih spoznanj priročnik vključuje tudi evropsko perspektivo. Ta del obravnava primere dobrih praks, strateške dokumente in politike, povezane z

uključevanjem, mobilnostjo mladih, digitalno preobrazbo, dostopnostjo in enakostjo. Pregled evropskih praks služi kot navdih in načrt, ki lahko pomaga pri načrtovanju in izvajanju sistemskih rešitev v partnerskih državah. Na ta način priročnik omogoča primerjavo različnih pristopov in identifikacijo modelov, ki jih je mogoče sprejeti, prilagoditi in uporabiti v lokalnih kontekstih.

Priročnik je strukturiran tako, da omogoča jasno in enostavno navigacijo po različnih temah in poglavjih. Vsako poglavje predstavlja posebno tematsko enoto, skupaj pa tvorijo enotno celoto, ki zagotavlja celovit pregled položaja mladih s slepoto in slabovidnostjo. S predstavitvijo ovir, potreb, priložnosti in priporočil priročnik nagovarja tudi odločevalce in jim ponuja konkretne smernice za izboljšanje politik in praks. V skladu z zavezanostjo projekta k spodbujanju dostopnosti bo priročnik na voljo v več oblikah: digitalni različici, zvočni različici in v Braillovi pisavi v jezikih partnerskih držav ter v angleščini. S tem je zagotovljeno, da je dokument v celoti dostopen vsem zainteresiranim stranem, tudi mladim s slepoto in slabovidnostjo, ki se pri dostopu do informacij pogosto soočajo z ovirami.

Priročnik »Inclusive Horizon« je zasnovan kot orodje dolgoročnega pomena in zato ne predstavlja le rezultata projekta, temveč tudi podlago za prihodnje pobude, raziskave in programe. S kombinacijo nacionalnih informacij, evropske perspektive in priporočil, ki temeljijo na izkušnjah mladih, ima priročnik potencial, da se uporablja kot referenčni dokument pri oblikovanju politik, strateških načrtov, projektov in programov, ki prispevajo k izboljšanju položaja mladih s slepoto in slabovidnostjo.

Priročnik predstavlja poziv k sodelovanju, ukrepanju in nadaljnjemu razvoju vključujoče družbe. Njegova vrednost ni le v informacijah, ki jih ponuja, temveč tudi v procesu, s katerim je bil ustvarjen – proces učenja, izmenjave in skupnega ukrepanja med partnerji iz različnih držav, v katerem so mladi s slepoto in slabovidnostjo prepoznani kot aktivni udeleženci in nosilci sprememb.

Metodologija za razvoj priročnika »Inclusive Horizon«

Priročnik »Inclusive Horizon« predstavlja ključni rezultat krepite kapacitet mladih s slepoto in slabovidnostjo ter enega najpomembnejših intelektualnih dosežkov projekta Youth IMPACT. Nastal je kot odgovor na potrebo po enotnem, celovitem in dostopnem dokumentu, ki prikazuje razmere, potrebe, izzive in priložnosti mladih s slepoto in slabovidnostjo v partnerskih državah, hkrati pa predstavlja modele in prakse iz Evropske unije, ki lahko prispevajo k oblikovanju bolj vključujočih politik in programov.

Namen priročnika je dvojen. Prvič, sistematizira informacije, zbrane v času projekta – od spoznanj, ki so jih mladi posredovali prek mednarodnih razprav, do analiz, ki so jih pripravile partnerske organizacije. Drugič, služi kot praktično orodje, ki ga lahko uporablja širok spekter deležnikov: mladi s slepoto in slabovidnostjo, njihove družine, mladinske organizacije, izobraževalne ustanove, javni organi, odločevalci, organizacije civilne družbe in evropske institucije, ki se ukvarjajo z mladinskimi politikami in vključevanjem.

Priročnik ni zasnovan zgolj kot zbirka informacij, temveč kot dokument, ki spodbuja spremembe. S preučevanjem ovir, s katerimi se srečujejo mladi, analizo obstoječih podpornih storitev ter predstavitvijo konkretnih priporočil ustvarja podlago za izboljšanje praks v vseh vidikih življenja mladih s slepoto in slabovidnostjo – od izobraževalnega sistema prek zaposlovanja in mobilnosti do dostopa do informacij ter aktivne udeležbe v družbi.

V procesu nastajanja priročnika je bila posebna pozornost namenjena temu, da se glas mladih sliši, razume in spoštuje. Njihove izkušnje, potrebe in pričakovanja, zbrana v dveh nadnacionalnih spletnih razpravah, tvorijo osnovo priročnika.

Poleg tega so partnerske organizacije pripravile nacionalne analize, ki zagotavljajo celovit pregled pravnega okvira, institucionalnih praks, razpoložljivih storitev in pobud v svojih državah. Te analize ustvarjajo širši kontekst, ki omogoča boljše razumevanje položaja mladih s slepoto in slabovidnostjo.

Poleg nacionalnih spoznanj priročnik vključuje tudi evropsko perspektivo. Ta del obravnava primere dobrih praks, strateške dokumente in politike, povezane z vključevanjem, mobilnostjo mladih, digitalno preobrazbo, dostopnostjo in enakostjo.

Pregled evropskih praks služi kot navdih in načrt, ki lahko pomaga pri načrtovanju in izvajanju sistemskih rešitev v partnerskih državah. Na ta način priročnik omogoča primerjavo različnih pristopov ter identifikacijo modelov, ki jih je mogoče sprejeti, prilagoditi in uporabiti v lokalnih kontekstih.

Priročnik je strukturiran tako, da omogoča jasno in enostavno navigacijo po različnih temah in poglavjih. Vsako poglavje predstavlja posebno tematsko enoto, skupaj pa tvorijo enotno celoto, ki zagotavlja celovit pregled položaja mladih s slepoto in slabovidnostjo. S predstavitevijo ovir, potreb, priložnosti in priporočil priročnik nagovarja tudi odločevalce ter jim ponuja konkretne smernice za izboljšanje politik in praks.

V skladu z zavezanostjo projekta k spodbujanju dostopnosti bo priročnik na voljo v več oblikah: v digitalni različici, zvočni različici in v Braillovi pisavi v jezikih partnerskih držav ter v angleščini. S tem je zagotovljeno, da je dokument v celoti dostopen vsem zainteresiranim stranem, tudi mladim s slepoto in slabovidnostjo, ki se pri dostopu do informacij pogosto soočajo z ovirami.

Priročnik »Inclusive Horizon« je zasnovan kot orodje dolgoročnega pomena in zato ne predstavlja le rezultata projekta, temveč tudi podlago za prihodnje pobude, raziskave in programe. S kombinacijo nacionalnih informacij, evropske perspektive in priporočil, ki temeljijo na izkušnjah mladih, ima priročnik potencial, da se uporablja kot referenčni dokument pri oblikovanju politik, strateških načrtov, projektov in programov, ki prispevajo k izboljšanju položaja mladih s slepoto in slabovidnostjo.

Priročnik predstavlja poziv k sodelovanju, ukrepanju in nadaljnjemu razvoju vključujoče družbe. Njegova vrednost ni le v informacijah, ki jih ponuja, temveč tudi v procesu, s katerim je bil ustvarjen – procesu učenja, izmenjave in skupnega ukrepanja med partnerji iz različnih držav, v katerem so mladi s slepoto in slabovidnostjo prepoznani kot aktivni udeleženci in nosilci sprememb.

Položaj mladih slepih in slabovidnih oseb v partnerskih državah

Predstavitev in primerjalni pregled

V vseh partnerskih državah projekta – v Črni gori, na Hrvaškem, v Sloveniji, Bosni in Hercegovini ter na Cipru – položaj mladih s slepoto in slabovidnostjo oblikuje veliko več kot samo zakonodaja in institucionalna politika. Oblikujejo ga vsakodnevne izkušnje mladih: v učilnicah in na univerzah, v digitalnem prostoru, na ulicah, po katerih se gibljejo, v pisarnah, kjer iščejo zaposlitev, pa tudi v neformalnih srečanjih, kjer poskušajo najti svoje mesto v skupnosti. Čeprav ima vsaka država svoj družbeni in kulturni kontekst, jih povezuje dejstvo, da se mladi s slepoto in slabovidnostjo še vedno soočajo s podobnimi ovirami – od tehnologije, ki ni vedno dostopna, do okolij, ki pogosto nimajo dovolj znanja, da bi zagotovila podporo, ki jo potrebujejo.

Na nekaterih področjih, kot so razvoj podpornih storitev, pravni okvir in razpoložljivost informacijskih tehnologij, so nekatere države naredile korak naprej, medtem ko se druge še vedno soočajo z osnovnimi izzivi. Kljub tem razlikam pa ostaja skupna nit, ki združuje vse partnerje: želja mladih, da se prosto gibljejo, se učijo na enakopravni osnovi, delajo in prispevajo k družbi na enak način kot njihovi vrstniki.

To poglavje držav ne primerja s pomočjo statističnih podatkov, temveč skuša s pripovednim pristopom predstaviti realnost mladih s slepoto in slabovidnostjo v različnih družbenih okoljih. Predstavlja kombinacijo institucionalnega konteksta in življenjskih izkušenj – ker se položaj mladih ne meri le s predpisi, temveč tudi z njihovo izkušnjo dostopnosti, priložnosti in vsakodnevnih ovir.

Črna gora

V zadnjih letih je Črna gora izboljšala svoj zakonodajni okvir na področju pravic oseb z invalidnostjo, vendar dejanski položaj mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo še vedno zaznamujejo številne omejitve. Čeprav zakoni in strateški dokumenti formalno priznavajo pravice in potrebe oseb z invalidnostjo, je njihovo izvajanje v praksi počasno, neenakomerno in pogosto poteka brez jasnega

medsektorskega usklajevanja. Institucije vlagajo določena prizadevanja v izboljšanje podpornega sistema, vendar zaradi omejenih zmogljivosti, pomanjkanja specializiranih storitev in šibke povezanosti med sektorji velik del konkretne podpore še vedno temelji na organizacijah civilne družbe.

Po razpoložljivih podatkih popisa prebivalstva in administrativnih evidenc ima več kot 33.000 oseb v Črni gori formalno priznan status osebe z invalidnostjo, ocene pa kažejo, da ima približno 8,5 % celotnega prebivalstva določene okvare ali ovire pri vsakodnevem delovanju. Ti podatki zajemajo različne oblike invalidnosti, vključno s senzoričnimi, gibalnimi in psihosocialnimi ovirami, ter nedvomno vključujejo tudi pomemben delež mladih. Vendar Črna gora nima enotnega registra oseb z invalidnostjo, razčlenjenega po starosti in vrsti invalidnosti, zato ni mogoče natančno določiti števila mladih z invalidnostjo oziroma posebej mladih s slepoto in slabovidnostjo. To pomanjkanje podatkov dodatno otežuje načrtovanje politik in storitev, namenjenih mladim.

Mladi s slepoto in slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo v Črni gori vse pogosteje izražajo željo po aktivnosti, vključenosti in vidnosti v družbi, hkrati pa se soočajo s številnimi ovirami pri dostopu do informacij, izobraževanja, zaposlovanja in mobilnosti. Čeprav so danes bolj glasni kot v preteklosti in pogosteje sodelujejo v dejavnostih organizacij, ki jih povezujejo, njihova udeležba v institucionalnih procesih odločanja ostaja omejena. Mnogi mladi ne vedo, kje najti zanesljive informacije, kako uveljaviti pravico do ustrezne podpore ali kakšne priložnosti obstajajo za izobraževanje, poklicni razvoj ali mobilnost zunaj Črne gore.

Znotraj izobraževalnega sistema sta dostopnost in podpora v veliki meri odvisni od dobre volje in občutljivosti posameznikov – učiteljev, profesorjev ali administrativnega osebja. Obstajajo pozitivni primeri prilagoditev poučevanja in izpitov, vendar dostopni učbeniki, digitalni materiali in podporne tehnologije še vedno niso standardizirani ali sistematično zagotovljeni. Številni mladi se pri pridobivanju skript, učbenikov ali digitalnih virov v dostopnih oblikah zanašajo na družine ali organizacije oseb z invalidnostjo.

Čeprav se digitalna preobrazba v Črni gori pospešuje, številne spletne strani državnih institucij, izobraževalnih ustanov, študentskih služb, kulturnih centrov in javnih podjetij še vedno niso dostopne osebam, ki uporabljajo bralnike zaslona. Mladi pogosto

poudarjajo, da se že na začetku počutijo izključene, saj osnovne informacije o štipendijah, razpisih, programih ali javnih pozivih niso na voljo v dostopnih oblikah.

Na področju socialnega varstva in varstva otrok v Črni gori so bili v zadnjih letih opaženi določeni napredki, pomembni za položaj mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo, vendar sistem še vedno ni v celoti prilagojen njihovim dejanskim potrebam. Razvoj zakonodajnega okvira ter sprejem različnih strategij in drugih dokumentov na področju socialne politike in invalidnosti sta prispevala k večji prepoznavnosti vprašanj, povezanih z invalidnostjo, vendar prakso še vedno zaznamujejo razdrobljenost, neenakomerna dostopnost in močna odvisnost od projektno usmerjenih rešitev. Sistem socialnega varstva in varstva otrok formalno priznava pravice oseb z invalidnostjo prek različnih oblik denarnih prejemkov, socialnih storitev in podpornih ukrepov, vendar se razpoložljivost in kakovost teh storitev močno razlikujeta glede na občino in zmogljivosti lokalnih centrov za socialno delo. Mladi s slepoto in slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo se pogosto soočajo z upravnimi ovirami, dolgotrajnimi postopki in neenakomernim izvajanjem predpisov, kar otežuje pravočasen dostop do ustrezne in neprekinjene podpore.

Storitve, ki podpirajo samostojno življenje v skupnosti, so posebej pomembne, v praksi pa jih najpogosteje izvajajo organizacije civilne družbe, predvsem Zveza slepih Črne gore in Združenje mladih z invalidnostjo Črne gore. Ti organizaciji že vrsto let izvajata konkretne storitve, ki mladim omogočajo večjo samostojnost, mobilnost in aktivno sodelovanje v družbi. Med najpomembnejšimi storitvami so videče spremstvo, osebna pomoč, psihosocialna podpora, svetovanje, informacije o pravicah, podpora pri izobraževanju in zaposlovanju ter programi opolnomočenja in vrstniške podpore. Storitve videčega spremljevalca izvaja Zveza slepih Črne gore in je še posebej pomembna za mlade s slepoto in slabovidnostjo, saj omogoča gibanje, opravljanje vsakodnevnih dejavnosti, dostop do izobraževalnih, kulturnih in družbenih vsebin ter sodelovanje v javnem življenju. Čeprav storitev obstaja, njena dostopnost še ni sistemsko urejena, temveč je v veliki meri odvisna od projektnega financiranja in zmogljivosti izvajalcev, kar omejuje dolgoročno varnost in načrtovanje samostojnega življenja mladih.

Poleg tega Združenje mladih z invalidnostjo Črne gore z različnimi programi prispeva k razvoju modelov samostojnega življenja, zagovorništvu deinstitutionalizacije, izboljševanju dostopnosti ter krepitvi sodelovanja mladih z invalidnostjo v procesih

odločanja. Te dejavnosti imajo pomembno vlogo pri zapolnjevanju vrzeli v sistemu socialnega varstva in varstva otrok, zlasti na področju prehoda mladih iz izobraževanja v zaposlitev in samostojno življenje. Čeprav strategije in drugi dokumenti vse pogosteje poudarjajo potrebo po razvoju storitev, ki temeljijo na skupnosti, ter zmanjševanju institucionalne odvisnosti, v praksi še vedno ni celovitega, stabilnega in trajnostnega sistema, ki bi mladim omogočal dolgoročno načrtovanje izobraževanja, zaposlitve in življenja v skupnosti. Posledično sistem socialnega varstva in varstva otrok še vedno v veliki meri temelji na kombinaciji institucionalnih rešitev, družinske podpore in delovanja nevladnega sektorja, kar jasno kaže na potrebo po nadaljnjih izboljšavah in sistemski krepitvi skupnostnih podpornih storitev.

Samostojno življenje mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v Črni gori ostaja omejeno zaradi številnih strukturnih in praktičnih ovir. Čeprav mladi vse pogosteje izražajo željo po neodvisnosti, avtonomni mobilnosti, izobraževanju, zaposlitvi in aktivnem družbenem življenju, sistemska podpora razvoju neodvisnosti še vedno ni dovolj razvita. Posebno pomembno vlogo pri spodbujanju samostojnosti mladih s slepoto in slabovidnostjo ima Zveza slepih Črne gore, ki izvaja usposabljanja za orientacijo in mobilnost z uporabo bele palice. Ta usposabljanja predstavljajo osnovni predpogoj za samostojno gibanje, izobraževanje, zaposlitev in sodelovanje v skupnosti. Kljub svojemu pomenu usposabljanja niso stalno dostopna vsem, ki jih potrebujejo, saj so odvisna od projektnega financiranja in omejenih zmogljivosti. Samostojno življenje vključuje tudi sposobnost sprejemanja odločitev, načrtovanja lastne prihodnosti in prevzemanja nadzora nad vsakdanjim življenjem. V tem smislu mladi z invalidnostjo ter mladi s slepoto in slabovidnostjo pogosto ostajajo odvisni od družinske in neformalne podpore, saj sistem ne zagotavlja zadostnih mehanizmov za dolgoročno neodvisnost, zlasti na področjih bivanja, zaposlovanja in mobilnosti.

Udeležba mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v javnem in političnem življenju v Črni gori ostaja omejena, čeprav so bile v zadnjih letih zabeležene določene izboljšave. Mladi so formalno prepoznani v različnih strategijah in drugih dokumentih javnih politik, vendar njihova dejanska vključenost v procese odločanja ostaja občasna in je v veliki meri odvisna od pobud organizacij civilne družbe, ne pa od sistemskih in institucionaliziranih mehanizmov. Mladi z invalidnostjo ter mladi s slepoto in slabovidnostjo so redko zastopani v svetovalnih telesih, delovnih skupinah in drugih formalnih strukturah odločanja. Tudi kadar so vključeni, je njihova udeležba pogosto

omejena in brez bistvenega vpliva na oblikovanje in izvajanje politik, ki neposredno vplivajo na njihovo vsakdanje življenje.

Dodaten izziv predstavlja pomanjkanje pravočasnih in dostopnih informacij o javnih razpravah, posvetovanjih, razpisih in drugih oblikah sodelovanja pri odločanju, pa tudi nedostopnost digitalnih platform, prek katerih se ti procesi najpogosteje izvajajo. V tem kontekstu ima Zveza slepih Črne gore pomembno vlogo pri izboljševanju digitalne dostopnosti v sodelovanju z Ministrstvom za javno upravo, z udeležbo pri pripravi smernic za izdelavo dostopnih elektronskih dokumentov in dostopnih spletnih strani v skladu s standardi WCAG. Smernice so namenjene državnim organom, institucijam in lokalnim oblastem z namenom zagotavljanja dostopnosti informacij osebam s slepoto in slabovidnostjo ter osebam z invalidnostjo, zlasti na področjih izobraževanja, zaposlovanja, socialnega varstva in varstva otrok ter uveljavljanja pravic prek elektronskih storitev. Poleg tega je Zveza slepih Črne gore sodelovala pri razvoju in izboljševanju državne digitalne platforme Gov.me z namenom povečanja njene funkcionalnosti in dostopnosti za osebe s slepoto in slabovidnostjo. Ta platforma predstavlja osrednji komunikacijski kanal med državljani in institucijami ter ključen vir informacij o javnih storitvah, razpisih in upravnih postopkih.

Na področju politične participacije Združenje mladih z invalidnostjo Črne gore in Zveza slepih Črne gore sodelujeta z Državno volilno komisijo in drugimi relevantnimi institucijami z namenom izboljšanja dostopnosti volilnega procesa. To sodelovanje vključuje posvetovanja, zagovorniške dejavnosti in pobude za izboljšanje dostopnosti volilnih informacij in postopkov za osebe z invalidnostjo. Kljub temu udeležba mladih s slepoto in slabovidnostjo v političnem življenju ostaja nizka, zlasti ko gre za formalne politične strukture in strankarsko delovanje. Pozitivni primeri udeležbe mladih so najpogosteje povezani z javnimi razpravami, posvetovalnimi procesi ter projekti, ki se izvajajo s podporo mednarodnih organizacij in v okviru mladinskih ter vključujočih programov, vendar so ti še vedno omejeni po obsegu in trajanju.

Mobilnost na lokalni in mednarodni ravni je dodatno omejena zaradi fizične nedostopnosti prostora, nezadostno razvitih podpornih storitev in pomanjkanja stabilnih rešitev za pomoč. Izkušnje pa kažejo, da mladi, kadar dobijo priložnost sodelovati v mladinskih, izobraževalnih ali mednarodnih programih, izkazujejo visoko stopnjo motivacije, odgovornosti in angažiranosti. V tem smislu ovire niso v potencialu mladih, temveč v pomanjkanju sistemskih mehanizmov, ki bi jim omogočili enak dostop.

Na trgu dela se mladi s slepoto in slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo soočajo s kombinacijo predsodkov, nezadostne ozaveščenosti delodajalcev in omejene institucionalne podpore. Čeprav subvencije in določeni ukrepi za zaposlovanje obstajajo, pogosto niso dovolj, da bi bistveno spodbudili delodajalce, zaradi česar številni mladi obupajo, še preden sploh poskusijo najti zaposlitev. Tisti, ki jim uspe najti delo, so najpogosteje zaposleni v podpornih okoljih, nevladnem sektorju ali v posameznih institucijah, ki prepoznavajo vrednost vključevanja.

Najbolj pozitivni primeri prakse v Črni gori prihajajo prav iz mladinskih organizacij in organizacij oseb z invalidnostjo. Mentorski programi, vrstniška podpora, vključujoče delavnice in mednarodne izmenjave jasno kažejo, koliko lahko mladi dosežejo, kadar so zagotovljeni ustrezni pogoji. Te izkušnje potrjujejo, da potencial mladih ni vprašljiv, temveč da je ključni izziv vzpostavitev dostopnega, usklajenega in trajnostnega sistema podpore.

Slovenija

Mladi s slepoto in slabovidnostjo

V Sloveniji mladi s slepoto in slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo predstavljajo razmeroma majhen, a raznolik del mladinske populacije. Njihov položaj oblikujejo nacionalna zavezanost vključevanju, razvoj izobraževalnega sistema in sistema socialne zaščite ter pomembna vloga specializiranih storitev in organizacij civilne družbe. Ta načela se odražajo v dokumentu Action Programme for Persons with Disabilities 2022–2030 ([Akcijski program za invalide 2022 - 2030](#)), ki predstavlja strateški okvir za izboljšanje participacije, dostopnosti in enakih možnosti.

Po ocenah, ki temeljijo na mednarodnih interpolacijskih študijah, v Sloveniji živi med 8.000 in 10.000 oseb, ki so slepe ali slabovidne. Te številke predstavljajo približno oceno na ravni prebivalstva in jih je treba razlagati kot indikativne, saj so celoviti nacionalni podatki o slepoti in slabovidnosti postali na voljo šele pred kratkim in še vedno ne omogočajo zanesljivih longitudinalnih analiz.

V Sloveniji je slepota in slabovidnost opredeljena na nacionalni ravni v skladu s klasifikacijskim sistemom Svetovne zdravstvene organizacije (WHO). Stopnjo slepote ali slabovidnosti določi oftalmolog, razvrsti pa se v kategorije od I do V, ki predstavljajo osnovo za priznavanje težave ter dostop do pravic in podpornih ukrepov.

Po najnovejših evropskih poročilih, pripravljenih v okviru spremljanja izvajanja Konvencije Združenih narodov o pravicah oseb z invalidnostjo (UNCRPD), je v Sloveniji približno 384 otrok in mladih s slepoto ali slabovidnostjo, mlajših od 18 let. To predstavlja okoli 0,1 % prebivalstva v tej starostni skupini in ponuja natančnejši vpogled v razširjenost slepote in slabovidnosti med otroki in mladimi ter širšo ocenjeno populacijo.

Vzporedno nacionalni administrativni podatki Zavoda Republike Slovenije za šolstvo (ZRSŠ) temeljijo na postopkih usmerjanja po Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1). Ti podatki vključujejo otroke, ki so formalno prepoznani kot slepi ali slabovidni oziroma kot otroci z okvaro funkcije in so prejeli uradne odločbe o usmeritvi. Ker odražajo administrativno upravičenost do podpore, ne pa dejanske razširjenosti slepote in slabovidnosti v populaciji, niso neposredno primerljivi z evropskimi podatki ali splošnimi ocenami na ravni prebivalstva.

Po evidencah članstva Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije (ZDSS) najnovejši razpoložljivi podatki kažejo, da je 193 oseb, starih med 18 in 30 let, s popolno ali delno slepoto oziroma slabovidnostjo registriranih članov zveze. To število se nanaša izključno na registrirano članstvo in ga ne smemo razlagati kot skupno število mladih odraslih s slepoto in slabovidnostjo v tej starostni skupini v Sloveniji.

Zaradi majhnega prebivalstva Slovenije izobraževanje slepih in slabovidnih otrok podpira ena specializirana institucija, ki hkrati zagotavlja podporo tudi otrokom in dijakom s slepoto in slabovidnostjo v rednih osnovnih in srednjih šolah. Ker se večina otrok s slepoto in slabovidnostjo izobražuje v rednih šolah, ta institucija vse pogosteje vključuje tudi otroke z drugimi razvojnimi potrebami, vključno z otroki z motnjami avtističnega spektra. Ta premik odraža širše trende vključevanja, hkrati pa odpira izzive za prihodnost, zlasti glede ohranjanja specializiranega strokovnega znanja in zagotavljanja ustrezne podpore učencem s slepoto in slabovidnostjo.

V praksi to pomeni, da večina slepih in slabovidnih otrok ostaja v rednih osnovnih in srednjih šolah, specializirane izobraževalne storitve pa se zagotavljajo prek terenske podpore, potujočih učiteljev in strokovnega svetovanja šolam po vsej državi.

Medicinske ocene in nekateri segmenti funkcionalne rehabilitacije vida se izvajajo v okviru zdravstvenega sistema, zlasti kot storitev celostne rehabilitacije za slepe in

slabovidne, ki jo v okviru nacionalnega zdravstvenega zavarovanja zagotavlja Nacionalni center za celostno rehabilitacijo slepih in slabovidnih (NCRSS) na Očesni kliniki Univerzitetnega kliničnega centra Ljubljana, medtem ko dolgoročno izobraževalno in funkcionalno podpora večinoma zagotavljajo Center IRIS, regionalna društva slepih in slabovidnih (Medobčinska društva slepih in slabovidnih, MDSS) ter drugi specializirani ponudniki storitev.

Čeprav je vključujoče izobraževanje formalno dobro uveljavljeno, se mladi s slepoto in slabovidnostjo še vedno soočajo z izzivi, vključno z zamudami pri zagotavljanju dostopnih učnih gradiv, neenakomerno digitalno dostopnostjo izobraževalnih platform ter ovirami, povezanimi z mobilnostjo in javnim prevozom, zlasti zunaj večjih urbanih območij. Razlike v razpoložljivosti specializiranih storitev med urbani in podeželskimi območji vztrajajo, prav tako različne stopnje ozaveščenosti in občutljivosti med pedagoškim osebjem in vrstniki. Kljub tem izzivom mladi s slepoto in slabovidnostjo v Sloveniji v veliki meri koristijo podporni okvir, ki ga zaznamuje močna vključenost nevladnih organizacij, zlasti ZDSS in MDSS.

Mladi z invalidnostjo

Mladi z invalidnostjo v Sloveniji predstavljajo raznoliko skupino, ki vključuje posameznike s senzorično, telesno, intelektualno, nevro-razvojno in drugimi oblikami invalidnosti. Večina se jih izobražuje v rednih izobraževalnih ustanovah z različnimi oblikami podpore, medtem ko manjše število obiskuje specializirane programe in šole, vse v skladu z nacionalno zakonodajo, ki spodbuja vključujoče izobraževanje in enake možnosti.

Kljub razmeroma dobro razvitemu sistemu socialne zaščite in rehabilitacijske podpore se mladi z invalidnostjo še vedno soočajo s strukturnimi ovirami, kot so fizična nedostopnost, izzivi, povezani s prevozom, digitalna izključenost in neenakomeren dostop do podpornih storitev, zlasti zunaj večjih urbanih središč. Hkrati nacionalne mladinske politike vse bolj poudarjajo vključujoče mladinsko delo, participacijo in izboljšanje prehodov v zaposlitev prek ciljno usmerjenih pobud za krepitev izobraževalnih in zaposlitvenih poti mladih z invalidnostjo.

Za študente, stare 18 let in več, osebna asistenca predstavlja pomemben mehanizem podpore v visokošolskem izobraževanju, saj omogoča samostojno sodelovanje v akademskih dejavnostih in vsakdanjem študentskem življenju.

Skupni kontekst in trendi

Mladi v Sloveniji so vse bolj vključeni v sodelovanje v skupnosti, pri čemer jih podpirajo močne mreže nevladnih organizacij, vključno z organizacijami, ki zastopajo mlade s slepoto in slabovidnostjo ter druge mlade z invalidnostjo, pa tudi mladinske organizacije, ki spodbujajo aktivno participacijo. Hkrati Slovenija odraža širši evropski trend zmanjšane vključenosti mladih v tradicionalne, formalno organizirane oblike sodelovanja, kot so članstvo v nevladnih organizacijah ali strukturiranih mladinskih skupinah.

Ti trendi so povezani z večjo vključenostjo mladih v osrednja družbena okolja, bolj raznolikimi in individualiziranimi priložnostmi za sodelovanje in participacijo ter spremembami v interesih in preferencah mladih. Odražajo načela participacije in vključevanja, ki jih spodbuja Konvencija Združenih narodov o pravicah oseb z invalidnostjo, hkrati pa opozarjajo na potrebo, da organizacije prilagodijo svoje pristope, da bi spodbujale smiselno in pristno sodelovanje mladih, vključno z njihovo dejansko vključenostjo v procese odločanja.

Na splošno Slovenija zagotavlja podporno okolje in razmeroma dobro razvito mrežo storitev za mlade s slepoto in slabovidnostjo ter mlade z invalidnostjo. Kljub temu vztrajajo pomembne ovire, kar kaže na potrebo po nadaljnjih izboljšavah na področju dostopnosti, vključujočega izobraževanja, samostojne mobilnosti in systemskega opolnomočenja mladih z invalidnostjo.

Hrvaška

Splošni pregled položaja mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo na Hrvaškem v zadnjih letih kaže vidne izboljšave, zlasti na področju razvoja zakonodajnega okvira, krepitve sistema socialnih storitev, večje prisotnosti vključujočih politik in stabilnejšega financiranja sektorja. Organizacije oseb z invalidnostjo so priznane kot organizacije posebnega interesa in imajo prvič v zgodovini možnost zagotoviti osnovno, systemsko financiranje svojega delovanja prek triletne institucionalne podpore.

Kljub tem napredkom ostajajo pomembne ovire, predvsem na področju mobilnosti, dostopnosti, izobraževanja, zaposlovanja in vsakodnevnega vključevanja v skupnost. Hrvaška je še vedno v procesu prehoda iz medicinskega modela institucionalne oskrbe

v model samostojnega življenja, ki bo po letu 2025 temeljil na 18 stebrih samostojnega življenja, skladno s Konvencijo o pravicah oseb z invalidnostjo.

Demografski podatki kažejo, da na Hrvaškem živi več kot 575.000 oseb z invalidnostjo, med katerimi pomemben delež predstavljajo mladi do 30. leta. Mladi s slepoto in slabovidnostjo sodijo med najbolj ranljive skupine, saj se poleg invalidnosti pogosto soočajo s socialno izolacijo, omejenimi možnostmi mobilnosti in nezadostnim dostopom do sodobnih podpornih tehnologij. Čeprav formalna enakost obstaja, so dejanske možnosti za polno vključevanje še vedno precej omejene in v veliki meri odvisne od razpoložljivosti lokalnih storitev, finančne podpore in stopnje družbene ozaveščenosti.

Mobilnost ostaja eden največjih izzivov. Čeprav so pravni standardi jasno opredeljeni, dostopnost infrastrukture, informacij in okolja ni enakomerno zagotovljena v vseh okoljih. Večja mesta do določene mere razvijajo taktilne poti, zvočne semaforje in prilagojen javni prevoz, medtem ko manjše skupnosti še vedno temeljijo predvsem na pobudah posameznikov, organizacij in lokalnih oblasti. Storitve osebne asistencije v obliki videčega spremljevalca je sicer vse bolj razširjena, vendar ni enako dostopna po vsej državi. Finančni okvir in pogoji za njeno zagotavljanje še niso usklajeni s kakovostnimi standardi, ki bi bili potrebni, zaradi česar se mladi s slepoto in slabovidnostjo pogosto soočajo z omejeno samostojnostjo, kar neposredno vpliva na njihovo izobraževanje, zaposlitev in družabno življenje.

Vključujoče izobraževanje napreduje, vendar izzivi ostajajo. Hrvaška je vključujoče izobraževanje pravno uvedla na vseh ravneh, vendar se njegova učinkovitost in namen v praksi razlikujeta. O celovitem vključujočem izobraževanju ni mogoče govoriti, dokler ne bo sprejet hrvaški Braillov standard, ki ga je razvila Hrvaška zveza slepih in ga v sistemu državne mature sprejel ter uporablja Nacionalni center za zunanjo evalvacijo, ter dokler braillovi učbeniki ne bodo sistemsko zagotovljeni, ne le prek projektnega financiranja.

Največji izzivi na tem področju vključujejo:

- pomanjkanje tiflopedagogov in drugih podpornih strokovnjakov,
- nezadostno pripravljenost in usposobljenost pedagoškega osebja v rednem izobraževalnem sistemu,

- omejeno digitalno dostopnost izobraževalnih platform ter nezadostno razpoložljivost podporne tehnologije in tiflotehničnih pripomočkov
- zadostna pripravljenost in usposabljanje pedagoškega osebja v glavnem izobraževalnem sistemu,
- omejena digitalna dostopnost izobraževalnih platform ter razpoložljivost pomožnih tehnologij in tiflotehničnih pripomočkov,
- neenakomerno kakovost podpore med urbanimi in podeželskimi območji.

Kljub temu je spodbudno, da se število študentov s slepoto in slabovidnostjo, vključenih v redni izobraževalni sistem, povečuje, visokošolske ustanove pa postopoma uvajajo prilagoditve izpitov in digitalnih gradiv ter zagotavljajo osebno pomoč.

Kljub pravnim spodbudam se mladi s slepoto in slabovidnostjo ter mladi z invalidnostmi še vedno soočajo z nizko zaposljivostjo, predsodki in nezadostno prilagoditvijo delovnih mest, pa tudi s pomanjkanjem kompetenc, znanja, izkušenj in izobrazbe, ki jih zahteva odprti trg dela. Poklicna rehabilitacija, zaposlitvene kvote in subvencije za delodajalce sicer obstajajo, vendar niso enako učinkovite v vseh sektorjih. Ključne ovire ostajajo pomanjkanje delovnih izkušenj, strah delodajalcev, nezadostna prilagodljivost delovnega okolja, zapleteni administrativni postopki ter omejene možnosti za karierni razvoj. Kljub temu se pozitivni trendi kažejo v vse več primerih dobrih praks, zlasti v IT-sektorju, javnih institucijah, kot sta Ministrstvo za notranje zadeve in Mesto Zagreb, ter v socialnih podjetjih.

Sistem socialnih in psihosocialnih storitev doživlja pomembno preobrazbo. Od let 2023/2024 je osebna asistenca prvič postala sistemska pravica, ne več projektno usmerjena storitev. Ta vključuje osebne asistente, videče spremljevalce, komunikacijske posrednike in druge oblike podpore. Poleg tega je izvajanje Zakona o vključujočem dodatku zagotovilo bistveno višje finančne ugodnosti za nadomestitev povečanih življenjskih stroškov, povezanih z invalidnostjo, s čimer se je izboljšal življenjski standard in dostojanstvo oseb s slepoto in slabovidnostjo ter vseh oseb z invalidnostmi.

Najpomembnejši napredki so prepoznani na naslednjih področjih:

- stabilnejše financiranje storitev samostojnega bivanja,
- razvoj mobilnih ekip v lokalnih skupnostih,

- izboljšanje življenjskega standarda z vključujočo podporo,
- krepitev psihosocialne podpore mladim,
- vse pomembnejša vloga organizacij oseb z invalidnostjo kot ključnih ponudnikov storitev.

Hkrati glavni izzivi ostajajo pomanjkanje dolgoročno usposobljene in trajnostne delovne sile, administrativne obremenitve pri izvajanju projektov in storitev, počasno reševanje zahtevkov za uveljavljanje novih pravic ter neenakomerna dostopnost storitev med regijami.

Na področju sodelovanja v družbenem in političnem življenju mladi s slepoto in slabovidnostjo ostajajo večinoma nevidni v procesih odločanja. Čeprav obstajajo svetovalna telesa in vključujoči mehanizmi, njihova dejanska vključenost ostaja omejena. Dostopnost kulturnih, športnih in družbenih vsebin se postopoma povečuje, predvsem zaradi delovanja organizacij civilne družbe, medtem ko digitalna dostopnost še vedno ni splošni standard, kljub temu da je ključna za sodelovanje mladih v spletnem izobraževanju, zaposlovanju in dostopu do informacij.

Od leta 2025 Hrvaška vstopa v novo fazo usklajevanja z evropskimi standardi z uvedbo 18 stebrov samostojnega življenja, ki vključujejo samoodločanje, izbiro in nadzor nad lastnim življenjem, dostopna stanovanja, osebno asistenco kot pravico, individualizirane socialne storitve, mobilnost in dostopen prevoz, dostop do informacij in komunikacij, dostopno tehnologijo in pripomočke, vključujoče izobraževanje, dostop do zaposlitve, sodelovanje v skupnosti, zaščito pred institucionalizacijo, deinstitucionalizacijo in podprto bivanje, socialno in zdravstveno varnost, sodelovanje pri odločanju, zaščito pred diskriminacijo, finančno dostopnost podpore ter kulturno, politično in športno vključenost. Ti stebri bodo dolgoročno predstavljali temelj za nadaljnje oblikovanje javnih politik na Hrvaškem.

Podporna tehnologija ter tiflotehnični in optični pripomočki so ključni za neodvisnost, vendar so še vedno premalo dostopni. Tehnološki napredek, vključno s pametnimi telefoni z dostopnimi vmesniki, navigacijskimi napravami, Braillovimi zasloni in programsko opremo za branje zaslona, je odprl pomembne priložnosti za samostojnost. Kljub temu ostaja izziv počasno vključevanje novih pripomočkov na seznam pripomočkov Hrvaškega zavoda za zdravstveno zavarovanje. Organizacije civilne družbe, vključno z Varuhom človekovih pravic za osebe z invalidnostjo in organizacijami

oseb s slepoto in slabovidnostjo, si intenzivno prizadevajo za redno posodabljanje seznama pripomočkov, vključevanje sodobnih tiflotehničnih pripomočkov, odpravo birokratskih ovir ter omogočanje zamenjave zastarelih pripomočkov pred iztekom dolgih časovnih omejitev.

Čeprav je Hrvaška dosegla pomemben napredek, položaj oseb s slepoto in slabovidnostjo, zlasti mladih, še vedno zaznamujejo strukturne, socialne in tehnološke ovire. Kljub temu so trendi pozitivni: osebna asistenca kot sistemska pravica, vzpostavljen register invalidov, enoten ocenjevalni organ, širitev pravic in ugodnosti, vključujoča podpora, izboljšana dostopnost, razvoj izobraževalne podpore, večja uporaba podporne tehnologije ter vse močnejši glas oseb z invalidnostjo pri oblikovanju javnih politik.

Ključno za naslednje desetletje bo dosledno izvajanje zakonodajnega okvira, pospešena uvedba podporne tehnologije in tiflotehničnih pripomočkov na sezname pripomočkov, razvoj dostopnega prometa in infrastrukture, krepitev vključujočega izobraževanja, večja vključenost na odprtem trgu dela ter celovita uresničitve 18 stebrov samostojnega življenja. To je pot do družbe, v kateri mladi s slepoto in slabovidnostjo ter mladi z invalidnostmi niso le uporabniki storitev, temveč enakopravni, vidni in aktivni državljani.

Bosna in Hercegovina

Organizacija oseb s slepoto in slabovidnostjo ter prizadevanja za zagotavljanje sistemske podpore tej populaciji v Bosni in Hercegovini so prisotna že več desetletij. V skoraj vsakem večjem mestu delujejo lokalna društva slepih in slabovidnih, ki so v skladu z upravno strukturo države organizirana v krovne zveze. Kompleksna upravna struktura Bosne in Hercegovine se tako odraža tudi v kompleksni organizacijski strukturi društev in zvez slepih in slabovidnih.

Društva slepih in slabovidnih ter njihove krovne organizacije, kot sta Zveza slepih Herceg-Bosne in Zveza slepih Federacije Bosne in Hercegovine, delujejo z namenom izboljšanja položaja oseb s slepoto in slabovidnostjo na različnih področjih življenja, vključno z izobraževanjem, zaposlovanjem, zdravstvenim varstvom, socialno varnostjo, dostopom do informacij, kulturo in drugimi segmenti družbenega življenja.

Vsa društva in njihove krovne zveze v Bosni in Hercegovini skupaj združujejo približno 5.000 oseb s slepoto in slabovidnostjo, medtem ko je dejansko število oseb s slepoto in slabovidnostjo v državi občutno večje. Vse osebe s slepoto in slabovidnostjo, ne glede na to, ali so člani društev ali ne, imajo možnost uporabljati storitve in sodelovati v dejavnostih, ki jih ta društva organizirajo, pod enakimi pogoji kot njihovi člani.

Ciper

Zaradi izboljšane zgodnje diagnostike, prizadevanj za vključujoče izobraževanje ter krepitve pravic oseb z invalidnostjo mladi z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo, na Cipru predstavljajo razmeroma majhno, vendar rastočo skupnost. Kljub temu ostajata socialno-ekonomska marginalizacija in invalidnost močno povezani, kljub stalnim prizadevanjem za zmanjševanje te povezanosti. V primerjavi s svojimi vrstniki brez invalidnosti so mladi z invalidnostjo pogostejše izpostavljeni dolgotrajni brezposelnosti, socialni izključenosti in omejeni udeležbi v družbenem življenju.

- Izobraževalni sistem ponuja določene možnosti za vključevanje mladih, vendar se te med posameznimi šolami močno razlikujejo. Učenci in dijaki s slepoto in slabovidnostjo imajo dostop do učiteljev s področja specialne pedagogike ter do podpornih tehnologij, vendar je raven podpore v veliki meri odvisna od lokalnih virov, razpoložljivosti specializiranega kadra in sposobnosti šol za prilagajanje učnih načrtov.
- Na Cipru mladi s slepoto in slabovidnostjo izražajo močno željo po samostojnosti, zaposlitvi in aktivnem sodelovanju v mladinskih dejavnostih. Enakopravno sodelovanje pa omejujejo ovire, kot so nezadostna dostopnost okolja, pomanjkljiv razvoj nekaterih veščin, digitalna izključenost in nezadostna priprava na trg dela. Pomembno je tudi poudariti, da so podatki o invalidnosti na nacionalni ravni združeni v enotno kategorijo, zato ne obstaja ločen in sistematičen nacionalni pregled, ki bi se osredotočal posebej na potrebe mladih s slepoto in slabovidnostjo.
- Zaradi kulturnih norm in pomanjkanja ustreznih podpornih storitev mladi z invalidnostjo pogosto ne morejo živeti samostojno, zaradi česar družina ostaja primarni in pogosto edini vir dolgoročne podpore. Posledično mladi z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo, pogosto ostajajo odvisni od svojih družin tudi v odrasli dobi.

Mednarodni evropski okvir

Vključevanje mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo ni mogoče obravnavati izključno skozi nacionalno prizmo. Čeprav so vsakdanje izkušnje mladih najpogosteje povezane z izobraževalnim sistemom, dostopom do informacij in podporo lokalnih institucij, se velik del pravic, standardov in priložnosti, ki oblikujejo njihova življenja, vzpostavlja na evropski in mednarodni ravni. Politike, programi in normativni okviri, razviti znotraj Evropske unije in širšega mednarodnega sistema, neposredno vplivajo na izobraževanje, zaposlovanje, mobilnost, digitalno dostopnost in socialno udeležbo mladih z invalidnostjo.

Evropska unija že vrsto let sistematično razvija okvire, namenjene zagotavljanju enakih možnosti za mlade z invalidnostjo, ne glede na državo, v kateri živijo. Ti okviri zajemajo področja dostopnosti, digitalnih storitev, izobraževanja, mobilnosti, zaposlovanja in aktivnega sodelovanja mladih v družbi. Čeprav so evropski dokumenti in politike pogosto dojeti kot abstraktni ali oddaljeni, številne konkretne priložnosti, ki so mladim na voljo – kot so program Erasmus+, mladinske izmenjave, pripravništva in druge pobude – izhajajo neposredno iz teh odločitev in strateških zavez.

Evropski standardi v veliki meri odražajo pričakovanja mladih glede delovanja sodobne družbe: dostopne informacije, digitalna orodja, združljiva s podporno tehnologijo, ter možnost gibanja, učenja in profesionalnega razvoja pod enakimi pogoji. Razumevanje evropskega okvira zato ne pomeni le poznavanja politik in predpisov, temveč tudi vpogled v nastajanje priložnosti – ter podlago za uveljavljanje sprememb na nacionalni ravni.

To poglavje ponuja pregled mednarodnih in evropskih dokumentov ter mehanizmov, ki oblikujejo politike vključevanja, dostopnosti in pravic oseb z invalidnostjo. Poseben poudarek je namenjen standardom in instrumentom, ki so pomembni za mlade s slepoto in slabovidnostjo ter mlade z invalidnostjo, pa tudi načinom, kako lahko sodelujejo v širšem evropskem prostoru prek izobraževanja, mobilnosti in aktivne participacije. Čeprav se nacionalni konteksti razlikujejo, evropski okvir zagotavlja skupno osnovo za izmenjavo izkušenj, učenje in izboljševanje politik.

V središču mednarodnega okvira je Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov, ki predstavlja temelj sodobnega razumevanja invalidnosti, utemeljenega na človekovih pravicah. Konvencija poudarja pravico oseb z invalidnostjo do dostojanstvenega življenja, izobraževanja, zaposlitve, dostopa do informacij, sodelovanja v skupnosti in odločanja o lastnem življenju. Poseben poudarek je namenjen dostopnosti – ne le fizični, temveč tudi digitalni in komunikacijski – kot predpogoju za enakopravno sodelovanje v družbi. Za mlade s slepoto in slabovidnostjo to pomeni, da dostop do izobraževalnih gradiv, podporne tehnologije, javnih storitev in informacij ni vprašanje dobre volje, temveč priznana in zagotovljena pravica.

Na tem mednarodnem okviru temelji evropski normativni in strateški sistem. Evropska unija je v zadnjih letih razvila vrsto zakonodajnih in političnih mehanizmov, ki se neposredno nanašajo na osebe z invalidnostjo, vključno z mladimi. Eden ključnih instrumentov je Direktiva o dostopnosti spletnih strani in mobilnih aplikacij organov javnega sektorja, ki določa obveznost zagotavljanja dostopnosti digitalnih vsebin vsem uporabnikom, tudi osebam, ki uporabljajo bralnike zaslona in drugo podporno tehnologijo. Ta direktiva pomembno vpliva na vsakodnevni dostop do informacij – od izobraževalnih storitev in javnih razpisov do kulturnih in upravnih vsebin.

Pomembno nadgradnjo predstavlja Evropski zakon o dostopnosti, ki obveznosti dostopnosti razširja tudi na izdelke in storitve v zasebnem sektorju. Dostopnost se s tem uveljavlja kot standard in ne izjema, kar krepi pravice mladih z invalidnostjo na področju digitalnih tehnologij, komunikacij in storitev. Tehnične vidike teh obveznosti dodatno opredeljuje standard EN 301 549, ki služi kot referenčni okvir za razvoj dostopnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij – vključno z izobraževalnimi platformami in programskimi rešitvami, ki jih uporabljajo institucije.

Evropski zakonodajni okvir dopolnjuje strateška vizija, opredeljena v Strategiji za pravice oseb z invalidnostjo 2021–2030. Strategija prepoznava potrebo po izboljšanju enakih možnosti za osebe z invalidnostjo na področjih izobraževanja, zaposlovanja, mobilnosti in družbene udeležbe. Čeprav mladi niso vedno izrecno izpostavljeni, strategija potrjuje načelo, da vključevanje pomeni aktivno sodelovanje v vseh družbenih procesih – ne zgolj formalno zaščito pravic. V okviru te vizije so bile razvite tudi pobude, kot je Evropska kartica ugodnosti za invalide, katere cilj je zagotavljanje priznavanja določenih pravic in ugodnosti tudi zunaj države izvora – zlasti med potovanji, študijem in sodelovanjem v mednarodnih programih.

Evropski programi mobilnosti in razvoja veščin za mlade z invalidnostjo

V evropskem okviru imajo mladi s slepoto in slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo dostop do različnih programov, ki omogočajo mobilnost, razvoj veščin in pridobivanje mednarodnih izkušenj. Med najpomembnejšimi so program Erasmus+ in Evropski solidarnostni korpus, ki mladim nudita priložnosti za sodelovanje v mladinskih izmenjavah, študijskih bivalnih programih, usposabljanjih, prostovoljskih dejavnostih in neformalnem učenju v mednarodnem okolju.

Ti programi prepoznavajo mlade z invalidnostjo kot skupino, ki potrebuje dodatne podporne ukrepe – in omogočajo prilagoditve, skladne s posameznimi potrebami udeležencev. To vključuje financiranje pomoči, kritje dodatnih stroškov potovanja, prilagojeno nastanitev, fleksibilnost pri izvedbi aktivnosti ter podporo med pripravo, samim bivanjem in po vrnitvi z mobilnosti. Na ta način lahko mladi s slepoto in slabovidnostjo sodelujejo v mednarodnih programih enakovredno z svojimi vrstniki.

Poleg same mobilnosti evropski programi posebno pozornost namenjajo razvoju ključnih življenjskih in profesionalnih veščin. Sodelovanje v teh programih prispeva k razvoju samostojnosti, komunikacijskih in digitalnih kompetenc, timskega dela, medkulturnega razumevanja in aktivnega državljanstva. Za mnoge mlade z invalidnostjo ti programi predstavljajo prvo okolje, kjer se njihov potencial prepozna in razvija v podporni in vključujoči skupnosti.

Izkušnje, pridobljene prek evropskih mobilnostnih programov, pogosto dolgoročno vplivajo na osebni in profesionalni razvoj mladih, saj povečujejo samozavest, širijo obzorja in olajšujejo vključevanje v izobraževalne in družbene poti po vrnitvi v lokalno okolje. V tem smislu evropski mobilnostni programi predstavljajo pomemben vir opolnomočenja mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo – hkrati pa krepijo njihovo aktivno participacijo v družbi.

Primeri uspešnih vključujočih modelov in praks iz evropskih držav

V različnih evropskih državah so bili razviti modeli in prakse, ki prikazujejo, kako lahko vključevanje mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostmi deluje v praksi, kadar je zasnovano sistematično in z aktivno vključitvijo mladih samih. Čeprav se nacionalni in družbeni konteksti razlikujejo, je skupni imenovalac teh praks

osredotočenost na dostopnost, neodvisnost in enakopravno sodelovanje na vseh področjih življenja.

- Na področju izobraževanja so številne države Evropske unije razvile močne podporne sisteme za vključujoče izobraževanje. Nacionalni virni centri in specializirane storitve, kot jih poznamo v Sloveniji, Nemčiji in nordijskih državah, zagotavljajo pravočasno pripravo učbenikov in učnih gradiv v dostopnih oblikah, podpora učiteljem ter stalno usposabljanje strokovnega osebja. V teh sistemih dostopnost izobraževanja ni odvisna od dobre volje posameznikov, temveč je jasno urejena z institucionalnimi mehanizmi in stabilnim financiranjem.
- Na področju mobilnosti in samostojnega življenja izstopajo prakse iz skandinavskih držav in Nizozemske, kjer sta orientacija in mobilnost prepoznani kot temelj samostojnosti mladih s slepoto in slabovidnostjo. Sistematično usposabljanje za orientacijo in mobilnost z uporabo bele palice, dostopnost taktilnih vodilnih poti, zvočno signaliziranje ter digitalna navigacijska orodja mladim omogočajo samostojno gibanje in načrtovanje vsakdanjega življenja. Ti modeli potrjujejo, da mobilnost ni ločena storitev, temveč sestavni del širše politike samostojnega življenja.
- Pozitivni primeri so prisotni tudi na področju zaposlovanja. V državah, kot so Nemčija, Avstrija in Francija, so bili razviti modeli podprtega zaposlovanja, ki povezujejo poklicno rehabilitacijo, individualno svetovanje, prilagoditve delovnega mesta in stalno podporo zaposlenim z invalidnostjo. Posebno pomembno je sodelovanje z delodajalci, ki niso obravnavani zgolj kot prejemniki spodbud, temveč kot aktivni partnerji v procesu vključevanja. Posebno pomembno je sodelovanje z delodajalci, ki niso obravnavani zgolj kot prejemniki spodbud, temveč kot aktivni partnerji v procesu vključevanja.
- Na ravni mladinskega dela in sodelovanja v skupnosti so številne evropske države razvile vključujoče mladinske centre in programe, ki mlade z invalidnostmi vključujejo že v fazi načrtovanja in izvajanja dejavnosti. V teh praksah mladi ne nastopajo le kot uporabniki, temveč tudi kot soustvarjalci vsebin, vrstniški trenerji in člani svetovalnih teles. Takšen pristop krepi občutek pripadnosti, samozavest in vidnost mladih v javnem prostoru.
- Pomembno vlogo pri razvoju in širjenju teh praks imajo tudi evropske mreže organizacij oseb z invalidnostjo, kot je Evropska zveza slepih. Te mreže povezujejo nacionalne organizacije, omogočajo izmenjavo izkušenj ter vplivajo na oblikovanje evropskih politik. Preko teh povezav se dobre prakse prenašajo med državami,

prilagajajo lokalnim okoliščinam in postajajo temelj za izboljšanje nacionalnih podpornih sistemov.

Ti primeri kažejo, da vključevanje mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostmi ni vprašanje razpoložljivih virov, temveč jasnih prioritet, usklajevanja in doslednega izvajanja načel dostopnosti in enakih možnosti. Evropske izkušnje potrjujejo, da je mogoče vzpostaviti sisteme, v katerih mladi prejmejo resnično podporo za učenje, delo, mobilnost in sodelovanje v skupnosti na enakopravni ravni.

Priporočila evropskih mrež in organizacij na področjih dostopa do informacij, vključujočega izobraževanja in aktivnega sodelovanja mladih.

Evropske mreže in organizacije, ki delujejo na področju pravic oseb z invalidnostjo, so v zadnjih letih razvile vrsto priporočil in smernic, povezanih s položajem mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostmi. Ta priporočila temeljijo na izkušnjah različnih držav, spremljanju izvajanja mednarodnih in evropskih standardov ter neposrednih posvetovanjih z mladimi.

Na področju dostopa do informacij evropske organizacije dosledno poudarjajo, da so informacije temelj za uveljavljanje vseh drugih pravic. Poseben poudarek je namenjen digitalni dostopnosti, saj se mladi v veliki meri zanašajo na spletne kanale pri iskanju informacij o izobraževanju, zaposlovanju, mobilnosti in družbeni udeležbi. Priporočila vključujejo dosledno uporabo standardov dostopnosti, kot so smernice WCAG, ter jasno, razumljivo in pravočasno komunikacijo. Dostopnost pri tem ne pomeni zgolj tehnične skladnosti spletnih mest, temveč tudi dostopnost vsebin v formatih, prilagojenih različnim vrstam invalidnosti, vključno s slepoto in slabovidnostjo.

Na področju vključujočega izobraževanja so priporočila usmerjena v sistemski pristop, pri katerem podpora učencem in študentom z invalidnostmi ne temelji na posameznih rešitvah ali projektnih dejavnostih. Poudarek je na pravočasni razpoložljivosti učbenikov in učnih gradiv v dostopnih oblikah, stalnem strokovnem usposabljanju pedagoškega osebja ter vlogi centrov za vire in strokovnih služb, ki podpirajo redne šole in univerze. Posebna pozornost je namenjena prehodom med posameznimi stopnjami izobraževanja, da se zagotovi kontinuiteta podpore.

Evropske mreže, uključno z Evropsko Zvezu slepih, poudarjajo tudi pomen aktivnega vključevanja mladih s slepoto in slabovidnostjo v oblikovanje izobraževalnih politik in prilagoditev sistemov, saj njihove izkušnje nudijo najbolj neposreden vpogled v dejanske ovire in potrebe.

Na področju aktivnega sodelovanja mladih se priporočila osredotočajo na ustvarjanje pogojev, v katerih lahko mladi z invalidnostmi enakovredno sodelujejo v mladinskih politikah, svetovalnih telesih in procesih odločanja. Poudarjen je pomen dostopnih mehanizmov sodelovanja, uključno z dostopnimi informacijami o posvetovanjih, prilagojenimi oblikami srečanj ter digitalnimi platformami, ki omogočajo enakovredno udeležbo. Posebna vloga je namenjena mladinskim in invalidskim organizacijam kot prostorom, kjer mladi razvijajo samozavest, zagovorniške veščine in občutek pripadnosti.

Priporočila izpostavljajo tudi pomen mreženja mladih na evropski ravni prek formalnih in neformalnih platform, saj izmenjava izkušenj prispeva h krepitvi njihovega glasu in večji prepoznavnosti. Evropske mreže mlade prepoznavajo ne le kot naslovnike politik, temveč kot aktivne akterje, ki lahko pomembno prispevajo k njihovem razvoju in izboljšanju.

Na splošno priporočila evropskih mrež in organizacij odražajo skupno razumevanje, da vključevanje mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostmi zahteva dosledno izvajanje obstoječih standardov in trajen dialog z mladimi. Predstavljajo pomemben referenčni okvir za razumevanje evropskih trendov in praks ter osnovo za primerjavo nacionalnih politik in izkušenj.

Za zaključek evropski okvir, ki se nanaša na mlade s slepoto in slabovidnostjo ter mlade z invalidnostjo, predstavlja preplet mednarodnih obveznosti, zakonodajnih standardov, strateških dokumentov in praktičnih programov, ki skupaj oblikujejo sodobno razumevanje vključevanja. Od Konvencije Združenih narodov o pravicah oseb z invalidnostjo, preko evropskih direktiv in zakonodaje o dostopnosti, do programov mobilnosti in priporočil evropskih mrež je jasno izražena skupna usmerjenost k odpravljanju ovir in ustvarjanju enakih možnosti. Ta okvir se odraža v izobraževalnih sistemih, digitalnih storitvah, zaposlitvenih programih in mladinskih politikah po vsej Evropi ter mladim s slepoto in slabovidnostjo zagotavlja pomemben referenčni prostor za razumevanje in uveljavljanje njihovih pravic v sodobni evropski družbi.

Co-funded by
the European Union

HRVATSKI
SAVEZ
SLIJEPIH

Emphasys
CENTRE

Nacionalna zakonodaja v partnerskih državah

Če skozi prizmo zakonodaje v državah, ki sodelujejo v projektu Youth IMPACT, preučujemo položaj mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo, postane jasno, da se pravni okviri razlikujejo, a vsi delijo isto temeljno težnjo: zagotoviti mladim enake možnosti za učenje, delo in aktivno sodelovanje v skupnosti. Vendar pa realnost pogosto kaže, da zakoni na papirju in vsakdanje življenje niso vedno popolnoma usklajeni.

Na primer, v Črni gori obstajajo zakoni o pravicah oseb z invalidnostjo že dlje časa, vendar so v zadnjih letih doživeli pomembne izboljšave. Ti zakoni jasno opredeljujejo pravico do izobraževanja, zaposlitve in dostopa do informacij, vendar je njihova izvedba v praksi pogosto odvisna od pobude organizacij civilne družbe. Mladi s slepoto in slabovidnostjo vse bolj iščejo svoje mesto v skupnosti, vendar se soočajo s težavami pri uveljavljanju pravic in ugodnosti, saj institucionalna podpora in koordinacija še nista popolnoma razviti.

Hrvaška pa je razvila bolj podrobne mehanizme za urejanje pravic mladih z invalidnostjo. Zakonodaja predvideva obveznost vključevanja oseb z invalidnostjo v izobraževanje in zaposlovanje, obstoj zaposlitvenih kvot in specifičnih storitev pa jasno kaže na namen države, da zagotovi podporo. Kljub temu praksa pogosto kaže, da je dostop do teh pravic odvisen od lokalne skupnosti, razpoložljivih virov in pripravljenosti posameznih institucij. Mladi v večjih mestih imajo več priložnosti, medtem ko morajo tisti v manjših skupnostih sami iskati načine, kako pridobiti potrebno podporo.

Slovenija predstavlja primer države, kjer zakonodaja in politika pogosto potekata z roko v roki s prakso. Mladi s slepoto in slabovidnostjo imajo jasno opredeljene kanale podpore, od izobraževanja do poklicne integracije, sodelovanje med institucijami in organizacijami civilne družbe pa pogosto olajša dostop do teh pravic. Kljub temu še vedno obstaja zaznana potreba po večjem poudarku na digitalni dostopnosti in večji prepoznavnosti mladih v procesih odločanja.

Bosna in Hercegovina prikazuje, kako lahko zapletena upravna struktura vpliva na izvajanje pravic. Zakonodaja obstaja, vendar je njena uporaba odvisna od entitet, kantonov in lokalnih enot, kar povzroča neenak dostop za mlade po vsej državi. Mladi

pogosto čutijo, da morajo birokratske ovire premagovati sami, pri čemer se zanašajo na podporo invalidskih organizacij, da bi uresničili svoje pravice.

Ciper kot članica Evropske unije sledi evropskim standardom v zakonodajnem smislu, zlasti na področju digitalne dostopnosti in vključujočega izobraževanja. Mladi tam imajo razmeroma dobro institucionalno podporo, vendar se še vedno pojavljajo ovire pri dostopu do zaposlitve in vsakodnevni vključenosti v družbeno življenje. Čeprav obstajajo pravni predpisi in so usklajeni z mednarodnimi okviri, prakso še vedno oblikuje pripravljenost institucij in lokalnih skupnosti, da te zakone izvajajo na konkretne načine.

V vseh partnerskih državah je jasno, da zakonodaja, ne glede na to, kako dobro je zasnovana, ni zgolj niz pravil, temveč živi okvir, ki pridobiva pomen skozi prakso, vsakodnevne institucionalne odločitve, pripravljenost skupnosti in vključevanje mladih. Pravice mladih s slepoto in slabovidnostjo niso abstraktni pojmi, temveč živa resničnost, oblikovana skozi prizadevanja za dostop do izobraževanja, zaposlitvene možnosti, mobilnost in aktivno sodelovanje v družbi. Nacionalni zakoni zagotavljajo strukturo, a prava vključenost nastane, ko te strukture zaživijo v vsakdanjem življenju in ko lahko mladi resnično uresničujejo pravice, ki jim pripadajo.

Zakonodajni okvir v Črni gori

Pravni položaj mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v Črni gori temelji na kombinaciji mednarodnih obveznosti, ustavnih jamstev, nacionalne zakonodaje in strateških dokumentov, ki urejajo področja socialne in otroške zaščite, izobraževanja, zaposlovanja, zdravstva, dostopnosti, mobilnosti, kulture, športa in zaščite pred diskriminacijo. V zadnjem desetletju je Črna gora doživela postopni premik k pristopu, ki temelji na človekovih pravicah, s formalnim odmikom od izključno medicinskega modela invalidnosti in vse bolj jasnim priznanjem potrebe po vključevanju oseb z invalidnostjo v vse segmente družbenega življenja.

Čeprav zakonodajni okvir danes zajema širok spekter področij, ki so pomembna za mlade z invalidnostmi ter mlade s slepoto in slabovidnostjo, ostaja razkorak med normativnimi rešitvami in prakso še vedno izrazit. Zakoni in politike pogosto določajo splošne pravice in obveznosti, njihova konkretna uresničitve pa se sooča z izzivi, povezanimi z razpoložljivostjo storitev, medsektorsko koordinacijo, institucionalnimi zmogljivostmi in doslednim izvajanjem na celotnem ozemlju države. Zaradi tega je

razumevanje zakonodajnega okvira pomemben predpogoj za oceno dejanskega položaja mladih z invalidnostjo ter mladih s slepoto in slabovidnostjo v Črni gori.

Mednarodni okvir – Konvencija o pravicah invalidov

Črna gora je leta 2009 ratificirala Konvencijo Združenih narodov o pravicah oseb z invalidnostjo ter se zavezala k spoštovanju, zaščiti in napredovanju pravic oseb z invalidnostjo na vseh področjih življenja. Konvencija je temelj sodobnega pristopa k invalidnosti, ki temelji na človekovih pravicah, in izhaja iz načel dostojanstva, enakosti, avtonomije in polne udeležbe v družbi. Obveznosti, ki izhajajo iz konvencije, veljajo tudi za mlade z invalidnostjo ter mlade s slepoto in slabovidnostjo, zlasti na področjih izobraževanja, zaposlovanja, dostopnosti, dostopa do informacij, mobilnosti ter sodelovanja v javnem in političnem življenju. Konvencija poudarja, da dostop do izobraževanja, informacij, tehnologij in javnih storitev ne sme biti odvisen od dobre volje institucij, temveč mora biti sistematično zagotovljen. Prav tako predstavlja osnovo za usklajevanje nacionalne zakonodaje in javnih politik z mednarodnimi standardi ter služi kot referenčni okvir za spremljanje uresničevanja pravic oseb z invalidnostjo v Črni gori.

Ustava Črne gore

Ustava Črne gore zagotavlja prepoved diskriminacije na katerikoli podlagi in zavezuje državo, da zagotovi posebno zaščito osebam z invalidnostjo. Te ustavne določbe predstavljajo temelj za razvoj posebnih zakonov, politik in ukrepov, ki urejajo položaj oseb z invalidnostjo, vključno z mladimi z invalidnostjo ter mladimi s slepoto in slabovidnostjo.

Ključni nacionalni zakoni

Zakonodajni okvir Črne gore vključuje več sistemskih predpisov, ki urejajo položaj oseb z invalidnostjo na različnih področjih življenja. Eden najpomembnejših korakov naprej je Zakon o enotni oceni invalidnosti, sprejet leta 2025, ki uvaja enoten, centraliziran in pregleden sistem za ocenjevanje invalidnosti. Ta zakon vzpostavlja celovito oceno funkcionalnosti, potreb in stopnje invalidnosti, s čimer ustvarja pogoje za uveljavljanje pravic na področjih socialne in otroške zaščite, izobraževanja, zaposlovanja, rehabilitacije in zdravstvene oskrbe z enotnim postopkom, brez več in vzporednih ocen.

Zaščita pred diskriminacijo oseb z invalidnostjo je urejena z Zakonom o prepovedi diskriminacije in Zakonom o prepovedi diskriminacije oseb z invalidnostjo. Zakon o prepovedi diskriminacije je splošni pravni okvir, ki ureja zaščito pred diskriminacijo na

vseh podlagah v Črni gori, vključno z invalidnostjo. Ta zakon predpisuje prepoved neposredne in posredne diskriminacije na vseh področjih družbenega življenja ter obveznost države in drugih akterjev, da zagotovijo enakost pri uveljavljanju pravic in svoboščin. Zakon vzpostavlja osnovna načela enakega obravnavanja, pravne zaščite in mehanizme za preprečevanje diskriminacije, s čimer ustvarja temelje za zaščito pravic oseb z invalidnostjo v vseh sistemih in sektorjih. Zakon o prepovedi diskriminacije oseb z invalidnostjo je poseben predpis, ki natančneje ureja zaščito oseb z invalidnostjo pred diskriminacijo. Ta zakon opredeljuje obveznost zagotavljanja razumnih prilagoditev, odstranjevanja ovir in ustvarjanja enakih pogojev na področjih izobraževanja, zaposlovanja, dostopa do informacij, javnih storitev, kulture in družbenega življenja. Zakon jasno postavlja invalidnost kot razlog, ki zahteva aktivne ukrepe države in drugih akterjev za doseg popolne enakosti.

Sistem socialnega varstva in zaščite otrok ureja Zakon o socialnem varstvu in varstvu otrok, ki opredeljuje pravice do finančnih ugodnosti, socialnih storitev in oblik podpore za življenje v skupnosti. Ta zakon postavlja temelje za razvoj storitev, ki nudijo podporo osebam z invalidnostmi pri vsakodnevnem delovanju, vključno s storitvami v skupnosti, svetovanjem in drugimi oblikami podpore, v skladu z načeli deinstitucionalizacije in socialne vključenosti.

Pravice na področju zdravstva urejata Zakon o zdravstvenem varstvu in Zakon o zdravstvenem zavarovanju. Zakon o zdravstvenem varstvu ureja organizacijo zdravstvenega sistema, vrste zdravstvenih storitev in pravice uporabnikov zdravstvene oskrbe v Črni gori. Ta zakon predpisuje obveznost zagotavljanja dostopne, kontinuirane in kakovostne zdravstvene oskrbe, vključno s preventivnimi, diagnostičnimi, terapevtskimi in rehabilitacijskimi storitvami. Normativni okvir vključuje tudi posebne obveznosti do oseb z invalidnostjo, preko pravice do zdravstvene oskrbe, prilagojene njihovim potrebam. Zakon o zdravstvenem zavarovanju ureja pravice po obveznem zdravstvenem zavarovanju, obseg zdravstvenih storitev in način njihovega financiranja. Ta zakon opredeljuje pravice zavarovanih oseb do zdravstvenih storitev, medicinskih in drugih pripomočkov ter postopke za uveljavljanje teh pravic. Zakon je osnova za uveljavljanje pravice do zdravstvene oskrbe in podpore za osebe z invalidnostjo v okviru obveznega sistema zdravstvenega zavarovanja.

Področje dela in zaposlovanja ureja Zakon o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju oseb z invalidnostjo, ki določa ukrepe poklicne rehabilitacije, spodbude za zaposlitev,

obveznosti delodajalcev in zaščitne mehanizme na trgu dela. Namen tega zakona je izboljšati zaposljivost oseb z invalidnostjo in ustvariti pogoje za njihovo enakopravno vključenost v svet dela

Zakoni, ki se nanašajo na mlade, izobraževanje, mobilnost, kulturo in šport

Pravni okvir, ki ureja položaj mladih v Črni gori, vključno z mladimi z invalidnostjo ter mladimi s slepoto in slabovidnostjo, temelji na več sektorskih zakonih, ki opredeljujejo pravice, obveznosti in institucionalne pristojnosti na področjih izobraževanja, mladinske politike, mobilnosti, kulture in športa. Ti zakoni predstavljajo osnovo za zagotavljanje enakih možnosti in dostopa do javnih storitev ter obveznost prilagajanja sistemov raznolikim potrebam mladih.

Izobraževanje urejajo Zakon o osnovnem izobraževanju, Zakon o srednjem izobraževanju, Zakon o visokem šolstvu ter Zakon o vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi izobraževalnimi potrebami. Zakon o osnovnem izobraževanju ureja pravico do osnovnega izobraževanja, načela vključevanja in obveznost zagotavljanja enakega dostopa do izobraževanja za vse otroke. Zakon omogoča prilagoditve izobraževalnega procesa, individualizirano podporo in sodelovanje s strokovnimi službami, da se uresniči pravica otrok z invalidnostjo do izobraževanja. Zakon o srednjem izobraževanju ureja pogoje in način uveljavljanja pravice do srednješolskega izobraževanja, vključno z obveznostjo zagotavljanja enakih možnosti za dijake z invalidnostjo. Normativni okvir omogoča prilagoditve izobraževalnega procesa in podporo dijakom s posebnimi izobraževalnimi potrebami. Zakon o visokem šolstvu ureja sistem visokega šolstva in pravice študentov, vključno s pravico do enakega dostopa do izobraževanja brez diskriminacije. Zakon zagotavlja osnovo za zagotavljanje dostopnosti, prilagoditve študijskih programov in podporo študentom z invalidnostjo na visokošolskih ustanovah. Zakon o vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi izobraževalnimi potrebami ureja posebne ukrepe in oblike podpore za otroke in mladostnike, ki potrebujejo dodatno izobraževalno podporo. Ta zakon vzpostavlja sistem individualiziranega pristopa in strokovne podpore v izobraževalnem procesu.

Položaj mladih kot posebne družbene skupine ureja Zakon o mladih, ki opredeljuje pravice mladih, oblike institucionalne podpore, mehanizme za sodelovanje pri odločanju in razvoj mladinskih politik. Čeprav zakon mladih z invalidnostjo ne izpostavlja kot ločene kategorije, njegova načela enakosti, dostopnosti storitev in vključenosti

ustvarjajo normativni okvir, v katerem imajo mladi z invalidnostjo pravico do enakega sodelovanja v mladinskih programih, dejavnostih in procesih odločanja.

Vprašanja mobilnosti urejajo Zakon o varnosti cestnega prometa, Zakon o prometu ter Zakon o prostorskem načrtovanju in gradnji objektov. Zakon o varnosti cestnega prometa ureja pravila in ukrepe, ki zagotavljajo varno sodelovanje vseh udeležencev v prometu. V okviru tega zakona je prepoznana potreba po prilagoditvi prometnega okolja za osebe z invalidnostjo z zagotavljanjem varnih in dostopnih prometnih razmer. Zakon o prometu ureja organizacijo in delovanje prometa, vključno z javnim potniškim prometom. Normativni okvir zagotavlja osnovo za razvoj dostopnega in prilagojenega prometnega sistema za osebe z invalidnostjo. Zakon o prostorskem načrtovanju in gradnji objektov določa obveznost načrtovanja in gradnje stavb ter javnih prostorov v skladu z načeli dostopnosti. Ta zakon vzpostavlja normativno osnovo za odstranjevanje arhitekturnih ovir in ustvarjanje dostopnega fizičnega okolja.

Pravico do sodelovanja v kulturnem življenju ureja Zakon o kulturi, ki zagotavlja dostopnost kulturnih vsebin, kulturnih institucij in kulturne ustvarjalnosti vsem državljanom. Zakon potrjuje načelo enakega dostopa do kulture in obveznost javnih institucij, da ustvarijo pogoje za sodelovanje različnih družbenih skupin, vključno z osebami z invalidnostjo, s čimer vzpostavlja pravno podlago za vključevanje mladih z invalidnostjo v kulturno življenje skupnosti.

Šport ureja Zakon o športu, ki priznava pravico vseh državljanov do ukvarjanja s športom in rekreacijskimi dejavnostmi. Zakon vključuje določbe, povezane z razvojem športa za osebe z invalidnostjo, dostopnostjo športnih programov in sodelovanjem v športnih dejavnostih v skladu z individualnimi sposobnostmi. To ustvarja normativni okvir za enakopravno vključevanje mladih z invalidnostjo v športne in rekreativne dejavnosti.

Strategije, pomembne za položaj oseb z invalidnostjo v Črni gori

Poleg pravnega okvira je položaj oseb z invalidnostjo v Črni gori, vključno z mladimi z invalidnostjo ter mladimi s slepoto in slabovidnostjo, pomembno oblikovan tudi s strateškimi dokumenti, akcijskimi načrti in odloki. Ti dokumenti predstavljajo operativno raven javnih politik, saj opredeljujejo cilje, prioritete, ukrepe in odgovorne akterje, prek katerih se pravno zagotovljene pravice pretvarjajo v konkretne programe in storitve.

Strategija za zaščito pred diskriminacijo in spodbujanje enakosti 2022–2027 je celovit strateški dokument na področju človekovih pravic in enakosti. Osebe z invalidnostjo prepoznava kot skupino, izpostavljeno večkratni diskriminaciji, s poudarkom na izboljšanju enakega dostopa do izobraževanja, zaposlitve, javnih storitev, informacij in pravne zaščite. Čeprav strategija mladih ne izpostavlja kot ločene kategorije v vseh segmentih, ustvarja horizontalni okvir za izboljšanje položaja mladih z invalidnostjo z ukrepi na področju enakosti in preprečevanja diskriminacije.

Strategija za razvoj socialnega varstva in sistema zaščite otrok za obdobje 2023–2027 je namenjena izboljšanju kakovosti socialnih storitev, deinstitutionalizaciji in razvoju podpornih storitev za življenje v skupnosti. Dokument poudarja potrebo po prehodu od modela dolgoročne institucionalne ali družinske odvisnosti k individualiziranim oblikam podpore, kar je še posebej pomembno za osebe z invalidnostjo. Strategija zagotavlja osnovo za razvoj storitev, ki so ključne za samostojno življenje, vključno s podporo v skupnosti, z jasno opredeljeno vlogo države in lokalne samouprave.

Mladinska strategija 2023–2027 določa smernice za razvoj mladinske politike na področjih izobraževanja, zaposlovanja, mobilnosti, sodelovanja mladih pri odločanju in duševnega zdravja. Dokument potrjuje načela vključenosti in enakih možnosti, vendar mladi z invalidnostjo niso sistematično naslovljeni s posebnimi ukrepi na vseh področjih. Njihova vključenost se najpogosteje uresničuje prek splošnih ukrepov, namenjenih mladim, ali prek projektov, ki se izvajajo v sodelovanju z organizacijami civilne družbe.

Zakonodajni okvir v Sloveniji

Mladi v Sloveniji so vse bolj vključeni v družbeno življenje. Vključevanje podpirajo močne mreže nevladnih organizacij, vključno z organizacijami, ki povezujejo mlade s slepoto in slabovidnostjo ter mlade z invalidnostjo, pa tudi mladinske organizacije, ki spodbujajo aktivno sodelovanje mladih. Hkrati Slovenija odraža širši evropski trend upadanja vključevanja v tradicionalne, formalno organizirane oblike sodelovanja, kot so članstvo v društvih ali sodelovanje v strukturiranih mladinskih skupinah.

Ti trendi so povezani z večjo vključenostjo mladih v splošna družbena okolja, z bolj raznolikimi in individualiziranimi možnostmi sodelovanja ter s spremembami interesov in preferenc mladih. Odražajo načela sodelovanja in vključenosti, ki jih spodbuja Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov, hkrati pa opozarjajo na potrebo, da

organizacije prilagodijo svoje pristope za spodbujanje smiselnega in aktivnega sodelovanja mladih, vključno z njihovo vključenostjo v procese odločanja.

Na splošno Slovenija nudi podporno okolje in razmeroma dobro razvito mrežo storitev za mlade s slepoto in slabovidnostjo ter mlade z invalidnostjo. Kljub temu vztrajajo določene ovire, ki kažejo na potrebo po stalnem izboljševanju dostopnosti, vključujočega izobraževanja, samostojne mobilnosti in opolnomočenja mladih z invalidnostjo.

Relevantne pravice, zakonodajni in strateški okvir

Politika invalidnosti v Sloveniji temelji na načelih vključenosti, dostopnosti in enakih možnosti, skladno s pristopom, ki temelji na človekovih pravicah in ga spodbuja Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov. Ta načela so vključena v nacionalno zakonodajo in strateške dokumente, namenjene zagotavljanju vključujočega izobraževanja, sodelovanja v družbenem življenju, zaščite pred diskriminacijo ter dostopa do ustreznih podpornih storitev za otroke, mlade in odrasle z invalidnostjo.

Ključni nacionalni strateški dokument na tem področju je Akcijski program za invalide 2022–2030, ki določa prednostna področja na področjih dostopnosti, vključujočega izobraževanja, rehabilitacije in sodelovanja v družbenem življenju. V okviru izobraževalnega sistema Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1) zagotavlja okvir za postopke ocenjevanja, individualizirane prilagoditve in dostop do strokovne podpore ter tako podpira vključujoče izobraževalne poti.

Zakon o izenačevanju možnosti za osebe z invalidnostjo (ZIMI) vzpostavlja pravno podlago za dostopnost in odpravo fizičnih, informacijskih ter komunikacijskih ovir, s čimer omogoča sodelovanje v javnem in družbenem življenju. Zgodnja podpora je zagotovljena na podlagi Zakona o zgodnji obravnavi otrok s posebnimi potrebami, medtem ko so posamezniki, ki izpolnjujejo predpisane pogoje, upravičeni do podpore po Zakonu o osebni asistenci. Merila upravičenosti v okviru tega zakona temeljijo na ocenjevalnem modelu, ki ne zajame vedno v celoti specifičnih funkcionalnih potreb oseb s senzornimi invalidnostmi, vključno s slepoto in slabovidnostjo. Zaščita pred diskriminacijo je zagotovljena z Zakonom o varstvu pred diskriminacijo.

Kljub formalnim zakonskim določbam dostop do prilagojenih učnih gradiv za učence in dijake s slepoto in slabovidnostjo ni zagotovljen v okviru celovitega in systemskega

nacionalnega mehanizma. Priprava takšnih gradiv ostaja razdrobljena in pogosto odvisna od ad hoc rešitev ali omejenih zmogljivosti posameznih izvajalcev, kar vodi v neenakomeren in pogosto zakasnen dostop do gradiv za otroke in mlade.

Na splošno zakonodajni in strateški okvir v Sloveniji zagotavlja osnovo za vključevanje mladih s slepoto in slabovidnostjo ter drugih oseb z invalidnostmi. Čeprav so temeljne pravice jasno opredeljene, je njihova učinkovita uresničitev odvisna od stalnega izboljševanja dostopnosti, pravočasne razpoložljivosti dostopnih učnih gradiv ter usklajene podpore med različnimi sektorji, v skladu s Konvencijo Združenih narodov o pravicah invalidov in nacionalnimi strateškimi dokumenti.

Zakonodajni okvir na Hrvaškem

Pravni položaj in zaščita oseb z invalidnostjo na Hrvaškem temeljita na kombinaciji mednarodnih obveznosti, nacionalne zakonodaje in razvojnih politik, ki pokrivajo različna področja življenja – od dostopnosti in mobilnosti, preko izobraževanja, zaposlovanja in socialnih storitev, do sodelovanja v družbenem in političnem življenju. V zadnjih letih je bil sistem bistveno izboljšan, nadaljnji napredek pa se pričakuje z uvedbo evropskih standardov samostojnega življenja od leta 2025 naprej.

Mednarodni okvir – Konvencija o pravicah invalidov (CRPD)

Hrvaška je bila med prvimi državami, ki so ratificirale Konvencijo o pravicah invalidov (CRPD), s čimer se je zavezala k zagotavljanju polnega spoštovanja človekovih pravic oseb z invalidnostjo, vključno s pravico do samostojnega življenja, dostopnosti, izobraževanja, dela, zdravstvene oskrbe in sodelovanja v javnem življenju. Od leta 2025 so politike na Hrvaškem vse bolj usklajene z 18 stebri samostojnega življenja, ki predstavljajo evropski interpretativni okvir CRPD in opredeljujejo ključna področja podpore.

Ustava Republike Hrvaške

Ustava Republike Hrvaške zagotavlja enakost vseh državljanov, prepoved diskriminacije ter posebno skrb in zaščito oseb z invalidnostjo. Ta ustavna določba predstavlja temelj za razvoj posebnih zakonov in javnih politik, ki urejajo vključevanje oseb z invalidnostjo.

Temeljni nacionalni zakoni za osebe z invalidnostjo

Zakon o osebni pomoči (2023) prvič uvaja osebno asistenco kot trajno, sistemsko pravno pravico, ki vključuje osebne asistente, videče vodiče, komunikacijske posrednike in druge specifične oblike podpore. Ta zakon predstavlja enega največjih napredkov na področju samostojnega življenja in velja za eno najpomembnejših socialnih storitev v Republiki Hrvaški.

Zakon o vključujočem dodatku (2024) ureja finančno podporo osebam z invalidnostjo za kritje stroškov, povezanih z invalidnostjo in povečanimi življenjskimi stroški, z jasno opredeljenimi kategorijami stopenj okvare oziroma funkcionalnih sposobnosti. To je še posebej pomembno za mlade s slepoto in slabovidnostjo, saj zagotavlja stabilnejšo in enotnejšo obliko podpore.

Zakon o socialni blaginji ureja sistem socialnih storitev, postopke za oceno potreb, vrste storitev, pravice do nastanitve, podporo v skupnosti ter pristojnosti lokalnih in državnih oblasti.

Zakon o preprečevanju diskriminacije prepoveduje diskriminacijo na podlagi invalidnosti na vseh področjih življenja, vključno z zaposlitvijo, izobraževanjem, dostopom do storitev, zdravstvenim varstvom in javnimi politikami.

Zakon o enaki dostopnosti izdelkov in storitev, katerega uporaba se začne leta 2025, je usklajen z evropskim zakonom o dostopnosti in predpisuje obvezno dostopnost digitalnih in elektronskih storitev, informacijskih sistemov, bančnih produktov, e-trgovine, transportnih sistemov in komunikacijskih naprav.

Zakon o hrvaškem registru invalidov omogoča zbiranje statističnih podatkov in razvoj politik, ki temeljijo na podatkih, ter je posebej pomemben za spremljanje položaja mladih z invalidnostjo.

Zakoni, pomembni za mobilnost in dostopnost

Zakon o gradnji in prostorskem načrtovanju uvaja obveznost univerzalnega oblikovanja ter dostopnosti javnih prostorov, stavb in javnih površin.

Zakon o cestnem prometu in lokalni predpisi o javnem prevozu določajo minimalne zahteve glede dostopnosti javnega prevoza, vključno s taktilnimi usmerjevalnimi potmi, zvočnim signaliziranjem in prilagojenimi vozili.

Zakon o elektronskih komunikacijah in Zakon o digitalni dostopnosti urejata dostopnost spletnih strani javnega sektorja in mobilnih aplikacij, kar je ključni pogoj za sodelovanje mladih v digitalnem okolju.

Zakoni in politike na področju izobraževanja

Zakon o izobraževanju v osnovnih in srednjih šolah ureja vključujoče izobraževanje, dodatno strokovno podporo, prilagajanje učnih načrtov in programov ter pravice učencev z razvojnimi težavami.

Zakon o visokem šolstvu in znanstveni dejavnosti določa obveznosti visokošolskih ustanov glede zagotavljanja dostopnosti, podporne tehnologije, prilagojenih izpitov in individualizirane podpore študentom z invalidnostjo.

Nacionalni načrt razvoja izobraževalnega sistema predvideva izboljšave digitalne dostopnosti, zaposlovanje specializiranih strokovnjakov, kot so tiflopedagogi, psihologi in izobraževalni rehabilitatorji, ter krepitev podpore zgodnjemu razvoju.

Zakonodajni okvir na področju zaposlovanja

Zakon o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju oseb z invalidnostjo ureja sistem kvotnega zaposlovanja, spodbude za delodajalce, ukrepe poklicne rehabilitacije, zaščitne in integrativne delavnice ter pravice zaposlenih oseb z invalidnostjo.

Zakon o delu vsebuje določbe o razumnih prilagoditvah na delovnem mestu in zaščiti pred diskriminacijo.

Aktivni programi Hrvaške zaposlitvene službe ter politike zaposlovanja mladih spodbujajo vključevanje mladih invalidov na trg dela prek subvencij, pripravništev, mentorstev, usposabljanj in digitaliziranih delovnih modelov.

Pravice na področju zdravstvenega varstva in podpornih tehnologij

Zakon o zdravstvenem varstvu ureja organizacijo in zagotavljanje zdravstvene oskrbe, raven zdravstvenih storitev, mrežo izvajalcev, pravice pacientov in posebne preventivne programe.

Zakon o obveznem zdravstvenem zavarovanju ureja krog zavarovanih oseb, pravice iz obveznega zavarovanja, obseg zdravstvenih storitev, bolniško odsotnost, potne stroške in druge pravice.

Zakon o prostovoljnom zdravstvenem zavarovanju ureja dopolnilno, dodatno in zasebno zdravstveno zavarovanje.

Zakon o varstvu pravic pacientov opredeljuje pravice pacientov do informacij, soglasja, zaupnosti in dostopa do medicinske dokumentacije.

Zakon o enotnem ocenjevalnem telesu ima ključno vlogo pri ocenjevanju invalidnosti, delovne sposobnosti in uveljavljanju pravic na podlagi zdravstvenega stanja.

Ključni podzakonski akti

Uredba o metodologijah ocenjevanja določa merila in postopke za ocenjevanje invalidnosti in funkcionalnih sposobnosti.

Pravilnik o medicinski oceni pri obveznem zdravstvenem zavarovanju ureja postopke za uveljavljanje pravic do bolniške odsotnosti, pomoči in nezmožnosti za delo.

Pravilnik o ortopedskih in drugih pripomočkih podrobno opredeljuje vrste pripomočkov, stanja in obdobja uporabe ter je posebej pomemben za optična pomagala, tiflotehnične pripomočke in podporne tehnologije.

Seznam medicinskih pripomočkov Hrvaškega zavoda za zdravstveno zavarovanje, čeprav ni uzakonjen, v praksi predstavlja ključen dokument za uveljavljanje pravice do medicinskih pripomočkov.

Pravilnik o prispevkih za obvezno zavarovanje je pomemben zaradi posebnih izračunov in izjem v določenih primerih.

Pravilnik o uveljavljanju pravice do povračila stroškov potovanja v zdravstvenem sistemu ureja pravico do prevoza na zdravniške preglede, rehabilitacijo in zdravljenje.

Pravilnik o kakovostnih standardih zdravstvene oskrbe in akreditaciji se nanaša na razpoložljivost in dostopnost zdravstvenih storitev.

Nacionalne politike in strateški dokumenti

Nacionalni načrt za izenačevanje možnosti za osebe z invalidnostjo 2021–2027 je ključni strateški dokument, ki določa prioritete na področjih dostopnosti, rehabilitacije, zaposlovanja, izobraževanja in sodelovanja v skupnosti.

Nacionalna mladinska strategija prepoznava mlade z invalidnostmi kot prednostno skupino, s poudarkom na duševnem zdravju, mobilnosti, zaposlovanju in socialni udeležbi.

Vloga lokalnih politik

Mesta in okrožja vse pogostejše sprejemajo lokalne akcijske načrte za izenačevanje priložnosti ter uvajajo storitve, kot so prevoz za osebe z invalidnostjo, socialne storitve v skupnosti, dostopni kulturni in rekreacijski programi, programi zaposlovanja in prostovoljstva ter dejavnosti, usmerjene v ozaveščanje javnosti. Te politike pogosto predstavljajo ključno razliko med resnično vključenostjo in marginalizacijo.

Za zaključek je mogoče ugotoviti, da ima Hrvaška širok in sodoben pravni okvir za zaščito pravic oseb z invalidnostjo. Uspešnost njegovega izvajanja pa je odvisna od razpoložljivosti storitev, dostopnosti infrastrukture, dosledne uporabe evropskih standardov ter sodelovanja med državnimi institucijami in organizacijami oseb z invalidnostjo. Uvedba osebne pomoči kot pravne pravice, vključujočega dodatka, razvoj vključujočega izobraževanja in izboljšave dostopnosti predstavljajo pomembne napredke, dolgoročni izzivi pa ostajajo na področjih digitalne dostopnosti, zaposlovanja, mobilnosti, podporne tehnologije in odpravljanja družbenih ovir.

Zakonodajni okvir v Bosni in Hercegovini

Kot posebna kategorija oseb z invalidnostjo so osebe s slepoto in slabovidnostjo priznane z zakoni o zaščiti vojnih invalidov, zaščiti otrok in družin ter zaščiti oseb z invalidnostjo v Federaciji Bosne in Hercegovine. Pravice so urejene tudi z zakoni, ki urejajo zaposlovanje, poklicno rehabilitacijo in usposabljanje. Številni drugi zakoni, ki neposredno vplivajo na vsakdanje življenje oseb s slepoto in slabovidnostjo, žal niso v celoti usklajeni s tem pravnim okvirom.

Ena ključnih težav je pomanjkanje usklajevanja zakonodaje na različnih ravneh oblasti. Zapletena upravna in upravljavska struktura države dodatno otežuje praktično izvajanje predpisov. Številni zakoni so nenatančni, splošne narave, in imajo nizko stopnjo praktične uporabnosti.

Bosna in Hercegovina je podpisala in ratificirala Konvencijo Združenih narodov o pravicah invalidov ter vsaki dve leti predloži poročila Združenim narodom o njenem izvajanju. Kljub temu je domača zakonodaja le delno usklajena z obveznostmi, ki izhajajo iz konvencije. En ilustrativen primer se nanaša na financiranje društev in njihovih zvez, ki ga je Bosna in Hercegovina sprejela kot obveznost z ratifikacijo konvencije. Kljub temu so pristojni organi to obveznost omejili v zakonodaji z navedbo, da se društva »lahko« financirajo, namesto da bi jasno določili, da morajo biti financirana.

Zakonodajni okvir na Cipru

Ciper je svojo nacionalno zakonodajo uskladił z mednarodnimi in evropskimi standardi na področju pravic oseb z invalidnostjo z namenom spodbujanja enakosti, vključenosti in polne udeležbe le teh v družbi. Zakonodajni okvir na tem področju oblikuje niz ključnih zakonov in nacionalnih politik, ki urejajo prepoved diskriminacije, dostopnost, izobraževanje, zaposlovanje in socialno vključenost. Ti predpisi in strateški dokumenti predstavljajo osnovo za izboljšanje pravic in položaja oseb z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo ter mladimi z invalidnostjo.

Ključni zakoni

Zakon o osebah z invalidnostjo (127(I)/2000)

Ključni ciprski zakon, ki ureja zaščito pravic oseb z invalidnostjo, je Zakon o osebah z invalidnostjo (127(I)/2000), sprejet leta 2000. Ta zakon določa temeljna izhodišča za vključevanje oseb z invalidnostjo v ciprsko družbo, enakost in prepoved diskriminacije. Vzpostavlja pravni okvir, ki spodbuja enake možnosti in zmanjšuje ovire, s katerimi se osebe z invalidnostjo soočajo v vsakdanjem življenju, ter je v veliki meri usklajen z vrednotami Standardnih pravil Združenih narodov o izenačevanju možnosti za osebe z invalidnostjo.

Zakon o pravicah invalidov in sorodnih zadevah (8(I)/2011)

Ciper je ratificiral Konvencijo Združenih narodov o pravicah oseb z invalidnostjo in njen izbirni protokol z Zakonom o pravicah invalidov in sorodnih zadevah (8(I)/2011). Izvajanje zakona se je začelo 27. julija 2011, potem ko ga je istega leta sprejel ciprski parlament. Ta zakon je pogosto imenovan tudi »zakon o ratifikaciji«, saj zagotavlja

močno integracijo načel Konvencije v domači pravni sistem in dodatno utrjuje pristop k invalidnosti, ki temelji na človekovih pravicah.

Zakon o posebnem izobraževanju (113(I)/1999 in kasnejše spremembe)

Na področju izobraževanja je glavni zakon, ki ureja prepoznavanje, ocenjevanje, podporo in vključevanje otrok in mladih z invalidnostmi, Zakon o posebnem izobraževanju (113(I)/1999), znan tudi kot Zakon o izobraževanju in poučevanju otrok s posebnimi potrebami. Skupaj s kasnejšimi spremembami (69(I)/2001, 87(I)/2014 in 166(I)/2020) je ta zakon usmerjen v zagotavljanje pravic učencev s posebnimi potrebami ter vključujočega izobraževanja z ustreznimi podpornimi ukrepi.

Dostopnost in digitalna vključenost

Ciprska prizadevanja za izboljšanje okvira dostopnosti na področju informacijsko-komunikacijskih tehnologij in javnih storitev so še posebej pomembna. Ti predpisi zagotavljajo, da lahko osebe z invalidnostjo, vključno z osebami s slepoto in slabovidnostjo, enakovredno uporabljajo digitalne storitve in dostopajo do javnih informacij. V okviru teh ukrepov se uporabljajo standardi Smernic za dostopnost spletnih vsebin (WCAG), s čimer se krepi digitalna vključenost in dostop do spletnih javnih storitev.

Nacionalni strateški okviri

Nacionalna strategija za invalidnost in Nacionalni akcijski načrt za invalidnost

Temelj politike vlade Cipra za zaščito pravic oseb z invalidnostjo, njihovo vključenost in polno sodelovanje v družbi predstavljata Nacionalna strategija za invalidnost in spremljajoči Nacionalni akcijski načrt za invalidnost. Ta strateška dokumenta določata ukrepe za izboljšanje enakosti, udeležbe in dostopnosti storitev ter dodatno potrjujeta zavezanost Cipra k izvajanju Konvencije Združenih narodov o pravicah oseb z invalidnostjo v vseh relevantnih sektorjih.

Shema zaposlitvenih kvot

Shema zaposlitvenih kvot predstavlja eno ključnih nacionalnih pobud, namenjenih povečanju zaposlitvenih možnosti za osebe z invalidnostjo, vključno s podporo prehodu iz izobraževanja na trg dela. Shema temelji na načelih Konvencije Združenih narodov o

pravicah invalidov ter relevantni zakonodaji Evropske unije na področju zaposlovanja in poudarja enak dostop do priložnosti, prepoved diskriminacije ter uporabo pozitivnih ukrepov.

Na Cipru nacionalni zakonodajni in strateški okviri zagotavljajo močno pravno podlago za zaščito in napredek pravic oseb z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo ter mladimi z invalidnostjo. Kljub temu ostaja potreba po dodatnih prizadevanjih za zagotovitev njihove dosledne in enakopravne izvedbe v vseh sektorjih in na vseh ravneh družbe, da se formalno zagotovljene pravice prenesejo v resnično, vsakodnevno vključenost.

Razpoložljive storitve, podporni mehanizmi in podporni programi – institucionalni in nevladni

Razpoložljivost kakovostnih storitev, podpornih mehanizmov in programov predstavlja enega ključnih pogojev za polno vključevanje mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v izobraževanje, zaposlovanje ter družbeno in javno življenje. Poleg zakonodajnega in strateškega okvira je dejanska kakovost življenja mladih v veliki meri odvisna od tega, ali podpirne storitve v praksi dejansko obstajajo, kako dostopne in stabilne so ter v kolikšni meri so prilagojene individualnim potrebam.

V državah, ki jih zajema ta priročnik, se podporni sistemi razvijajo s kombinacijo institucionalnih mehanizmov in dejavnosti organizacij civilne družbe. Državne institucije imajo ključno vlogo pri zagotavljanju osnovnih pravic in javnih storitev, medtem ko nevladne organizacije pogosto prevzemajo vodilno vlogo pri razvoju specializiranih storitev, inovativnih programov in neposredni podpori mladim.

To poglavje ponuja pregled razpoložljivih storitev, podpornih mehanizmov in programov za mlade s slepoto in slabovidnostjo ter mlade z invalidnostjo, s posebnim poudarkom na institucionalnih in nevladnih akterjih, njihovih vlogah, obsegu dejavnosti in izzivih, s katerimi se soočajo. Cilj poglavja je predstaviti obstoječe modele podpore ter hkrati poudariti pomen njihovega nadaljnega razvoja, stabilnosti in medsebojnega sodelovanja.

Črna gora

Institucionalne storitve in podpora

Državne ustanove v Črni gori igrajo pomembno vlogo pri ustvarjanju pogojev za vključevanje mladih z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo. Čeprav večina politik in ukrepov formalno obravnava osebe z invalidnostjo kot celoto, njihovo izvajanje v različnih sektorjih – socialno varstvo in varstvo otrok, izobraževanje, zdravstvo, zaposlovanje, kultura in šport – neposredno vpliva na vsakdanje življenje mladih ter njihove priložnosti za samostojno in aktivno življenje.

Institucionalni sistem zagotavlja osnovni okvir za uveljavljanje pravic in dostop do javnih storitev, medtem ko se raven dejanske podpore razlikuje glede na sektor, institucionalne zmogljivosti in lokalne razmere. V tem smislu institucionalne storitve predstavljajo temelj podpornega sistema, vendar je njihova učinkovitost v veliki meri odvisna od medsektorske koordinacije in dejanske razpoložljivosti v praksi.

Socialno varstvo in varstvo otrok ter podpirne storitve v skupnosti

Sistem socialnega varstva in varstva otrok v Črni gori zagotavlja različne oblike materialne in nematerialne podpore osebam z invalidnostjo, vključno mladimi z invalidnostjo ter mladimi s slepoto in slabovidnostjo. Preko centrov za socialno delo imajo mladi in njihove družine dostop do informacij o pravicah, svetovalne podpore, ocene potreb in napotitev na druge relevantne ustanove in storitve.

Posebej pomembne so podpirne storitve v skupnosti, ki predstavljajo ključni element v procesu samostojnega življenja in preprečevanja socialne izključenosti. V okviru sistema se razvijajo storitve, kot so osebna pomoč, pomoč na domu, dnevni centri in druge oblike podpore, ki mladim omogočajo večjo avtonomijo v vsakdanjem življenju, izobraževanju in zaposlovanju. Čeprav je bil vzpostavljen normativni okvir, razpoložljivost teh storitev še vedno ni enotna po državi. Systemske zmogljivosti se razlikujejo med občinami, obseg podpore pa je pogosto odvisen od lokalnih virov in organizacijskih možnosti.

Kljub tem omejitvam sistem socialnega varstva in varstva otrok ostaja eden najpomembnejših institucionalnih stebrov podpore mladim z invalidnostjo, z jasnim potencialom za nadaljnje izboljšave.

Izobraževalne ustanove in vključujoča podpora

Na področju izobraževanja v Črni gori je bil formalno vzpostavljen vključujoč pristop, ki vključuje otroke in mlade z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo. Izobraževalne ustanove so zavezane k uporabi individualiziranega pristopa, prilagoditvi učnega procesa ter zagotavljanju dodatne strokovne podpore v skladu s potrebami učencev in dijakov.

V praksi se institucionalna podpora najpogosteje uresničuje z razvojem individualiziranih izobraževalnih načrtov, prilagajanjem učnih metod, uporabo učnih gradiv v dostopnih oblikah ter v določenih primerih z vključevanjem učiteljskih

asistentov. Razpoložljivost digitalnih vsebin in tehničnih prilagoditev je odvisna od stopnje opremljenosti posameznih ustanov in njihovih tehničnih zmogljivosti.

Visokošolske ustanove si prizadevajo za uporabo načel dostopnosti, kot so podaljšan čas za izpite, uporaba digitalnih gradiv in svetovalna podpora študentom z invalidnostjo. Kljub temu v praksi ostajajo izzivi, povezani z razpoložljivostjo podpornih tehnologij, digitalno dostopnostjo ter sistematičnim usposabljanjem pedagoškega in akademskega osebja za delo s študenti z invalidnostjo.

Zdravstvene storitve

Zdravstveni sistem v Črni gori zagotavlja osnovne in specializirane zdravstvene storitve osebam z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo. Poleg oftalmološke oskrbe sistem vključuje tudi druge oblike medicinske in rehabilitacijske podpore, ki so pomembne za ohranjanje zdravja in funkcionalnosti mladih.

Zgodnja diagnostika, specialistični pregledi in svetovalne storitve so še posebej pomembni, zlasti za mlade, ki se soočajo z izgubo vida ali napredujočo slabovidnostjo. V okviru zdravstvenega sistema se povečuje tudi potreba po psihološki podpori, ki jo zagotavljajo zdravstvene ustanove ali prek napotitev na specializirane storitve.

Čeprav zdravstveni sistem predstavlja pomemben del institucionalne podpore, ostajata kontinuiteta in dostopnost storitev – zlasti na področju rehabilitacije in sodobnih podpornih tehnologij – izziva, ki zahtevata nadaljnji razvoj in izboljšave.

Zaposlitveni programi in poklicna rehabilitacija

Institucionalni okvir za zaposlovanje mladih z invalidnostjo v Črni gori vključuje aktivne ukrepe na trgu dela, poklicno rehabilitacijo in posredovanje pri zaposlovanju. Ti programi mladim z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo, omogočajo sodelovanje v usposabljanjih, programih razvoja veščin, subvencioniranem zaposlovanju in drugih oblikah podpore pri vstopu na trg dela.

Institucionalne storitve imajo pomembno vlogo pri povezovanju mladih s potencialnimi delodajalci ter pri zagotavljanju informacij o pravicah in priložnostih, ki jih določa zakonodajni okvir. Kljub temu je zaposlovanje mladih z invalidnostjo še vedno obremenjeno s predsodki, nizko ozaveščenostjo delodajalcev in omejenim številom prilagojenih delovnih mest.

Zaradi tega institucionalni zaposlitveni programi predstavljajo pomemben, a še vedno premalo izkoriščen mehanizem za dolgoročno ekonomsko vključenost mladih z invalidnostjo.

Nevladne organizacije in podporna skupnost

Poleg institucionalnega sistema imajo organizacije civilne družbe ključno vlogo pri razvoju in zagotavljanju podpore mladim s slepoto in slabovidnostjo ter mladim z invalidnostjo v Črni gori. Njihova vloga je še posebej pomembna, ker pogosto hitreje in neposredno prepoznajo potrebe mladih kot formalne ustanove ter ponujajo prilagodljive, individualizirane in trajnejše podporne programe, ki dopolnjujejo državne storitve.

Nevladne organizacije predstavljajo pomembno podporo mladim na različnih stopnjah izobraževanja, samostojnega življenja, zaposlovanja in družbenega udejstvovanja. Z neposrednim delom z uporabniki, zagovorniškimi dejavnostmi in sodelovanjem z institucijami prispevajo h krepitvi samozavesti mladih, izboljšanju dostopa do informacij ter spodbujanju aktivnega sodelovanja v skupnosti.

Posebno pomembno vlogo pri podpori mladim z okvaro vida ima Zveza slepih Črne gore, skupaj z lokalnimi društvi in Mladinskim odborom. Zveza predstavlja osrednjega akterja na področju zagovorništva pravic, izobraževanja in opolnomočenja mladih z okvaro vida ter izvaja širok nabor programov, ki vključujejo svetovalne in informacijske storitve, izobraževanje o pravicah in razpoložljivih storitvah ter stalno podporo v času izobraževanja, zaposlovanja in socialne vključenosti.

Pomemben del dejavnosti zveze je usmerjen v spodbujanje samostojnosti članov prek usposabljanj za orientacijo in mobilnost z uporabo bele palice, ki jih v veliki meri obiskujejo mladi slepi in slabovidni. Ta usposabljanja predstavljajo enega ključnih pogojev za samostojno življenje, saj mladim omogočajo varnejše in bolj neodvisno gibanje, povečujejo mobilnost ter podpirajo aktivnejše sodelovanje v izobraževalnih, družbenih in poklicnih dejavnostih. S tovrstno podporo mladi razvijajo praktične veščine, ki neposredno vplivajo na kakovost njihovega vsakdanjega življenja.

Zveza slepih Črne gore prav tako izvaja usposabljanja s področja digitalne dostopnosti in uporabe podporne tehnologije, vključno z bralniki zaslona, dostopno programsko opremo in mobilnimi aplikacijami. Te dejavnosti so za mlade še posebej pomembne, saj omogočajo enak dostop do informacij, izobraževalnih vsebin in digitalnih storitev. Poleg

tega Zveza nudi psihosocialno podporo, programe opolnomočenja in motivacije ter družinsko svetovanje, s čimer prispeva k vzpostavitvi stabilne podporne mreže za mlade z okvaro vida. Zveza ima pomembno vlogo tudi pri izboljševanju sistemskih rešitev, in sicer tako z neposrednim sodelovanjem z institucijami kot z zagovorniškimi dejavnostmi na ravni javnih politik.

Skozi zagovorniško delo in sodelovanje z državnimi organi zveza prispeva k izboljšanju dostopnosti informacij, digitalnih storitev in javnih politik, povezanih s slepimi in slabovidnimi osebami. Posebej pomembno je delo Mladinskega odbora Zveze slepih Črne gore, ki mladim zagotavlja prostor za mreženje, izmenjavo izkušenj ter aktivno sodelovanje pri oblikovanju programov in pobud, ki izhajajo iz njihovih dejanskih potreb.

Komplementarno in prav tako pomembno vlogo v podpornem sistemu ima Društvo mladih z invalidnostjo Črne gore, ki se osredotoča na izboljšanje položaja mladih z invalidnostjo s celostnim pristopom, ki vključuje izobraževanje, zaposlovanje, mobilnost, samostojno življenje ter aktivno sodelovanje v javnem in političnem življenju. Delovanje društva temelji na načelih človekovih pravic, enakosti in neodvisnosti mladih z invalidnostjo.

Društvo razvija programe, ki mladim z invalidnostjo omogočajo pridobivanje znanja in veščin, potrebnih za aktivno sodelovanje v družbi. Poseben poudarek je namenjen podpori v času študija, kariernemu svetovanju, razvoju zaposljivosti in pripravi na vstop na trg dela. S pomočjo usposabljanj, mentorstva in individualizirane podpore so mladi opolnomočeni, da prepoznajo in izkoristijo priložnosti, ki so jim na voljo, ter da aktivno zagovarjajo svoje pravice.

Pomemben del dejavnosti društva je tudi krepitev zmogljivosti mladih za sodelovanje v procesih odločanja, spremljanje javnih politik in sodelovanje z institucijami. Na ta način mladi z invalidnostmi niso obravnavani zgolj kot prejemniki podpore, temveč kot aktivni akterji družbenih sprememb. Društvo mladih z invalidnostjo Črne gore predstavlja eno ključnih organizacij, ki sistematično naslavlja položaj mladih z invalidnostjo v državi, z osredotočenostjo na izobraževanje, zaposlovanje, samostojno življenje, človekove pravice in družbeno udeležbo.

Poleg teh dveh organizacij tudi druge nevladne organizacije, mladinski centri in neformalne pobude v Črni gori razvijajo programe, namenjene mladim z invalidnostmi in

mladim z okvarami vida. Ti programi so pogosto usmerjeni v razvoj ključnih kompetenc, pomembnih za samostojnost, zaposljivost in socialno vključenost, vključno z digitalno pismenostjo, komunikacijskimi in vodstvenimi veščinami ter vrstniško podporo.

Mentorski programi, vrstniško učenje in mednarodne izmenjave mladim omogočajo izmenjavo izkušenj, spoznavanje vključujočih praks iz drugih držav ter krepitev samozavesti skozi sodelovanje v raznolikih družbenih in kulturnih okoljih. V okviru teh dejavnosti imajo mladi z okvarami vida in mladi z invalidnostmi priložnost spoznati dostopne modele in dobre prakse, kar pogosto pozitivno vpliva na njihov osebni in poklicni razvoj.

V sodobni družbi, kjer je dostop do informacij tesno povezan z digitalnimi tehnologijami, imajo organizacije civilne družbe ključno vlogo pri zmanjševanju digitalnega razkoraka. Z usposabljanji za uporabo podporne tehnologije, svetovanjem institucijam in podporo pri pridobivanju specializirane opreme te organizacije prispevajo k večji neodvisnosti mladih pri izobraževanju, zaposlovanju in vsakodnevni komunikaciji.

Posebna pozornost je namenjena tudi čustvenemu opolnomočenju mladih. Prek skupinskih delavnic, individualne podpore, sodelovanja s strokovnjaki za duševno zdravje in skupnih dejavnosti se mladim ustvarja prostor za razvoj samozavesti, občutka pripadnosti in medsebojne podpore. Takšni programi so še posebej pomembni za mlade, ki se soočajo z občutki izolacije in omejenimi socialnimi stiki.

Skupaj institucionalne in nevladne storitve tvorijo temelj podpornega sistema za mlade z okvarami vida in mlade z invalidnostmi v Črni gori. Medtem ko institucije zagotavljajo normativni in storitveni okvir, organizacije civilne družbe prispevajo prilagodljivost, dostopnost in odzivnost na dejanske potrebe mladih. Ta sinergija predstavlja ključni pogoj za nadaljnje izboljševanje kakovosti življenja, neodvisnosti in socialne vključenosti mladih.

Slovenija

Slovenija nudi vrsto storitev in podpornih programov za mlade s slepoto in slabovidnostjo in mlade z invalidnostjo, ki jih izvajajo javne ustanove, zdravstveni in izobraževalni sistemi ter močna mreža nevladnih organizacij. Organizacija teh storitev v veliki meri odraža nacionalne prioritete, opredeljene v Akcijskem programu za invalide

2022–2030, ki združuje institucionalno podporo s pobudami v skupnosti in programi, ki jih izvajajo organizacije civilne družbe.

Institucionalne storitve

Slovenija zagotavlja institucionalne storitve za mlade s slepoto in slabovidnostjo in mlade z invalidnostjo predvsem prek javnega zdravstvenega in izobraževalnega sistema. V okviru zdravstvenega sistema so na voljo storitve zgodnje podpore in rehabilitacije, ki jih dopolnjuje nacionalni okvir zgodnje obravnave za otroke od rojstva do šestega leta starosti.

Za otroke in mladostnike z okvaro vida specializirane zdravstvene storitve zagotavljajo oftalmološko oskrbo, oceno funkcionalnega vida ter svetovanje glede uporabe optičnih in drugih vidnih pripomočkov. Širša izobraževalna in funkcionalna podpora, vključno z usposabljanjem za orientacijo in mobilnost, učenjem vsakodnevnih življenjskih veščin ter tiflopedagoško podporo, se zagotavlja prek nacionalnih strokovnih ustanov in specializiranih služb, ki podpirajo učence s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami.

V izobraževalnem sistemu so šolam na voljo strokovna podpora, prilagojena učna gradiva ter pomoč pri uporabi podpornih tehnologij in izvajanju vključujočih učnih praks. Te storitve prispevajo k razvoju bolj dostopnih izobraževalnih okolij ter podpirajo vključevanje učencev z okvarami vida in učencev z invalidnostjo v redno izobraževanje.

Spodbude za zaposlovanje oseb z invalidnostjo

V Sloveniji so delodajalci zakonsko zavezani k spoštovanju sistema kvotnega zaposlovanja, ki jih obvezuje k zaposlovanju določenega deleža oseb z invalidnostjo glede na skupno število zaposlenih. Kvota znaša med 2 % in 6 % ter velja za delodajalce z najmanj 20 zaposlenimi.

Delodajalci, ki kvote ne izpolnjujejo, morajo plačevati prispevek v invalidski sklad. Delodajalci, ki kvoto presežejo, ali tisti, ki sicer niso zavezani k izpolnjevanju kvote, vendar zaposlijo osebo z invalidnostjo, so lahko upravičeni do različnih spodbud, kot so oprostitve plačila prispevkov za socialno varnost in nagrade za preseganje kvote. Do teh spodbud so lahko upravičene tudi samozaposlene osebe z invalidnostjo.

V primeru podprtega zaposlovanja so lahko dodeljene dodatne finančne in storitvene spodbude za podporo zaposlovanju oseb z invalidnostjo. Ukrepe kvotnega

zaposlovanja in z njimi povezane spodbude upravlja Javni štipendijski, razvojni, invalidski in preživninski sklad Republike Slovenije.

Programi socialne podpore

Centri za socialno delo (CSD) usklajujejo dostop do finančnih prejemkov in socialnih storitev za mlade z invalidnostmi in njihove družine. Tehnična pomoč za slepe in slabovidne osebe se zagotavlja prek sistema zdravstvenega zavarovanja ter ustreznih nacionalnih podpornih shem za osebe z invalidnostjo v skladu z Zakonom o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju ter Zakonom o izenačevanju možnosti invalidov.

Po dopolnitvi polnoletnosti lahko nekateri posamezniki zaprosijo za pravico do osebne asistencе. Merila za upravičenost do te pravice so temeljijo predvsem na telesni odvisnosti, kar lahko omeji dostop do osebne asistencе za slepe in slabovidne osebe ter za osebe s psihosocialnimi ali intelektualnimi ovirami.

Za mlade z okvaro vida socialna podpora najpogosteje vključuje usposabljanje za orientacijo in mobilnost, usposabljanje za uporabo podpornih tehnologij ter dostop do dostopnih študijskih gradiv. Te storitve večinoma zagotavljajo specializirane ustanove in organizacije slepih in slabovidnih. Zdravstvena oskrba in ocena funkcionalnega vida sta zagotovljeni prek specializiranih zdravstvenih storitev, ki dopolnjujejo izobraževalno in funkcionalno podporo, dostopno v skupnosti.

Programi organizacij za slepe in slabovidne osebe

Poleg institucionalne podpore, organizacije slepih in slabovidnih, vključno z lokalnimi društvi in Zvezo društev slepih in slabovidnih Slovenije, izvajajo programe za spodbujanje samostojnega življenja, socialne vključenosti in vrstniške podpore. Kot nacionalna krovna organizacija Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije usklajuje delo devetih regionalnih društev in ima pomembno vlogo pri povezovanju oseb s slepoto in slabovidnostjo, ponudnikov storitev, izobraževalnih ustanov in javnih oblasti. S tem prispeva k kontinuiteti podpore, zlasti v prehodnih obdobjih med izobraževanjem, zaposlovanjem in samostojnim življenjem.

Pobude nevladnih organizacij in programi, ki temeljijo na skupnosti

Nevladne organizacije imajo pomembno vlogo pri podpori mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v Sloveniji. Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije (ZDSSS) in njena regionalna društva izvajajo posebne socialne programe,

urejene z Zakonom o invalidskih organizacijah, ki obsegajo deset nacionalnih in šest lokalnih programov. Ti vključujejo strukturirane dejavnosti za mlade s slepoto in slabovidnostjo, vrstniško podporo, kulturne in družbene dejavnosti, delavnice mobilnosti, usposabljanja za digitalne veščine ter ozaveščevalne dejavnosti, prilagojene potrebam mladih s slepoto in slabovidnostjo. Poleg tega se na nacionalni ravni izvaja tudi poseben program, namenjen izključno otrokom in mladim, ki zagotavlja ciljno usmerjeno podporo, možnosti za sodelovanje in organizacijo taborov.

ZDSSS in druge organizacije prispevajo tudi k razvoju vključujočega mladinskega dela ter sodelovanja mladih v skupnosti. Društvo študentov invalidov Slovenije nudi podporo študentom z invalidnostjo v visokem šolstvu, medtem ko organizacije, kot sta Zavod ODTIZ in Zavod Mladi Zmaji (oba mladinska centra), razvijajo vključujoče programe neformalnega učenja in pobude v skupnosti. Organizacije oseb z invalidnostjo, ki zastopajo mlade s telesnimi, intelektualnimi in senzoričnimi ovirami, izvajajo tudi tabore, svetovalne dejavnosti, zagovorništvo in prostočasne dejavnosti za otroke in mladostnike. Lokalni mladinski centri in Mladinski svet Slovenije vse pogosteje sodelujejo s temi organizacijami z namenom izboljšanja dostopnosti, prostovoljskih priložnosti in aktivnega sodelovanja mladih v mladinskih in skupnostnih programih.

Mladinski sektor in programi mobilnosti

V mladinskem sektorju v Sloveniji si tako specializirane kot splošne mladinske organizacije vse bolj prizadevajo vključevati mlade z invalidnostjo v svoje dejavnosti, v skladu z načeli vključevanja, opredeljenimi v Resoluciji o Nacionalnem programu za mladino 2023–2030, Evropski programi, kot sta Erasmus+ in Evropski solidarnostni korpus, ponujajo priložnosti za mednarodno mobilnost, prostovoljstvo in neformalno učenje, pri čemer so na voljo dodatni podporni ukrepi za udeležence z manj priložnostmi, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo.

Kljub obstoju teh okvirov je udeležba mladih z invalidnostjo v programih mednarodne mobilnosti v praksi še vedno omejena. Vključujoče mladinske izmenjave, prilagojeni izobraževalni programi in dostopnejše oblike prostovoljstva pa se postopoma širijo, kar prispeva k večji udeležbi mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo na lokalni in mednarodni ravni.

Hrvaška

Na Hrvaškem je bil sistem podpore osebam s slepoto in slabovidnostjo razvit skozi komplementarno sodelovanje državnih služb, lokalnih programov in široke mreže organizacij civilne družbe. Javne institucije v sodelovanju z organizacijami oseb z invalidnostjo zagotavljajo osnovne oblike podpore, kot so osebna asistenca, storitve videčih spremljevalcev, strokovna rehabilitacija, zgodnja razvojna podpora, izobraževalne prilagoditve ter različni ukrepi za vključevanje mladih z invalidnostjo na trg dela. V številnih mestih in županijah se razvijajo dodatni lokalni programi, vključno z dostopnim prevozom, prilagojenimi kulturnimi dejavnostmi, športnimi programi, izobraževalnimi vsebinami in subvencijami, ki omogočajo mobilnost, sodelovanje v skupnosti in samostojno delovanje oseb s slepoto in slabovidnostjo.

Ključno vlogo pri dejanski razpoložljivosti podpore imajo organizacije civilne družbe, zlasti Hrvaška zveza slepih kot nacionalna krovna organizacija oseb s slepoto in slabovidnostjo v Republiki Hrvaški ter njene članice. Njihove dejavnosti zajemajo ključna področja vsakdanjega življenja: rehabilitacijske programe in usposabljanja za samostojno življenje, usposabljanje za orientacijo in mobilnost, razvoj vsakodnevnih veščin, krepitev komunikacijskih in socialnih kompetenc, zagotavljanje informacij, svetovanje in psihosocialno podporo, stalno izobraževanje o uporabi podpornih tehnologij in digitalni dostopnosti ter programe, prilagojene različnim skupinam znotraj populacije oseb s slepoto in slabovidnostjo, vključno z mladimi, otroki, starši, ženskami, starejšimi osebami in osebami s sladkorno boleznijo. Pomemben del njihovega dela obsegajo tudi zagovorniške dejavnosti, vplivanje na javne politike ter podpora članicam in posameznim članom.

Ti programi mladim omogočajo pridobivanje znanja in kompetenc, ki jim v formalnih sistemih pogosto niso sistematično dostopne. Poseben poudarek je na neinstitucionalni podpori v prehodnih življenjskih obdobjih, kot so vstop v izobraževalni sistem, prehodi med izobraževalnimi ravni, prva zaposlitev in razvoj samostojnega življenja.

V tem kontekstu je treba posebej omeniti podporo, ki jo nudi Hrvaška fundacija za izobraževanje slepih »Marko Brkić«, ki jo je ustanovila Hrvaška zveza slepih z namenom finančne podpore visokošolskemu izobraževanju mladih s slepoto in slabovidnostjo.

Organizacije po vsej Hrvaški dodatno razvijajo vrsto storitev, ki dopolnjujejo državne sisteme, vključno z organiziranim prevozom, pomočjo pri orientaciji v lokalni skupnosti, kulturnimi in rekreativnimi programi, prostovoljsko podporo ter dejavnostmi, ki spodbujajo vključenost, medsebojno povezanost in aktivno državljanstvo. Posebej dragocen segment predstavljajo vrstniški in mentorski programi, skozi katere mladi prejemajo čustveno podporo in praktične nasvete od izkušenejših oseb s slepoto in slabovidnostjo, kar prispeva k večji samozavesti, neodvisnosti in socialni vključenosti.

Ta kombinacija institucionalnih storitev in programov civilne družbe ustvarja večplastno podporno mrežo, ki presega osnovno pomoč in mladim s slepoto in slabovidnostjo omogoča čim bolj enakovredno sodelovanje v izobraževanju, zaposlovanju, kulturi in vsakdanjem življenju.

Bosna in Hercegovina

V Bosni in Hercegovini obstajajo zakoni, ki urejajo zaposlovanje oseb z invalidnostjo in omogočajo programe za podporo zaposlovanju mladih z invalidnostjo. Vendar pa je večina pobud, ki izhajajo iz nevladnega sektorja, projektno usmerjenih in časovno omejenih.

Lokalne nevladne organizacije občasno organizirajo obiske in izmenjave z organizacijami iz sosednjih držav, kar mladim s slepoto in slabovidnostjo ter mladim z invalidnostjo omogoča pridobivanje izkušenj in vzpostavljanje povezav na regionalni ravni.

Ciper

Državne institucije

Oddelek za socialno vključevanje oseb z invalidnostjo (DSIDP)

Oddelek za socialno vključevanje oseb z invalidnostjo je osrednja državna institucija na Cipru, odgovorna za oblikovanje, organizacijo in izvajanje programov ter politik katerih cilj je zaščita pravic, vključenost in enakopravna udeležba oseb z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo.

DSIDP deluje pod pristojnostjo namestnika ministrstva za socialno varstvo in ima ključno vlogo pri izpolnjevanju obveznosti Cipra, ki izhajajo iz Konvencije Združenih narodov o pravicah oseb z invalidnostjo.

Ta oddelek je tudi osrednja kontaktna točka za uveljavljanje pravic na področju invalidnosti, vključno z dostopom do finančnih ugodnosti, podpornih programov in podpornih tehnologij.

Ministrstvo za izobraževanje, kulturo, šport in mladino

Ministrstvo je pristojno za izobraževanje, mladinske politike, kulturne dejavnosti in šport ter si prizadeva zagotoviti, da so izobraževalne in obšolske priložnosti vključujoče in dostopne tudi osebam z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo.

Ministrstvo sodeluje z drugimi javnimi organi in organizacijami civilne družbe pri razvoju politik, ki temeljijo na načelih vključenosti in enakih možnostih.

Nevladne organizacije in skupnostni sektor

Panciprska organizacija slepih (POB)

Panciprska organizacija slepih je glavna nacionalna nevladna organizacija na Cipru, ki zastopa pravice, interese in potrebe oseb s slepoto in slabovidnostjo. Ustanovljena je bila leta 1980 in deluje tako kot ponudnik storitev kot tudi kot reprezentativno telo. POB ima pomembno vlogo pri oblikovanju politik na področju invalidnosti, izboljševanju dostopnosti in razvoju programov socialne vključenosti.

Ciprska konfederacija organizacij invalidov (KYSOA)

praska konfederacija organizacij invalidov deluje kot nacionalna krovna organizacija oseb z invalidnostjo, katere članica je tudi Panciprska organizacija slepih. Dejavnosti in programi KYSOA vključujejo podporo osebam z okvaro sluha, telesnimi invalidnostmi, psihosocialnimi motnjami ter osebam z drugimi kroničnimi boleznimi. Organizacija je bila ustanovljena leta 1981 in tesno sodeluje z Združenimi narodi, evropskimi organizacijami, občinami in ministrstvi z namenom zagotavljanja čim večje učinkovitosti svojih programov in dejavnosti.

Lokalne nevladne organizacije in občinski centri

Lokalne nevladne organizacije po celotnem Cipru pogosto zapolnjujejo vrzeli, ki nastajajo zaradi omejenega dosega ali zmogljivosti nacionalnih služb in institucij. Njihove dejavnosti vključujejo podporo vključevanju v skupnost, organizacijo dostopnih dejavnosti, podporo družinam ter druge oblike socialne pomoči.

Lokalne nevladne organizacije in občinski centri na ravni skupnosti nudijo širok nabor dejavnosti, namenjenih spodbujanju vključenosti, med drugim:

- socialno podporo,
- rekreativne in izobraževalne dejavnosti,
- rehabilitacijske programe in razvoj življenjskih veščin,
- dejavnosti, usmerjene v izboljšanje dostopnosti,
- kampanje za ozaveščanje,
- zagovorništvo pravic oseb z invalidnostjo

Te dejavnosti ne prispevajo le k večji udeležbi mladih, temveč tudi k razvoju samostojnega življenja ter k boljši in trajnejši vključenosti oseb z invalidnostjo v lokalno skupnost.

Priložnosti za mobilnost, izobraževanje, zaposlovanje in sodelovanje mladih

Priložnosti za mobilnost, izobraževanje, zaposlitev in aktivno sodelovanje v družbi predstavljajo ključne predpogoje za polno vključitev mladih, zlasti mladih z invalidnostjo ter mladih s slepoto in slabovidnostjo. Ta področja so močno povezana in neposredno vplivajo na raven samostojnosti, socialne vključenosti in kakovosti življenja mladih v različnih fazah njihovega razvoja. Dostop do izobraževanja vpliva na zaposljivost in ekonomski položaj mladih, medtem ko mobilnost in dostopnost okolja določata sposobnost uporabe izobraževalnih, kulturnih in družbenih priložnosti. Hkrati sodelovanje mladih v družbenem, kulturnem in javnem življenju prispeva k krepitvi samozavesti, občutka pripadnosti in aktivnega državljanstva.

Za mlade z invalidnostjo te priložnosti pogosto temeljijo na razpoložljivosti prilagojenih storitev, sistemski podpori ter odpravi fizičnih, digitalnih in socialnih ovir. To poglavje preučuje priložnosti in izzive na področjih mobilnosti, izobraževanja, zaposlovanja in socialne udeležbe mladih, s posebnim poudarkom na položaju mladih z invalidnostjo ter mladih s slepoto in slabovidnostjo. Analiza vključuje institucionalne okvire, obstoječe programe in podporne mehanizme ter ovire, ki še naprej vplivajo na enak dostop do teh ključnih življenjskih področij.

Črna gora

V Črni gori se možnosti za mobilnost, izobraževanje, zaposlovanje in socialno udeležbo mladih z invalidnostmi ter mladih s slepoto in slabovidnostjo razvijajo s kombinacijo zakonodajnega okvira, institucionalnih mehanizmov in dejavnosti civilne družbe. Čeprav obstajajo formalni pogoji, ki priznavajo pravico mladih do enakega sodelovanja na vseh področjih življenja, je dejanska razpoložljivost teh priložnosti pogosto odvisna od stopnje dostopnosti okolja, razpoložljivosti informacij za mlade in zagotavljanja individualizirane podpore. Položaj mladih v Črni gori zaznamujejo pomembne razlike med normativnimi rešitvami in njihovo praktično izvedbo. Mladi z invalidnostjo ter mladi s slepoto in slabovidnostjo se pogosto soočajo z ovirami, ki vplivajo na njihovo mobilnost, izobraževalne poti, zaposljivost in sodelovanje v družbenih procesih; hkrati pa obstajajo primeri pozitivnih praks, pobud in programov, ki prispevajo k njihovemu opolnomočenju

in višji stopnji vključenosti. Naslednji razdelki analizirajo ključna področja, ki oblikujejo življenjske možnosti mladih z invalidnostjo ter mladih s slepoto in slabovidnostjo v Črni gori, z namenom prepoznavanja obstoječih priložnosti, izzivov in področij za nadaljnji razvoj vključujočih politik in praks.

Mobilnost

V Črni gori mobilnost predstavlja enega ključnih pogojev za samostojno življenje, izobraževanje, zaposlitev in aktivno sodelovanje mladih z invalidnostjo ter mladih s slepoto in slabovidnostjo v družbi. Možnost varnega in samostojnega gibanja neposredno vpliva na dostop do izobraževalnih ustanov, delovnih mest, kulturnih vsebin, družabnih dejavnosti in podpornih storitev. Čeprav je v zadnjih letih mogoče opaziti določene izboljšave v dostopnosti, mobilnost mladih z invalidnostmi ostaja zaznamovana z velikimi izzivi, ki se razlikujejo glede na vrsto invalidnosti in kraj bivanja.

Za mlade s slepoto in slabovidnostjo mobilnost vključuje orientacijo v prostoru, uporabo javnega prevoza, samostojno gibanje znotraj lokalne skupnosti, potovanja v druga mesta ter sodelovanje v nacionalnih in mednarodnih programih mobilnosti. Hkrati se mladi s telesnimi, senzoričnimi, intelektualnimi in večkratnimi invalidnostmi soočajo z dodatnimi ovirami, ki izhajajo iz nedostopne infrastrukture, arhitekturnih ovir, pomanjkanja podpore in omejene razpoložljivosti javnega prevoza.

V večjih mestih v Črni gori so vidne določene izboljšave v fizični dostopnosti, kot so namestitve taktilnih površin, prilagojena križišča in signalizacija ter povečana ozaveščenost o potrebah oseb z invalidnostjo. Vendar pa te spremembe ostajajo razdrobljene in neenakomerno razporejene. V manjših skupnostih in podeželskih območjih mladi z invalidnostjo pogosto računajo na podporo družinskih članov, prijateljev ali neformalnih podpornih mrež, saj lokalna infrastruktura in javni prostori niso prilagojeni njihovim potrebam.

Posebej pomembna oblika podpore je usposabljanje za samostojno gibanje in orientacijo. Za mlade s slepoto in slabovidnostjo to najpogosteje vključuje usposabljanje za gibanje z belo palico, obvladovanje vsakodnevnih poti in razvijanje veščin za varno gibanje v urbanem okolju. Takšni programi, ki jih večinoma izvajajo organizacije civilne družbe, igrajo ključno vlogo pri krepitvi samozavesti, občutka neodvisnosti in pripravljenosti za aktivno sodelovanje v izobraževanju, zaposlovanju in družbenem

življenju. Kljub temu je razpoložljivost teh usposabljanj omejena in ne zajema vseh mladih, ki jih potrebujejo.

Uporaba javnega prevoza ostaja eden najbolj zapletenih vidikov mobilnosti za mlade z invalidnostmi. Čeprav zakonodajni okvir priznava obveznost zagotavljanja dostopnosti, je podpora v praksi pogosto odvisna od individualne pripravljenosti zaposlenih za pomoč. Pomanjkanje zvočnih obvestil, nedostopne postaje, nedosledni postopki in omejena tehnična oprema vozil naredijo javni prevoz vir negotovosti in stresa, zlasti za mlade s slepoto in slabovidnostjo ter mlade s telesnimi invalidnostmi.

Hkrati pa vse večja udeležba mladih z invalidnostjo v mednarodnih mobilnostnih programih, mladinskih izmenjavah, usposabljanjih in konferencah odpira nove priložnosti za osebni razvoj in opolnomočenje. Skozi te programe imajo mladi priložnost, da se seznani z bolj vključujočimi modeli podpore, razvijejo veščine za spopadanje z neznanimi okolji in pridobijo izkušnje, ki pozitivno vplivajo na njihovo samozavest in neodvisnost.

Mobilnost v evropskih programih predstavlja pomembno razvojno priložnost za mlade z invalidnostjo ter mlade s slepoto in slabovidnostjo iz Črne gore. Sodelovanje v mednarodnih projektih jim omogoča razvoj komunikacijskih in prilagoditvenih veščin, širjenje mrež stikov ter pridobivanje znanja, ki ga kasneje prenesejo v lokalne skupnosti. Vendar pa mladi pogosto opozarjajo na pomanjkanje pravočasnih informacij o razpoložljivih programih ter na potrebo po dodatni logistični in organizacijski podpori pri pripravi na potovanja.

Kljub številnim izzivom izkušnje mladih z invalidnostmi kažejo, da mobilnost, če jo podpirajo ustrezne storitve in informacije, predstavlja močno orodje za opolnomočenje in vključenost. Nadaljnji razvoj dostopne infrastrukture, sistematična podpora usposabljanju za samostojno gibanje in izboljšanje javnega prevoza ostajajo ključni predpogoji za polno družbeno udeležbo mladih v Črni gori.

Izobraževanje

Izobraževanje predstavlja enega najpomembnejših dejavnikov, ki vplivajo na življenjske priložnosti, strokovni razvoj in socialno vključenost mladih z invalidnostjo ter mladih s slepoto in slabovidnostjo. Skozi izobraževalni sistem se oblikuje znanje, veščine, samozavest in pričakovanja mladih, pa tudi njihova pripravljenost za vstop na trg dela in

aktivno sodelovanje v družbenem življenju. V Črni gori je bil formalno vzpostavljen model vključujočega izobraževanja, ki predvideva vključevanje otrok in mladih z invalidnostjo v redni izobraževalni sistem, ob ustreznih prilagoditvah in podpori.

Otroci in mladi z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo, obiskujejo običajne osnovne in srednje šole, z možnostjo priprave individualiziranih izobraževalnih načrtov in dodatne strokovne podpore. Namen tega pristopa je zagotoviti enake izobraževalne možnosti, vendar je njegova praktična izvedba v veliki meri odvisna od razpoložljivih virov, strokovnega znanja učiteljskega osebja in tehnične opremljenosti izobraževalnih ustanov.

Za mlade s slepoto in slabovidnostjo je dostopnost učnih gradiv ena ključnih tem v izobraževalnem procesu. Razpoložljivost učbenikov in učnih vsebin v dostopnih formatih, uporaba podpornih tehnologij in digitalnih orodij ter prilagajanje učnih metod imajo odločilen vpliv na kakovost izobraževanja. V praksi mladi pogosto opozarjajo na pomanjkanje pravočasno dostopnih gradiv, omejeno uporabo dostopnih tehnologij in veliko odvisnost od individualne zavzetosti učiteljev ali podpore družine.

Mladi z drugimi vrstami invalidnosti se soočajo z dodatnimi izzivi, povezanimi s fizično dostopnostjo šolskih prostorov, razpoložljivostjo podpore v učilnici, prilagajanjem učnega procesa in razumevanjem njihovih specifičnih potreb. Kakovost podpore se pogosto razlikuje med posameznimi šolami in lokalnimi skupnostmi, kar vodi do neenakomernih izobraževalnih izkušenj.

Kljub izzivom mladi izpostavljajo tudi pozitivne primere vključujočega izobraževanja. Učitelji, ki izkazujejo dodatno predanost, šole, ki vlagajo v prilagoditve in opremo, ter vrstniška podpora pomembno prispevajo k uspehu mladih z invalidnostjo v izobraževalnem procesu. Ti primeri kažejo, da ima vključujoče izobraževanje velik potencial, kadar so zagotovljeni ustrezni pogoji in podpora.

Visokošolski sistem v Črni gori postaja vse bolj dostopen mladim z invalidnostmi ter mladim s slepoto in slabovidnostjo. Univerze omogočajo uporabo digitalnih učnih gradiv, podaljšan čas za izpite, alternativne oblike preverjanja znanja in svetovalno podporo študentom z invalidnostmi. Kljub temu ostajajo izzivi, zlasti glede dostopnosti spletnih platform, razpoložljivosti literature v dostopnih formatih in sistematičnega usposabljanja akademskega osebja za vključujoče delo.

Izobraževanje, čeprav formalno dostopno, še vedno zahteva stalne izboljšave na področju dostopnosti, strokovne podpore in dosledne uporabe vključujočih načel. Krepitev kompetenc učiteljskega osebja, razvoj digitalne dostopnosti in boljše medsektorsko sodelovanje ostajajo ključni predpogoji za izobraževalni sistem, ki v celoti odgovarja na potrebe mladih z invalidnostmi ter mladih s slepoto in slabovidnostjo v Črni gori.

Zaposlovanje

Zaposlovanje predstavlja eno najbolj občutljivih in zahtevnih področij za mlade z invalidnostmi in mlade s slepoto in slabovidnostjo v Črni gori. Prehod iz izobraževalnega sistema na trg dela pogosto spremlja vrsta ovir, povezanih s pomanjkanjem podpore, neusklajenostjo sistema in predsodki delodajalcev. Čeprav formalni okvir priznava pravico oseb z invalidnostmi do dela in zaposlovanja pod enakimi pogoji, so dejanske možnosti za mlade za dosego stabilne in trajnostne zaposlitve omejene.

Institucionalni zaposlitveni sistem vključuje ukrepe za strokovno rehabilitacijo, aktivne politike trga dela in mediacijo pri zaposlovanju. Mladi z invalidnostmi imajo priložnost sodelovati v usposabljanjih, programih poklicnega izobraževanja, delovnih praksah in podpornih programih, namenjenih krepitvi zaposljivosti in pripravi na resnične zahteve trga dela. Ti programi predstavljajo pomemben prvi korak k vključevanju mladih v svet dela, še posebej tistih brez predhodnih delovnih izkušenj.

Vendar pa se v praksi pogosto zdi, da ti programi niso dovolj prilagojeni specifičnim potrebam različnih skupin oseb z invalidnostmi. Mladi s slepoto in slabovidnostjo opozarjajo na pomanjkanje delovnih mest, prilagojenih za uporabo podpornih tehnologij, ter omejene možnosti za zaposlitev na področjih, ki zahtevajo višje digitalne in strokovne kompetence. Mladi z drugimi oblikami invalidnosti se poleg tega soočajo s fizično nedostopnostjo delovnih mest in pomanjkanjem prilagodljivih delovnih razmer.

Predsodki in nezadostna ozaveščenost med delodajalci predstavljajo eno največjih ovir za zaposlovanje mladih z invalidnostmi. Kljub obstoju subvencijskih in spodbudnih sistemov delodajalci pogosto nimajo dovolj znanja o možnostih prilagajanja na delovno mesto, pravicah in obveznostih, povezanih z zaposlovanjem oseb z invalidnostmi, ter o potencialu, ki ga lahko mladi z invalidnostmi prinesejo v delovno okolje. Zaradi tega se mladi pogosto soočajo z zavrnitvijo ali dvomi o svojih sposobnostih, tudi če imajo ustrezne kvalifikacije.

Nevladne organizacije imajo pomembno vlogo pri podpori mladim v zaposlitvenem procesu. S svetovanjem, mentorstvom, pomočjo pri pripravi življenjepisov in motivacijskih pisem ter usposabljanjem za razvoj strokovnih in mehkih veščin mladi prejmejo dodatno podporo, ki jim pomaga pri orientaciji na trgu dela. Ta vrsta individualizirane podpore je pogosto ključna za krepitev samozavesti in realno oceno poklicnih priložnosti.

Vse več mladih z invalidnostmi prav tako prepoznava podjetništvo kot alternativno pot do poklicne izpolnitve. Digitalne tehnologije, delo na daljavo in spletne storitve odpirajo nove zaposlitvene priložnosti za mlade s slepoto in slabovidnostjo ter mlade z invalidnostmi, zlasti na področjih, kot so digitalni marketing, IT storitve, ustvarjalne industrije in izobraževalne vsebine. Vendar pa ta oblika zaposlitve zahteva dodatno usposabljanje, mentorstvo ter dostop do finančne in tehnične podpore.

Zaposlovanje mladih z invalidnostmi v Črni gori ostaja področje, kjer so potrebne systemske izboljšave, vključno z boljšo usklajenostjo med izobraževanjem in trgom dela, večjo ozaveščenostjo delodajalcev ter stalno podporo mladim skozi celoten zaposlitveni proces. Kljub številnim izzivom motivacija mladih, primeri uspešnega zaposlovanja in naraščajoči potencial digitalnega trga dela kažejo, da obstajajo resnične priložnosti za izboljšanje položaja mladih z invalidnostmi ter mladih s slepoto in slabovidnostjo na področju dela in zaposlovanja.

Sodelovanje mladih z invalidnostjo v družbi

Sodelovanje mladih z invalidnostjo ter mladih s slepoto in slabovidnostjo v socialnem, kulturnem in javnem življenju predstavlja enega ključnih kazalnikov resnične vključenosti. Aktivno sodelovanje mladim omogoča, da izrazijo svoj potencial, vplivajo na skupnosti, v katerih živijo, in sodelujejo v procesih, ki oblikujejo njihove vsakdanje življenjske razmere. V Črni gori obstajajo priložnosti za sodelovanje mladih, vendar jih še vedno zaznamuje neenakomerna dostopnost, različna raven podpore ter odvisnost od individualne pobude in vključenosti.

Mladi z invalidnostjo ter mladi s slepoto in slabovidnostjo so vse bolj vključeni v mladinske organizacije, mladinske svete, projekte civilne družbe in različne oblike neformalnega aktivizma. Ti prostori pogosto predstavljajo prvo priložnost za mlade, da razvijejo občutek pripadnosti, pridobijo izkušnje z javnim angažiranjem in se naučijo izražati svoje potrebe in interese. Ko so zagotovljeni dostopni pogoji – kot so

razpoložljivi materiali, prilagojeni prostori, digitalna dostopnost in podpora med dejavnostmi – postanejo mladi z invalidnostjo aktivni in enakovredni udeleženci.

Sodelovanje v mladinskih in državljanskih pobudah prinaša mladim številne koristi. Skozi aktivizem in družbeno angažiranost se razvijajo komunikacijske in vodstvene veščine, krepi se samozavest in ustvarja se občutek, da njihov glas šteje. Mladi, vključeni v takšne procese, pogosto poudarjajo, da so skozi te dejavnosti pridobili novo znanje, razširili svoje kontakte in razvili večje zaupanje v lastne sposobnosti.

Dostop do kulture in umetnosti predstavlja pomemben segment družbenega sodelovanja. V zadnjih letih se v Črni gori vse pogostejše odpirajo teme vključujoče kulture, vključno z zvočnim opisom, prilagojeno gledališko in filmsko vsebino, ustvarjalnimi delavnicami ter umetniškimi projekti za osebe z invalidnostmi. Mladi s slepoto in slabovidnostjo ter mladi z invalidnostmi kažejo velik interes za takšne vsebine, saj omogočajo izražanje, socializacijo in aktivno sodelovanje v kulturnem življenju skupnosti. Kljub temu pa je ponudba takšnih programov omejena in pogosto odvisna od projektne usmerjenih pobud.

Šport in rekreativne dejavnosti predstavljajo tudi pomemben kanal socialne vključenosti. Sodelovanje v športu prispeva k telesnemu in duševnemu zdravju ter krepi ekipni duh, samozavest in občutek pripadnosti. Mladi z invalidnostjo, ki imajo priložnost sodelovati v prilagojenih športnih in rekreativnih programih, poudarjajo pozitiven vpliv teh dejavnosti na kakovost svojega življenja. Vendar pa se razpoložljivost prilagojenih športnih programov in infrastrukture še vedno razlikuje med lokalnimi skupnostmi.

Digitalno sodelovanje zavzema vse pomembnejše mesto v življenju mladih. Družbena omrežja, spletne platforme, digitalne storitve in orodja omogočajo mladim z invalidnostjo dostop do informacij, povezovanje z drugimi, sodelovanje v javnih razpravah in zagovarjanje sprememb. Za mlade s slepoto in slabovidnostjo je uporaba dostopnih tehnologij, kot so bralniki zaslona in dostopne aplikacije, ključen predpogoj za enakopravno sodelovanje v digitalnem prostoru. Kljub temu pa nedostopne platforme in digitalne vsebine še naprej predstavljajo ovire za polno sodelovanje.

Udeležba mladih z invalidnostjo v javnem in političnem življenju ostaja omejena. Čeprav obstajajo svetovalna telesa, javne razprave in posvetovalni postopki, so mladi z invalidnostmi redko sistematično vključeni v procese odločanja, ki neposredno vplivajo

na njihova življenja. Njihova udeležba se najpogosteje uresničuje prek pobud organizacij civilne družbe, medtem ko institucionalni mehanizmi še vedno ne zagotavljajo dovolj prostora za stalno in smiselno vključevanje.

Kljub tem izzivom obstajajo jasni znaki, da imajo mladi z invalidnostjo ter mladi s slepoto in slabovidnostjo velik potencial za socialno angažiranost. Ko so zagotovljeni dostopni pogoji, podpora in odprtost skupnosti, se mladi aktivno vključujejo in prispevajo k družbenemu razvoju. Ustvarjanje okolja, ki spodbuja njihovo sodelovanje, predstavlja pomemben korak k družbi, v kateri vključevanje ni izjema, temveč standard.

Slovenija

Mladi s slepoto in slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo imajo v Sloveniji dostop do priložnosti na področjih izobraževanja, mobilnosti, zaposlovanja in družbene udeležbe, ob podpori nacionalnih politik in specializiranih storitev, kot jih predvideva Akcijski program za invalide 2022–2030. Za mlade s slepoto in slabovidnostjo je dostop do prilagojenih učnih gradiv, digitalnih vsebin in podpore za mobilnost še posebej pomemben za omogočanje polnega in enakopravnega sodelovanja na vseh področjih življenja.

Čeprav priložnosti obstajajo na različnih področjih, je njihova učinkovita izraba v veliki meri odvisna od razpoložljivosti ustrezne podpore in njenega pravočasnega zagotavljanja.

Izobraževanje

Večina mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v Sloveniji se izobražuje v rednih izobraževalnih ustanovah ob podpori individualiziranih izobraževalnih programov, specializiranih prilagoditev, podpornih tehnologij in strokovnih storitev. Izobraževalne poti so na voljo tako v poklicnem kot v visokošolskem izobraževanju, pri čemer univerze in srednje strokovne šole zagotavljajo podporne storitve za študente, ukrepe dostopnosti in akademske prilagoditve. Na univerzah delujejo kontaktne osebe za podporo študentom z invalidnostjo, ki nudijo svetovanje, prilagoditve izpitnih zahtev in dostop do učnih gradiv v dostopnih oblikah.

Za slepe in slabovidne študente je pravočasen dostop do prilagojenih učnih gradiv – kot so gradiva v Braillovi pisavi, taktilne grafike in digitalne vsebine, združljive z bralniki

zaslona – ključnega pomena. V Sloveniji se podpora pri pripravi prilagojenih gradiv zagotavlja prek specializiranih organizacij, ne pa prek enotnega, standardiziranega nacionalnega sistema virov. Medtem ko Center IRIS vzdržuje knjižnico in pripravlja omejeno število prilagoditev predvsem za lastni izobraževalni program, ima Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije prek Knjižnice slepih in slabovidnih Minke Skaberne bistveno širšo vlogo, saj letno pripravi približno 45 knjig v različnih dostopnih formatih.

Kljub tem prizadevanjem so zamude in neenak dostop do gradiv med institucijami še vedno pogosti. Izzivi izhajajo ne le iz nestandardiziranih učnih virov, temveč tudi iz rednih študijskih gradiv, zlasti kadar izobraževalne ustanove pozno objavijo sezname obvezne literature za posamezno študijsko leto. To pogosto povzroči pozno dostavo gradiv ter nezadosten čas za njihovo prilagoditev in pripravo.

Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije prispeva tudi s štipendijsko podporo, zlasti prek Sklada Milice Abram, ustanovljenega na podlagi zapuščine z namenom pomoči slepim in slabovidnim študentom na univerzah. Vsako leto približno šest do sedem študentov prejme štipendije v skupni vrednosti okoli 10.000 EUR. Na sistemski ravni so upad delovanja nekdanjega srednješolskega centra za slepe in slabovidne v Škofji Loki ter postopna usmeritev Centra IRIS pretežno v storitve za osebe z avtizmom sprožili pomisleke glede postopnega izgubljanja specializiranega strokovnega znanja na področju izobraževanja slepih in slabovidnih. Zato so trenutna zagovorniška prizadevanja usmerjena v razdelitev Centra IRIS na dve ločeni ustanovi, da bi se ohranila specializirana strokovna podpora za slepe in slabovidne učence. Kot odziv na pomanjkanje tiflopedagogov v Sloveniji je država uvedla tudi štipendije za študente, ki se izobražujejo v tujini na področju vzgoje in izobraževanja oseb s slepoto in slabovidnostjo.

Mobilnost

Slovenija podpira mobilnost mladih z ugodnostmi v javnem prometu, pobudami za izboljšanje dostopnosti prevoza ter rehabilitacijskimi programi, ki razvijajo orientacijo in samostojne gibalne spretnosti. Za mlade s slepoto in slabovidnostjo so usposabljanja za orientacijo in mobilnost, uporaba bele palice ter uporaba taktilnih ali digitalnih navigacijskih orodij še posebej pomembni za varno in samostojno gibanje.

Kljub tem ukrepom na področju mobilnosti še vedno obstajajo ovire, vključno z omejeno razpoložljivostjo taktilnih vodilnih poti, neenotnim izvajanjem zvočnih signalov na semaforiziranih prehodih ter različnimi ravni dostopnosti javnega prevoza, zlasti zunaj večjih urbanih središč. Udeležba mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v mednarodnih programih mobilnosti, kot sta Erasmus+ in Evropska solidarnostna enota, se postopoma povečuje ob podpori vključujočih mladinskih izmenjav in prilagojenih prostovoljskih aktivnosti, v skladu s smernicami Evropske unije na področju vključevanja.

Zaposlovanje

Zaposlitvene priložnosti za mlade z invalidnostjo v Sloveniji so podprte s poklicno rehabilitacijo, izobraževalnimi programi in programi usposabljanja, podprtim zaposlovanjem ter prilagoditvami delovnih mest, v skladu z Zakonom o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov. Mladi s slepoto in slabovidnostjo ter drugi mladi z invalidnostjo imajo dostop do poklicnega svetovanja, rehabilitacijskih storitev in spodbud za delodajalce prek Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje in pooblaščenih izvajalcev storitev.

Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje zagotavlja podporo rehabilitacijskih svetovalcev, ki nudijo usmerjanje v primerih dolgotrajnih zdravstvenih težav ali invalidnosti, kadar te predstavljajo oviro za zaposlitev. Rehabilitacijsko svetovanje vključuje oceno smiselnosti pridobitve statusa invalida, sodelovanje v postopkih pred Rehabilitacijsko komisijo Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje, uveljavljanje pravice do vključitve v storitve poklicne rehabilitacije, pripravo ocene zaposlitvenih možnosti oseb z invalidnostjo ter podporo v zaposlitvenih procesih.

Za mlade s slepoto in slabovidnostjo je prehod v zaposlitev pogosto otežen zaradi nezadostne ozaveščenosti delodajalcev o podpornih tehnologijah ter zaradi delovnih in digitalnih sistemov, ki niso v celoti združljivi z bralniki zaslona. Kljub tem izzivom prilagojene storitve poklicne rehabilitacije in podporni programi prispevajo k razvoju zaposljivih veščin ter izboljšujejo dostop do trga dela.

Sodelovanje in vključevanje skupnosti

Mladi z invalidnostjo v Sloveniji sodelujejo v mladinskih organizacijah, programih neformalnega učenja, prostovoljstvu in kulturnih dejavnostih, čeprav se raven sodelovanja razlikuje, številne organizacije pa zaznavajo splošen upad vključenosti

mladih. Ta trend je prisoten tudi med mladimi s slepoto in slabovidnostjo ter je povezan s spremembami v vzorcih sodelovanja, zmanjšanim zanimanjem za formalno članstvo in obstojem trajnih ovir dostopnosti. Organizacije oseb z invalidnostjo in mladinski centri vse pogosteje sodelujejo pri izboljševanju dostopnosti in vključevanja, v skladu z Resolucijo o Nacionalnem programu za mladino 2023–2030.

Za mlade s slepoto in slabovidnostjo je sodelovanje v dejavnostih v veliki meri odvisno od dostopnosti informacij, prijavnih platform in komunikacijskih kanalov, ki niso vedno v celoti združljivi z bralniki zaslona. Vključujoči tabori, delavnice in programi digitalne pismenosti, ki jih izvajajo organizacije, kot je Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, zato ostajajo pomembne oblike družbene udeležbe mladih s slepoto in slabovidnostjo.

Na splošno Slovenija nudi širok nabor priložnosti za vključevanje mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v življenje skupnosti. Vendar pa je obseg, v katerem lahko mladi te priložnosti v celoti izkoristijo, odvisen od doslednega izvajanja načel dostopnosti ter stalnega odpravljanja fizičnih, digitalnih in družbenih ovir, pri čemer digitalna dostopnost ostaja eno najpomembnejših področij za nadaljnje izboljšave.

Hrvaška

Za sistemsko izboljšanje položaja mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo na Hrvaškem je potrebno hkratno ukrepanje na področjih izobraževanja, zaposlovanja, dostopnosti in sodelovanja skupnosti. Ključno je zagotoviti resnično vključujoč izobraževalni sistem, ki vključuje zgodnjo razvojno podporo, pravočasno oceno potreb, razpoložljivost tiflotehničnih in drugih pripomočkov, učbenike in učne materiale v dostopnih oblikah ter stalno podporo strokovnega osebja. Učiteljem in profesorjem je treba zagotoviti dodatno usposabljanje o vključujočih metodah dela in poučevanja, z jasno opredeljenimi standardi in sistemsko odgovornostjo, namesto da bi se zanašali zgolj na individualna prizadevanja.

Na trgu dela je nujno izboljšati programe zaposlovanja in ohranjanja zaposlitve z zagotavljanjem kakovostnih in pravočasnih spodbud za delodajalce, mentorstva ali pomoči na delovnem mestu, prilagodljivih oblik dela ter sistemskih prilagoditev delovnih mest in delovnih okolij. Posebno pozornost je treba nameniti razvoju kariernega

svetovanja, ki je mladim z invalidnostjo na voljo že na ravni srednje šole, vključno s strokovno prakso in pripravništvom v realnem sektorju.

Vzporedno naj bi državne in lokalne samoupravne enote, ob poenostavitvi postopkov za dostop do zaposlitvenih spodbud za osebe z invalidnostmi, zagotovile dostopen javni prevoz, digitalno dostopnost javnih storitev, ustrezne tiflotehnične pripomočke in podporne tehnologije ter razvoj osebne pomoči in storitev videčnih vodičev, da bi mladi lahko samostojno študirali, delali in aktivno sodelovali v družbenem življenju.

Nazadnje je še posebej pomembno vključevanje mladih s slepoto in slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v procese odločanja prek svetovalnih teles, delovnih skupin in javnih posvetovanj ter zagotavljanje stabilne finančne podpore njihovim organizacijam. Le s kombinacijo zakonodajnih ukrepov, konkretnih podpornih storitev in pristnega partnerstva z organizacijami oseb z invalidnostmi je mogoče zagotoviti, da mladi z invalidnostmi na Hrvaškem živijo, se učijo in delajo kot enakovredni in vidni člani skupnosti.

Bosna in Hercegovina

Državni organi in njihove institucije nudijo omejeno število konkretnih priložnosti. Večina dejanskih priložnosti izhaja iz združenj oseb s slepoto in slabovidnostjo, drugih organizacij, ki združujejo osebe z invalidnostmi, ter iz podjetniškega sektorja.

Delodajalci so pripravljeni zaposlovati mlade s slepoto in slabovidnostjo, če so ustrezno izobraženi in usposobljeni za določena delovna mesta. Največje zaposlitvene priložnosti so prepoznane v medijskem sektorju, dispečerskih centrih, izobraževanju in zdravstvu.

Zakoni, ki urejajo zaposlovanje oseb z invalidnostmi, ustvarjajo določene priložnosti, vendar je potrebno dodatno izboljšati in razširiti izobraževalne in poklicne programe za osebe s slepoto in slabovidnostjo.

Sodelovanje z združenji iz sosednjih držav odpira dodatne priložnosti, ne le za kratkoročne in občasne programe mobilnosti in izobraževanja, temveč tudi za postavljanje temeljev za dolgoročno izboljšanje priložnosti znotraj same države.

Bosna in Hercegovina je turistična država z rastočo infrastrukturo in vse bolj razvito turistično ponudbo, kar odpira nove priložnosti, ki so bile doslej premalo izkoriščene.

Razvoj novih tehnologij in njihova vse večja dostopnost odpirata prej zaprte možnosti za potovanja, izobraževanje, zaposlitev in aktivno sodelovanje oseb s slepoto in slabovidnostjo v družbenem življenju Bosne in Hercegovine.

Ciper

Državlјanska in politična udeležba

Sodelovanje mladih z invalidnostmi v državljanskem in političnem življenju predstavlja pomemben dejavnik sprememb, saj omogoča vpliv na politike in programe, ki neposredno vplivajo na njihovo vsakdanje življenje. Na Cipru mladi z invalidnostjo sodelujejo v državljanskih procesih prek različnih kanalov ter izražajo svoja stališča o mladinskih programih, ukrepih za dostopnost in lokalnih politikah. Hkrati lokalne in nacionalne nevladne organizacije na Cipru, kot sta Ciprska konfederacija organizacij invalidov in Panciprska organizacija slepih, predstavljajo pomembne platforme, prek katerih lahko mladi izrazijo svoja stališča ter se bolj aktivno vključujejo v politična posvetovanja in zagovorniške kampanje. Na ta način so njihove potrebe in glasovi prepoznani in upoštevani tako na nacionalni kot evropski ravni.

Poleg tega je izobraževanje mladih z invalidnostjo o njihovih pravicah ter o pomenu javnega vključevanja in izražanja mnenj bistvenega pomena za doseganje resničnih sprememb. Programi, osredotočeni na to področje, si prizadevajo krepiti vodstvene sposobnosti mladih, jih opolnomočiti za javno izražanje mnenj in aktivno sodelovanje v procesih odločanja ter razvijati njihovo sposobnost prispevati k konkretnim in dolgoročnim spremembam v družbi.

Sodelovanje v izobraževanju

Sodelovanje v izobraževanju ne pomeni le prisotnosti pri pouku, temveč vključuje tudi aktivno vključevanje učencev in dijakov prek vodstvenih vlog, obšolskih dejavnosti in programov vrstniškega mentorstva. Te oblike sodelovanja predstavljajo pomembne vidike izobraževalnega procesa, saj mladim z invalidnostjo omogočajo vključevanje v šolsko in akademsko življenje prek klubov, tekmovanj, dijaških in študentskih parlamentov ter drugih pobud. Vključujoči prostori znotraj izobraževalnih ustanov se nenehno prilagajajo, da bi omogočili enakovredno sodelovanje mladih z invalidnostjo v teh dejavnostih.

Programi vrstniškog mentorstva so še posebej pomembni, saj omogočajo dvosmerno izmenjavo izkušenj in znanja. Skozi te programe mladi z invalidnostjo krepijo svojo samozavest in občutek lastne vrednosti, hkrati pa prejemajo podporo svojih vrstnikov.

Vključujoči izobraževalni programi dodatno prispevajo k izboljšanju sodelovanja v izobraževanju, saj mladim z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto in slabovidnostjo, omogočajo dostop do podpornih tehnologij, prilagojenih učnih gradiv in individualizirane podpore. Tak pristop povečuje njihovo vključenost v učni proces, spodbuja aktivno sodelovanje v učilnici in prispeva k bolj kakovostni izobraževalni izkušnji.

Sodelovanje v kulturi in rekreaciji

Sodelovanje v kulturi in rekreaciji ima pomembno vlogo pri razvoju socialnih veščin mladih z invalidnostmi, krepi njihovo samozavest in spodbuja vključevanje v telesne dejavnosti, s čimer se krepi družbena vključenost in medsebojna interakcija. Te oblike sodelovanja omogočajo prilagojeni športni programi, ki so na voljo na Cipru, vključno z občinskimi rekreacijskimi dejavnostmi in paraolimpijskimi športi.

Na Cipru je na voljo tudi širok nabor kulturnih dejavnosti, kot so dostopne gledališke delavnice, glasbeni programi in različni festivali, organizirani po otoku. Poleg zagotavljanja prostora za osebno izražanje te dejavnosti prispevajo k večji udeležbi mladih z invalidnostjo v življenju lokalnih skupnosti ter krepijo njihov občutek pripadnosti.

Najpogostejše ovire in ovire, identificirane v nacionalnem kontekstu

Kljub obstoju zakonodajnih okvirov, strateških dokumentov in različnih podpornih programov se mladi z invalidnostjo in mladi s slepoto ali slabovidnostjo v vseh državah, ki jih zajema ta priročnik, še vedno soočajo s številnimi ovirami, ki omejujejo njihovo polno in enakopravno sodelovanje v družbi. Te ovire niso vedno takoj vidne, saj pogosto izvirajo iz načina izvajanja zakonov v praksi, pomanjkanja prilagojenih storitev ali globoko zakoreninjenih stališč in strukturnih omejitev znotraj sistemov.

Ovire se pojavljajo na različnih področjih življenja, vključno z dostopnostjo fizičnega in digitalnega okolja, izobraževanjem, zaposlovanjem, mobilnostjo, dostopom do informacij ter sodelovanjem v družbenih in političnih procesih. Lahko so institucionalne, infrastrukturne, komunikacijske, socialno-ekonomske ali povezane s stališči in predsodki, pogosto pa delujejo hkrati, kar krepi občutek izključenosti in omejuje priložnosti, ki so na voljo mladim.

To poglavje ponuja pregled najpogostejših ovir, prepoznanih v nacionalnih kontekstih, z namenom izpostavitve vzorcev, ki jih delijo različne države, ter specifičnih dejavnikov, ki oblikujejo položaj mladih z invalidnostjo in mladih s slepoto ali slabovidnostjo na nacionalni ravni. Razumevanje teh ovir predstavlja pomembno osnovo za nadaljnje izboljšanje politik, storitev in praks, usmerjenih v doseganje resnične vključenosti in enakih možnosti za vse mlade.

Črna gora

Kljub temu da Črna gora nenehno razvija zakonodajne, institucionalne in programske mehanizme za izboljšanje položaja mladih z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto ali slabovidnostjo, številne ovire še vedno močno oblikujejo njihovo vsakdanje življenje. Te ovire niso izolirane niti enoplastne; so medsebojno povezane, pogosto se prekrivajo in se med seboj krepijo, kar ustvarja dodatni pritisk na mlade in njihove družine v procesu uveljavljanja pravic, ki so formalno priznane.

Izkušnje mladih z invalidnostjo v Črni gori kažejo na vrzel med normativnimi rešitvami in njihovo praktično izvedbo. Ovire se pojavljajo na skoraj vseh področjih življenja – od dostopa do informacij in fizičnega okolja, prek izobraževanja in zaposlovanja, do družbene udeležbe in psihološke podpore. Njihova intenzivnost in oblika pogosto temeljita na vrsti invalidnosti, kraju bivanja in razpoložljivosti podpore, kar še dodatno pogloblja neenakosti med mladimi.

Dostop do informacij in digitalna dostopnost

Dostop do informacij je temelj za enako udeležbo v sodobni družbi, vendar prav na tem področju mladi z invalidnostjo, zlasti mladi s slepoto ali slabovidnostjo, prepoznajo nekatere najbolj izrazite ovire. Digitalne vsebine, ki jih ustvarjajo ustanove, izobraževalne institucije, kulturne organizacije in zasebni subjekti, pogosto niso usklajene s standardi digitalne dostopnosti.

Mladi, ki uporabljajo bralnike zaslona in druge podporne tehnologije, se soočajo z nedostopnimi spletnimi stranmi, dokumenti, ki jih ni mogoče uporabljati z dostopnimi orodji, slabo strukturirano vsebino ter dokumenti v formatih, ki onemogočajo samostojno uporabo. Podobne izzive imajo tudi mladi z drugimi vrstami invalidnosti, zlasti kadar so informacije na voljo le v eni obliki, brez prilagajanja različnim potrebam.

Posledično so mladi pogosto prisiljeni zanašati se na pomoč drugih, kar neposredno vpliva na njihovo neodvisnost, zasebnost in občutek enakosti. Dodatna težava je, da informacije o mobilnostnih programih, izobraževanju, zaposlovanju ali priložnostih za družbeno sodelovanje pogosto niso pravočasne, niso jasno strukturirane in niso dostopne v dostopnih oblikah, zaradi česar veliko mladih ostaja zunaj teh priložnosti – ne zaradi pomanjkanja zanimanja, temveč zaradi pomanjkanja informacij.

Fizična dostopnost in mobilnost

Fizična dostopnost javnih prostorov in infrastrukture ostaja ena najbolj vidnih ovir za mlade z invalidnostjo v Črni gori. Čeprav nekatera urbana območja kažejo napredek z uvedbo taktilnih površin, zvočnih semaforjev in prilagojenih peš con, so ti primeri omejeni in neenakomerno razporejeni.

Mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi s telesnimi invalidnostmi v manjših skupnostih se soočajo z neprilagojenimi urbanističnimi rešitvami, odsotnostjo taktilnih poti, slabimi razmerami na pločnikih, pomanjkanjem oznak in pogostim parkiranjem

vozil na peš površinah. Takšno okolje vpliva ne le na sposobnost gibanja, temveč tudi na občutek varnosti, samozavesti in pripravljenosti mladih, da se samostojno vključujejo v dejavnosti zunaj doma.

Nedostopnost je prav tako očitna v javnih ustanovah, vključno z zdravstvenimi in izobraževalnimi ustanovami, kjer pogosto primanjkuje jasne signalizacije, prilagojenih vhodov in usposobljenega osebja. To mladim otežuje uporabo osnovnih javnih storitev in pogloblja občutek izključenosti..

Izobraževanje in podpora znotraj izobraževalnega sistema

Formalno izobraževanje je eno ključnih področij, ki oblikuje življenjske poti mladih, njihove poklicne priložnosti in stopnjo socialne vključenosti. Čeprav je Črna gora vzpostavila vključujoč izobraževalni sistem in ratificirala ustrezne mednarodne dokumente, ki zagotavljajo pravico do izobraževanja brez diskriminacije, se mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo še vedno soočajo s številnimi sistemskimi, infrastrukturnimi in praktičnimi ovirami med šolanjem in študijem.

Vključujoče izobraževanje v Črni gori je formalno usmerjeno v vključevanje otrok in mladih z invalidnostjo v redni izobraževalni sistem. V praksi pa se kakovost vključenosti močno razlikuje in je pogosto odvisna od individualne angažiranosti učiteljev, razpoložljivih virov ter stopnje razumevanja specifičnih potreb učencev, dijakov in študentov z invalidnostjo. Takšen pristop ustvarja neenake pogoje v izobraževanju in vodi v neenak položaj mladih v različnih izobraževalnih ustanovah.

Ena najbolj izrazitih ovir v formalnem izobraževanju je pomanjkanje literature in učnih gradiv v dostopnih oblikah. Mladi s slepoto ali slabovidnostjo v osnovnem, srednjem in terciarnem izobraževanju se soočajo z nedostopnostjo učbenikov, učnih gradiv in strokovne literature v Braillovi pisavi, zvočni obliki ali dostopnih elektronskih različicah. Ta ovira neposredno vpliva na možnost samostojnega učenja, priprave na pouk in opravljanja izpitov, zato so mladi pogosto prisiljeni zanašati se na pomoč družinskih članov, osebnih asistentov ali organizacij invalidov.

Čeprav je prilagajanje učnih gradiv zakonska obveznost, se v praksi pogosto izvaja prek projektnih dejavnosti ali prostovoljnega dela, brez sistematičnih in trajnostnih rešitev. Takšen model povzroča negotovost, zamude pri zagotavljanju gradiv in dodatno obremenitev mladih v izobraževalnem procesu.

Dodatni izziv predstavlja nezadostna razpoložljivost podpornih tehnologije in tehnične podpore znotraj izobraževalnih ustanov. Programska oprema za branje zaslona, orodja za povečavo, prilagojeni računalniki in drugi pripomočki niso standardna oprema v šolah in na univerzah, temveč so na voljo občasno in pogosto odvisni od individualne pobude. To še posebej prizadene mlade iz manjših skupnosti in družine z omejenimi finančnimi sredstvi.

Mladi s slepoto ali slabovidnostjo in mladi z invalidnostjo opozarjajo tudi na nezadostno pripravljenost učiteljskega in akademskega osebja za vključujoče delo. Učitelji in profesorji pogosto nimajo ustreznega usposabljanja o specifičnostih različnih vrst invalidnosti, uporabi podpornih tehnologij in prilagajanju učnih metod. Posledično se pojavljajo nedostopne predstavitve, zanašanje na izključno vizualne materiale brez ustnih pojasnil, pisanje na tablo brez glasnega branja vsebine ter premalo prilagodljivi pristopi k ocenjevanju.

Težavo dodatno pogloblja pomanjkanje podpore v obliki pomočnikov v razredu, ki niso na voljo vsem učencem in dijakom, ki jih potrebujejo. Brez ustrezne podpore je spremljanje pouka bistveno oteženo, zlasti pri predmetih, ki temeljijo na grafičnih prikazih, diagramih, tabelah in praktičnih vajah.

Arhitekturne ovire so prisotne tudi v številnih izobraževalnih ustanovah. Odsotnost taktilnih vodilnih poti, nedostopni vhodi, pomanjkanje dvigal in neprilagojene sanitarne zmogljivosti še posebej prizadenejo mlade z invalidnostjo, ki imajo težave z gibljivostjo, kar dodatno omejuje njihovo samostojno gibanje in sodelovanje v šolskem in študentskem življenju.

Prehod na spletno poučevanje, zlasti med pandemijo COVID-19, je dodatno razkril obseg težav z dostopnostjo. Digitalne platforme, spletne učilnice in učne vsebine pogosto niso bile prilagojene uporabnikom bralnikov zaslona in drugim osebam z invalidnostjo. Uporaba številnih vizualnih elementov brez ustreznih razlag je povzročila dodatno marginalizacijo mladih s slepoto ali slabovidnostjo v učnem procesu.

Vse navedene ovire neposredno vplivajo na izbiro izobraževalnih programov, saj mladi pogosto opustijo želene srednje šole ali fakultete zaradi nedostopnosti. To omejuje njihove poklicne priložnosti in pogloblja neenakosti v primerjavi z vrstniki brez invalidnosti.

Na podlagi navedenega je mogoče ugotoviti, da mladi s slepoto ali slabovidnostjo in mladi z invalidnostjo v Črni gori ostajajo v neenakem položaju v formalnem izobraževanju. Izboljšanje dostopnosti izobraževalnega sistema, razpoložljivosti učnih gradiv, usposabljanja učiteljskega in akademskega osebja ter sistemske podpore predstavlja temeljni predpogoj za uresničevanje pravice do izobraževanja in doseganje polne socialne vključenosti mladih z invalidnostjo.

Neformalno učenje

N Neformalno učenje je pomemben segment razvoja mladih, saj omogoča pridobivanje dodatnega znanja, veščin in kompetenc, ki jih formalno izobraževanje pogosto ne pokriva. Skozi seminarje, delavnice, usposabljanja, tečaje in izmenjave imajo mladi priložnost okrepiti osebne in poklicne sposobnosti, povečati zaposljivost ter bolj aktivno sodelovati v družbenih procesih. Vendar pa je za mlade s slepoto ali slabovidnostjo ter mlade z invalidnostjo v Črni gori dostop do neformalnega učenja še vedno obremenjen s številnimi ovirami.

Ena prvih ovir se pojavi že v fazi obveščanja in prijave. Pozivi za sodelovanje, dnevni redi in prijavitni obrazci so pogosto na voljo v nedostopnih oblikah, najpogosteje kot PDF-dokumenti, ki niso združljivi z bralniki zaslona. Namesto da bi bili na voljo v preprostih in berljivih oblikah, kot so dokumenti v urejevalnikih besedil, so mladi s slepoto ali slabovidnostjo prisiljeni gradivo sami pretvarjati, kar zahteva dodaten čas in trud ter pogosto vodi do zamujenih rokov.

Ob prihodu na seminar, delavnico ali usposabljanje se mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo soočajo z nedostopnimi gradivi, ki jih organizatorji razdelijo udeležencem. Delovni programi, priročniki, brošure in druga vsebina so najpogosteje na voljo le v standardnem tisku, brez velikega tiska, ustreznih kontrastnih nastavitev, Braillove pisave ali zvočnih oblik. Osebe s slabovidnostjo so dodatno izključene zaradi majhne velikosti pisave in neustrezne grafične zasnove, medtem ko osebe s slepoto pogosto postanejo povsem odvisne od pomoči drugih.

Čeprav nekateri mladi uporabljajo sodobne podporne tehnologije, kot so aplikacije za branje besedil, pametne naprave ali drugi pripomočki, to ne more in ne sme nadomestiti obveznosti organizatorjev, da zagotovijo dostopna gradiva. Poleg tega je treba upoštevati, da niso vsi mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo

digitalno pismeni, prav tako pa nimajo vsi finančnih sredstev za nakup drage opreme, ki pogosto ni sistemsko zagotovljena prek zdravstvenega ali socialnovarstvenega sistema.

Dodatni izziv predstavlja način podajanja izobraževalnih vsebin. Predstavitve med seminarji in delavnicami pogosto vsebujejo veliko grafičnih elementov, fotografij, tabel in diagramov, ki niso ustrezno verbalno pojasnjeni. Izrazi, kot je »kot lahko vidite na diapozitivu«, mlade s slepoto ali slabovidnostjo izključujejo iz učnega procesa, saj ne zagotavljajo informacij o vsebini prikazanega gradiva.

V segmentih, namenjenih skupinskemu delu in praktičnim vajam, se pogosto uporabljajo metode, ki niso prilagojene osebam z invalidnostjo, kot so pisanje na samolepilne listke, razvrščanje kartic ter komentiranje fotografij ali drugih vizualnih gradiv. Takšni pristopi dodatno ovirajo enakopravno udeležbo in postavljajo mlade z invalidnostjo v pasiven položaj, s čimer spodbijajo temeljno načelo neformalnega učenja kot vključujočega in participativnega procesa.

Poseben problem predstavlja tudi ocenjevanje izobraževalnih dejavnosti. Ocenjevalni obrazci so najpogostejše na voljo v standardni tiskani ali elektronski obliki, ki ni dostopna uporabnikom bralnikov zaslona. To mladim s slepoto ali slabovidnostjo onemogoča, da bi neodvisno in anonimno izrazili svoje mnenje o kakovosti programa, kar dodatno pogloblja občutek izključenosti.

Med pandemijo COVID-19 je prehod na spletne oblike neformalnega učenja še dodatno razkril obstoječe težave z dostopnostjo. Številne učne platforme, spletni tečaji in digitalna orodja niso bili prilagojeni osebam s slepoto ali slabovidnostjo ter drugim osebam z invalidnostjo. Nedostopne predstavitve, pomanjkanje verbalnih razlag in zanašanje na izključno vizualne elemente so mlade z invalidnostjo postavili v bistveno manj ugoden položaj v primerjavi z drugimi udeleženci.

Vse navedene ovire prispevajo k zmanjšani udeležbi mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v neformalnem učenju, zmanjšujejo njihovo aktivno vključenost in poglobljajo razlike pri pridobivanju znanja in veščin. Neformalno učenje, ki bi moralo biti prilagodljivo, odprto in vključujoče, v praksi pogosto postane še eno področje, kjer se reproducirajo obstoječe neenakosti.

Odstranjevanje ovir na področju neformalnega učenja je ključno za opolnomočenje mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo, saj prav skozi te procese razvijajo samozavest, socialne veščine, strokovne kompetence in občutek pripadnosti skupnosti.

Sodelovanje v kulturnem življenju

Čeprav se položaj mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo na področju kulture v javnem diskurzu razmeroma redko obravnava, kultura ostaja področje, na katerem so ovire in oblike izključevanja še vedno izrazite. Kulturno življenje kot pomemben segment družbenega sodelovanja, osebnega razvoja in oblikovanja mladinske identitete ostaja nezadostno dostopno mladim z različnimi vrstami invalidnosti, kar vpliva tako na njihovo prepoznavnost kot na možnosti aktivnega sodelovanja v kulturnih procesih.

Kulturne ustanove in kulturne vsebine v Črni gori v številnih primerih niso prilagojene potrebam mladih s slepoto ali slabovidnostjo. Nedostopnost se najpogosteje kaže v odsotnosti avdio opisa pri gledaliških predstavah in filmskih projekcijah, pomanjkanju zvočnih ali taktilnih informacij v muzejih in galerijah, nedostopnih razstavah ter pomanjkanju taktilnih vodilnih poti in orientacijskih načrtov v Braillovi pisavi, ki bi omogočali samostojno gibanje in orientacijo znotraj kulturnih ustanov. Zaradi teh ovir mladi s slepoto ali slabovidnostjo pogosto ne morejo samostojno obiskovati kulturnih dogodkov ali enakovredno spremljati kulturnih vsebin.

Podobne izzive imajo tudi mladi z drugimi vrstami invalidnosti, zlasti mladi s telesnimi invalidnostmi. Kulturni prostori pogosto vključujejo arhitekturne ovire, kot so stopnice brez ramp ali dvigal, ozki vhodi, nedostopne sanitarije in neustrezno urejeni prostori za uporabnike invalidskih vozičkov. V takšnih okoliščinah so mladi z invalidnostjo, tudi kadar so kulturni dogodki formalno odprti za vse, dejansko izključeni iz sodelovanja. Takšne prakse ne omejujejo le njihove možnosti, da bi bili potrošniki kulture, temveč jih tudi odvrčajo od razvoja kot umetnikov, izvajalcev ali kulturnih ustvarjalcev.

Neenakomerno izvajanje vključujočega izobraževanja v praksi v Črni gori dodatno prispeva k nezadostni vključenosti mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v kulturne dejavnosti že v času šolanja. Učenci redko sodelujejo v dramskih, literarnih in glasbenih krožkih, šolskih predstavah ter drugih kulturnih pobudah, kar vpliva na razvoj njihovih talentov, samozvesti in občutka pripadnosti.

Pomanjkanje podpore in prilagoditev vodi v to, da številni mladi niso ustrezno spodbujeni k raziskovanju svojega potenciala ali pa se zaradi strahu pred zavrnitvijo in nesporazumi z vrstniki ter učiteljskim osebjem umikajo iz kulturnih dejavnosti.

Poseben izziv predstavlja tudi nedostopnost visokošolskih ustanov na področju umetnosti, kot so umetniške akademije, ki so zaradi arhitekturnih in organizacijskih ovir še vedno težko dostopne mladim z invalidnostjo. Posledično se mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo redko odločajo za vpis v te študijske programe, tudi kadar jih zanimajo glasba, igra, literatura ali druge umetniške discipline.

Na področju kulturnega ustvarjanja se mladi s slepoto ali slabovidnostjo najpogosteje udeležujejo v poeziji in proznem pisanju, glasbi ter igri, medtem ko mladi z invalidnostjo sodelujejo tudi v drugih oblikah umetniškega izražanja. Kljub temu so priložnosti za predstavitev njihovega dela širši javnosti omejene. Kulturne dejavnosti, v katerih sodelujejo, se pogosto izvajajo v okviru projektov organizacij oseb z invalidnostjo, ki nimajo zadostne prepoznavnosti na širšem kulturnem področju niti systemske podpore za promocijo dela mladih ustvarjalcev.

Zaradi omejene prisotnosti in šibke zastopanosti v institucionalni kulturi širša javnost pogosto ostaja ne seznanjena s talenti in potencialom mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo. Prevladujoče javno mnenje še vedno pogosto dojema osebe z invalidnostjo predvsem kot potrošnike kulture, ne pa kot njene ustvarjalce, kar dodatno pogloblja marginalizacijo in negativno vpliva na samozavest mladih, ki se želijo ukvarjati z umetnostjo.

Na podlagi navedenega je mogoče ugotoviti, da mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo ostajajo premalo prepoznani na področju kulture, tako kot potrošniki kot tudi kot aktivni udeleženci in ustvarjalci. Odpravljanje arhitekturnih, komunikacijskih in družbenih ovir ter systemska podpora vključujočim kulturnim praksam so ključni koraki k ustvarjanju kulturnega prostora, v katerem imajo vsi mladi enake možnosti za sodelovanje, ustvarjanje in vidnost.

Mobilnost

Mobilnost je eden temeljnih predpogojev za samostojno življenje, enakopravno sodelovanje v družbi ter uveljavljanje pravic na področjih izobraževanja, zaposlovanja, kulture in družbenega življenja. Za mlade s slepoto ali slabovidnostjo ter mlade z

invalidnostjo v Črni gori ima mobilnost večplasten pomen, saj neposredno vpliva na njihovo samostojnost, občutek varnosti in sposobnost sprejemanja odločitev o lastnem življenju.

Kljub določenemu napredku pri izboljševanju dostopnosti javnega prostora mobilnost mladih z invalidnostjo ostaja zaznamovana s številnimi infrastrukturnimi, sistemskimi in družbenimi ovirami. Te ovire niso enotne in se razlikujejo glede na vrsto invalidnosti, kraj bivanja ter razpoložljivost lokalnih podpornih storitev.

Za mlade s slepoto ali slabovidnostjo je eden ključnih izzivov nezadostna prilagojenost urbanega okolja. Taktilne vodilne poti, kontrastne oznake, zvočni semaforji in jasna signalizacija obstajajo le v določenih delih večjih mest, medtem ko so v manjših skupnostih skoraj povsem odsotni. Neenakomerna namestitve taktilnih površin, pogoste poškodbe ali prekinitve ter neustrezno vzdrževanje dodatno ovirajo varno in samostojno gibanje.

Mladi z invalidnostjo, ki imajo težave z gibljivostjo, se soočajo s številnimi arhitekturnimi ovirami, vključno s stopnicami brez ramp ali dvigal, ozkimi vhodi v javne stavbe, nedostopnimi pločniki in neustreznimi prehodi. Te ovire pogosto onemogočajo celo osnovno gibanje po mestu ter dostop do ustanov, kulturnih dogodkov ali družabnih srečanj.

Javni prevoz predstavlja poseben izziv, saj še vedno ni v celoti dostopen mladim z invalidnostjo. Za mlade s slepoto ali slabovidnostjo odsotnost zvočnih obvestil, nedostopne informacije o linijah in spremembah voznih redov ter neustrezno usposobljeno osebje pomenijo, da je uporaba javnega prevoza pogosto stresna in negotova izkušnja. Mladi, ki uporabljajo invalidske vozičke, se pogosto soočajo z nedostopnimi vozili, okvarjenimi rampami ali pomanjkanjem prostora za varen vstop in izstop.

Pomemben vidik mobilnosti je tudi nezadostna razpoložljivost usposabljanja za samostojno gibanje in orientacijo. Čeprav obstajajo programi, ki ponujajo usposabljanje za uporabo bele palice in obvladovanje osnovnih poti, ti niso sistemsko urejeni niti enakomerno dostopni po vsej Črni gori. Pomanjkanje usposobljenih inštruktorjev mobilnosti in omejen obseg takšnega usposabljanja dodatno otežujeta proces pridobivanja samostojnosti.

Za mlade z invalidnostjo, ki se zanašajo na pripomočke ali podporne storitve, je mobilnost pogosto odvisna od razpoložljivosti skupnostnih storitev, kot so osebna asistenca, storitve »od vrat do vrat« ali videči vodiči. Čeprav so te storitve izjemno pomembne, je njihova dostopnost pogosto pogojena z lokalnimi politikami in razpoložljivimi finančnimi sredstvi, kar povzroča neenakomeren dostop in različne življenjske pogoje med občinami.

Mobilnost mladih z invalidnostjo ni omejena zgolj na vsakodnevno gibanje, temveč vključuje tudi možnost potovanja ter sodelovanja v izobraževalnih, kulturnih in mednarodnih programih. Čeprav mednarodna mobilnost predstavlja pomembno priložnost za osebni in poklicni razvoj, mladi pogosto opozarjajo na pomanjkanje logistične podpore, informacij in pomoči med potovanji. Ti izzivi še posebej prizadenejo mlade s slepoto ali slabovidnostjo, pri katerih so za varno gibanje v novih okoljih potrebne dodatna priprava in ustrezna podpora.

Poleg infrastrukturnih in sistemskih ovir so prisotne tudi družbene ovire, kot so nezadostna javna ozaveščenost, stereotipi in pretirano zaščitniški odnosi. Takšni pristopi pogosto vodijo do nižjih pričakovanj do mladih z invalidnostjo ter dodatno omejujejo njihovo neodvisnost in svobodo gibanja.

Vse navedene ovire ne vplivajo le na fizično gibljivost, temveč tudi na psihološki občutek varnosti, samozavest in pripravljenost mladih za aktivno sodelovanje v družbi. Pomanjkanje dostopne in varne mobilnosti pogosto vodi v izolacijo, zmanjšano udeležbo v izobraževanju, zaposlovanju in kulturnem življenju ter večjo odvisnost od družine ali drugih oblik podpore.

Na podlagi navedenega je mogoče ugotoviti, da izboljšanje mobilnosti mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v Črni gori zahteva celosten in sistemski pristop, ki vključuje prilagajanje javnega prostora, razvoj dostopnega javnega prevoza, krepitev podpornih storitev ter stalno izobraževanje vseh relevantnih deležnikov. Mobilnost ni privilegij, temveč temeljna pravica in ključni predpogoj za polno in enakopravno udeležbo mladih z invalidnostjo v vseh segmentih družbenega življenja.

Socialne, psihološke in družbene ovire

Poleg infrastrukturnih in institucionalnih ovir se mladi z invalidnostjo v Črni gori soočajo tudi z izrazitimi socialnimi in psihološkimi izzivi. Omejen dostop do kulturnih, športnih in

družabnih dejavnosti negativno vpliva na njihovo socializacijo ter občutek pripadnosti skupnosti.

Družbeni predsodki, patriarhalni pristopi in znižana pričakovanja so še vedno prisotni, kar negativno vpliva na razvoj samozavesti in občutka lastne vrednosti pri mladih. Dolgotrajna izpostavljenost oviram pogosto vodi v občutke negotovosti, strah pred zavrnitvijo ter umik iz družabnih dejavnosti, pri čemer je dostop do ustrezne psihološke podpore pogosto omejen.

Nezadostno medsektorsko sodelovanje

Ena izmed sistemskih težav, ki te ovire dodatno pogloblja, je nezadostno in razdrobljeno sodelovanje med področji izobraževanja, socialnega in zdravstvenega varstva, službami za zaposlovanje ter organizacijami civilne družbe. Mladi in njihove družine so pogosto prisiljeni sami povezovati institucije, ponavljati postopke in se soočati z nejasnimi razmejitvami odgovornosti, namesto da bi sistem deloval usklajeno in uporabniku prijazno.

Slovenija

Kljub obstoju podpornega zakonodajnega okvira in vse večjim zavezam k vključevanju se mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo v Sloveniji še vedno soočajo z ovirami, ki vplivajo na njihovo sodelovanje v izobraževanju, mobilnosti, zaposlovanju in družbenem življenju. Te ovire izhajajo iz kombinacije praktičnih izzivov, sistemskih pomanjkljivosti, neenakomernega izvajanja politik in različnih ravni javne ozaveščenosti, kar je prepoznano tudi v Akcijskem programu za invalide 2022–2030.

Sistemske in koordinacijske ovire

Ena ponavljajočih se ovir za mlade s slepoto ali slabovidnostjo ter mlade z invalidnostjo v Sloveniji je razdrobljena koordinacija med izobraževalnim sistemom, sistemom socialne zaščite ter zdravstvenimi in rehabilitacijskimi storitvami. Družine so pogosto prisiljene samostojno krmariti po zapletenih upravnih postopkih, medtem ko odgovornosti med različnimi institucijami niso vedno jasno opredeljene, kljub obstoječemu zakonodajnemu okviru, vključno z Zakonom o izenačevanju možnosti invalidov.

Razlike v zmogljivostih storitev pomembno vplivajo na dostop do specializirane podpore. Omejena razpoložljivost usposobljenih strokovnjakov in pomanjkanje celovitih storitev lahko omejujeta pravočasen dostop do usposabljanja za orientacijo in mobilnost za mlade s slepoto ali slabovidnostjo ter dostop do zgodnje obravnave, terapij ali vedenjske podpore za druge mlade z invalidnostjo.

Ovire v izobraževanju

Čeprav je vključujoče izobraževanje formalno dobro vzpostavljeno, se lahko mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo soočajo z zamudami ali neenakomernim dostopom do ustrezne podpore. Za učence in študente s slepoto ali slabovidnostjo ostaja pravočasen dostop do dostopnih učnih gradiv, kot so Braillova pisava, taktilna grafika in digitalne vsebine, združljive z bralniki zaslona, ponavljajoč se izziv. Razlike v šolskih praksah, nestandardizirani učni materiali in pozna dostava seznamov literature lahko skrajšajo čas za pripravo in negativno vplivajo na učne dosežke.

Dodatna ovira je pomanjkanje specializiranih strokovnjakov. Razlike v institucionalnih zmogljivostih, stopnji koordinacije in strokovnosti osebja prispevajo k neenakomernemu izvajanju individualiziranih izobraževalnih programov v skladu z ZUOPP-1. Različne ravni ozaveščenosti in izkušenj med pedagoškim osebjem dodatno vplivajo na pričakovanja in prilagoditve v razredu, zlasti pri učencih in študentih z intelektualnimi, razvojnimi ali psihosocialnimi motnjami.

Ovire pri mobilnosti in fizični dostopnosti

Ovire na področju mobilnosti še naprej vplivajo na samostojnost in sodelovanje mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo. Omejena razpoložljivost taktilnih vodilnih poti, neenakomerna uporaba zvočnih signalov na prehodih za pešce in različne ravni dostopnosti javnega prevoza ustvarjajo ovire za varno in samostojno gibanje, zlasti zunaj večjih urbanih območij.

Za mnoge mlade nedosledna uporaba standardov dostopnosti pomeni različne ravni varnosti, samostojnosti in enostavnosti gibanja, pri čemer so izzivi izrazitejši na podeželju, kjer sta javni prevoz in razpoložljivost storitev omejena.

Na Nacionalnem centru za celostno rehabilitacijo slepih in slabovidnih, ki deluje v okviru Očesne klinike v Ljubljani, se usposabljanje za orientacijo in mobilnost izvaja kot del

rehabilitacijskih storitev. Vendar to usposabljanje ni vedno na voljo takrat, ko ga posameznik potrebuje, saj je dostop odvisen od čakalnih seznamov, kar lahko odloži začetek usposabljanja.

Ovire pri digitalni in informacijski dostopnosti

družbi. Spletne platforme, registracijski sistemi, spletna mesta in mobilne aplikacije niso vedno v celoti združljivi s podpornimi tehnologijami, zlasti z bralniki zaslona, kar bistveno omejuje samostojno uporabo digitalnih storitev.

Ti izzivi vztrajajo kljub obstoječim pravnim obveznostim, določenim v Zakonu o digitalni dostopnosti, ter evropskim standardom dostopnosti, vključno s smernicami WCAG.

Slepi in slabovidni so tudi aktivni uporabniki pametnih telefonov, družbenih omrežij in digitalnih komunikacijskih orodij. Vendar ne morejo enakovredno sodelovati, če slike, grafike in druge vizualne vsebine niso opremljene z nadomestnim besedilom (alt besedilom). Odsotnost takšnih opisov predstavlja pomembno oviro za dostop do informacij, komunikacijo in družbeno sodelovanje v digitalnih okoljih.

Ovire pri zaposlovanju

Kljub obstoječim ukrepom za poklicno rehabilitacijo in podporo pri zaposlovanju se mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo pogosto soočajo z ovirami pri prehodu iz izobraževanja v zaposlitev. Za mlade s slepoto ali slabovidnostjo lahko nezadostna ozaveščenost delodajalcev o podpornih tehnologijah ter uporaba digitalnih sistemov na delovnem mestu, ki niso v celoti združljivi z bralniki zaslona, omejita dostop do zaposlitvenih priložnosti. Pogosto se dogaja, da delodajalci zaradi pomanjkanja znanja o slepoti in slabovidnosti ter zaradi predsodkov in zmotnih predstav ne ponudijo priložnosti za zaposlitev. Na te izzive opozarjajo tudi organizacije, kot je Evropska zveza slepih.

Socialne in psihosocialne ovire

Mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo se lahko soočajo s socialnimi in psihosocialnimi ovirami, ki vplivajo na njihovo sodelovanje v skupnostnem življenju, mladinskih dejavnostih in neformalnem učenju. Pri slepih in slabovidnih mladih lahko komunikacijski kanali in oblike dejavnosti, ki močno temeljijo na vizualni interakciji, zmanjšujejo možnosti za vključevanje, zlasti kadar alternativne oblike komunikacije niso upoštevane.

Zaradi nedostopnih okolij, informacij in dejavnosti so slepi in slabovidni mladi pogosto izključeni iz neformalnega druženja, mladinskih dejavnosti in spontanih socialnih interakcij, kar omejuje priložnosti za vzpostavljanje socialnih mrež ter lahko vodi v osamljenost in socialno izolacijo. Prav tako lahko doživljajo nižjo samopodobo, ponotranjeno stigmo in povečano psihološko obremenitev, pogosto kot posledico izključenosti, predsodkov in stalne potrebe po prilagajanju. Poleg tega lahko pretirana zaščitniškost ovira razvoj samostojnosti in avtonomije, ki sta ključni za prehod v odraslost.

Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije se na te izzive sistematično odziva z izvajanjem posebnih socialnih programov, ki s strokovno podporo in vrstniško pomočjo krepijo samozavest ter ustvarjajo priložnosti za večjo socialno vključenost. Eden takšnih programov je Mreža spremljevalcev za preprečevanje socialne izključenosti slepih in slabovidnih, ki deluje že več kot 25 let in predstavlja most med slepimi in slabovidnimi uporabniki ter videčimi spremljevalci, s čimer omogoča enakopravnejše sodelovanje v družbi.

Prav tako je ključno, da se sistematično in kontinuirano izvajajo dejavnosti ozaveščanja, usmerjene v premagovanje predsodkov, povezanih s slepoto in slabovidnostjo, tako med strokovno javnostjo kot v širši družbi, saj je ozaveščanje izrecno prepoznano kot ena ključnih obveznosti v Konvenciji Združenih narodov o pravicah invalidov (8. člen).

Hrvaška

Najpogostejše ovire pri doseganju mobilnosti, izobraževanja, zaposlovanja in polne udeležbe mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v hrvaškem nacionalnem kontekstu so posledica kombinacije strukturnih, organizacijskih in socialnih omejitev. Čeprav obstajajo ustrezni pravni okviri, je njihovo izvajanje pogosto nezadostno in neenakomerno. Dostopnost javnih prostorov, prometa in digitalnih storitev je pogosto delna ali zgolj simbolna, medtem ko pomanjkanje medsektorskega sodelovanja in usklajevanja med institucijami ustvarja vrzeli v podpornem sistemu.

Izobraževalni sistem še vedno ni v celoti pripravljen na vključujočo prakso. Pomanjkanje tiflopedagogov in drugih specializiranih strokovnjakov, omejena dostopnost prilagojenih učnih gradiv ter nezadostna razpoložljivost tiflotehničnih pripomočkov in podpornih

tehnologij pomembno vplivajo na možnosti mladih s slepoto ali slabovidnostjo za doseganje enakovrednih izobraževalnih izkušenj.

Na trgu dela se ovire kažejo v nizki ozaveščenosti delodajalcev, pomanjkanju prilagojenih delovnih mest in programov usposabljanja za poklice, kjer primanjkuje kadra, pa tudi v pomanjkanju znanja, kompetenc in delovnih izkušenj med mladimi s slepoto ali slabovidnostjo. Dodaten izziv predstavljajo pomanjkanje tako imenovanih »mehkih« veščin ter zapleteni in dolgotrajni administrativni postopki, ki mlade pogosto odvrčajo od aktivnega vstopa na trg dela.

Poleg tega socialne in psihosocialne storitve, vključno z osebno asistenco, podporo videčnih vodičev in programi podpore duševnemu zdravju, niso enako dostopne po vsej državi in pogosto temeljijo na projektnem financiranju. To vodi v negotovost glede kontinuitete podpore ter občasne prekinitve pri zagotavljanju storitev.

Nenazadnje ostajajo socialni predsodki, nezadostno vključevanje mladih z invalidnostjo v procese odločanja ter pomanjkanje sistematičnih vlaganj v vključujoče politike in infrastrukturo ključne ovire, ki mladim z invalidnostjo otežujejo enakopravno in aktivno sodelovanje v družbi.

Bosna in Hercegovina

Pripomočki za osebe s slepoto ali slabovidnostjo, kot so tiflotehnični pripomočki, so oproščeni carinskih dajatev, vendar niso oproščeni davka na dodano vrednost.

Javna infrastruktura, prilagojena osebam s slepoto ali slabovidnostjo, kot so taktilne vodilne poti ali prilagojeni semaforji, je v Bosni in Hercegovini skoraj neobstoječa.

V državi ni organiziranega usposabljanja vodnikov psov niti systemskega programa osebne asistence za podporo osebam s slepoto ali slabovidnostjo.

Specializirani izobraževalni programi za slepe so zelo redki. Programi, ki obstajajo, so večinoma zastareli in ne vključujejo izobraževanja o uporabi sodobnih podpornih tehnologij.

Za združenja oseb s slepoto ali slabovidnostjo oziroma za njihove dejavnosti ni vzpostavljenega sistematičnega financiranja. Podpora je večinoma omejena na občasne, projektno usmerjene javne razpise.

Na ravni Federacije Bosne in Hercegovine, ene od dveh glavnih upravnih enot, obstaja zakon o zaposlovanju oseb z invalidnostjo; vendar delodajalci še naprej izkazujejo izrazito nezaupanje do zaposlovanja oseb s slepoto ali slabovidnostjo, zato primeri njegove dejanske uporabe ostajajo redki.

Ciper

Fizične in prostorske ovire

Ni skrivnost, da obstaja veliko fizičnih in prostorskih ovir, ki omejujejo sodelovanje in aktivno. Ni skrivnost, da obstaja veliko fizičnih in prostorskih ovir, ki omejujejo sodelovanje in aktivno vključevanje mladih z invalidnostjo v vsakdanje življenje. Med najpogostejšimi ovirami so stopnice brez ramp, ozki hodniki in prehodi, nedostopne sanitarije ter neustrezne arhitekturne rešitve, ki ne omogočajo prostega gibanja in zadostne mobilnosti, kadar je to potrebno. Te ovire so prisotne v številnih pogosto uporabljenih prostorih, vključno s šolami, javnimi stavbami in prometno infrastrukturo.

Čeprav so dostopni prostori predpisani z novejšimi zakoni in gradbenimi standardi, starejša infrastruktura, ki je na Cipru zelo razširjena, pogosto ne omogoča enostavnih prilagoditev. Zaradi tega prostorska nedostopnost ostaja vztrajen izziv. Čeprav javni prevoz, kot so avtobusi in taksiji, postaja vse bolj dostopen, še vedno obstajajo omejitve, ki ne omogočajo popolne samostojnosti gibanja in sodelovanja, zlasti na lokacijah otoka.

Družbeni predsodki in stereotipi

Družbeni predsodki in stereotipi predstavljajo pomembno oviro za vključevanje mladih z invalidnostjo. Kažejo se v družbeni marginalizaciji, nizkih pričakovanjih ter stigmatizaciji s strani vrstnikov, učiteljev, delodajalcev in včasih tudi družinskih članov. Miti in zmote o invalidnosti lahko vodijo v podcenjevanje posameznikov, nezadostno spodbujanje njihovega razvoja ter omejevanje priložnosti, da bi pokazali svoje sposobnosti.

Mladi z invalidnostjo imajo pogosto manj priložnosti za sodelovanje v družabnih, poklicnih in izobraževalnih dejavnostih. Poleg tega nasilje vrstnikov in diskriminacija v

javnih ter izobraževalnih okoljih dodatno omejujeta njihov socialni razvoj in spodbujata samozavest. Zato sta ozaveščanje javnosti ter zmanjševanje diskriminacije, predsodkov in stereotipov prepoznana kot ključni prioriteti oblikovalcev politik.

Ovire na področju izobraževanja

Čeprav je bil dosežen pomemben napredek na področju vključujočega izobraževanja, še vedno obstajajo ovire, ki omejujejo enakopravno udeležbo mladih z invalidnostjo. Eden najpogostejših izzivov je pomanjkanje specializirane podpore v šolskem sistemu, kot so usposobljeni učitelji, pomočniki ter prilagojena učna gradiva. Nekatere šole nimajo dostopa do učbenikov v velikem tisku ali v Braillovi pisavi, dostopnih digitalnih vsebin ali podpornih tehnologij.

Pomanjkanje vključujočih učnih metod lahko vodi v segregirana izobraževalna okolja, v katerih so mladi z invalidnostjo marginalizirani, kar se odraža v zmanjšani udeležbi in šibkejši vključenosti v učni proces. Dodaten izziv predstavlja prehod iz srednjega v višje izobraževanje, saj visokošolske ustanove pogosto ne zagotavljajo ustreznih prilagoditev, dostopnih učnih gradiv ali akademskega mentorstva.

Ovire na področju zaposlovanja

Za mlade z invalidnostjo na Cipru je zaposlovanje eno ključnih vprašanj. Kljub ukrepom, kot je shema kvot za zaposlovanje, stopnja brezposelnosti med mladimi z invalidnostjo ostaja visoka, možnosti za strokovni razvoj pa so omejene. Prilagoditve delovnih mest so pogosto neenakomerne, delodajalci pa nimajo dovolj znanja ali izkušenj pri prilagajanju delovnih pogojev za zaposlene z invalidnostjo.

Dodaten izziv predstavlja neskladje veščin, saj mladi z invalidnostjo pogosto nimajo dostopa do kariernega svetovanja ali poklicnega usposabljanja, ki bi bilo usklajeno s potrebami trga dela. Predsodki, pomanjkanje samozavesti ter nizka pričakovanja družin in delodajalcev dodatno omejujejo zaposlitvene možnosti ter upočasnjujejo proces socialne vključenosti in gospodarske neodvisnosti.

Ovire na področju digitalne dostopnosti

Kljub napredku zakonodaje, povezane z dostopnostjo javnega sektorja, ostaja dostop do digitalnih informacij in tehnologij izziv. Vse spletne strani, mobilne aplikacije in elektronske javne storitve še ne izpolnjujejo standardov dostopnosti, nekatere

zaposlitvene in izobraževalne platforme pa niso združljive z bralniki zaslona ali ne ponujajo dostopnih oblik za osebe s slepoto ali slabovidnostjo.

Te digitalne ovire dodatno poglobljajo socialno izolacijo in omejujejo možnosti za osebni razvoj, saj mladim preprečujejo dostop do ključnih informacij, prijavo na zaposlitev ali izobraževalne programe, sodelovanje v spletnem učenju ter aktivno udeležbo v državljanskih procesih.

Institucionalne in upravne ovire

Mladi z invalidnostjo se pogosto soočajo z dodatnimi izzivi v upravnih in birokratskih postopkih. Vpis v specializirane programe, pridobivanje potrdil o invalidnosti ali uveljavljanje pravice do finančne podpore pogosto vključujejo zapletene, dolgotrajne in težko razumljive postopke. Nezdostna usklajenost med ministrstvi, izobraževalnimi ustanovami in ponudniki storitev lahko povzroča vrzeli ali zamude pri zagotavljanju podpore.

Poleg tega so nekateri programi na voljo le na določenih geografskih območjih ali zahtevajo formalne prijave, ki niso v celoti dostopne, kar dodatno otežuje položaj mladih s podeželja ali tistih brez močne podporne mreže.

Finančne ovire

Finančne omejitve še vedno pomembno vplivajo na dostop do storitev in možnosti sodelovanja mladih z invalidnostjo. Stroški specializirane opreme, podpornih tehnologij, prevoza, terapij in individualne podpore so pogosto bistveno višji za družine mladih z invalidnostjo. Čeprav državne ugodnosti zagotavljajo določeno raven podpore, ta pogosto ne zadošča za pokritje vseh stroškov, zamude pri izplačilih pa dodatno povečujejo finančni pritisk.

Pomanjkanje ustreznega financiranja za vključujoče izobraževanje, obšolske dejavnosti in programe podpore zaposlovanju dodatno omejuje možnosti mladih, da bi enakovredno sodelovali na izobraževalnem, družbenem in poklicnem področju.

Nacionalne pobude in primeri dobre prakse

Kljub številnim izzivom in oviram, s katerimi se soočajo mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo v Črni gori, je bilo v zadnjih letih razvitih več pobud, ki predstavljajo pomembne korake k bolj vključujoči in dostopni družbi. Te pobude so nastale v okviru institucionalnih reform, lokalnih politik, dejavnosti organizacij civilne družbe ter sodelovanja z mednarodnimi partnerji in skupaj prispevajo k izboljšanju kakovosti življenja mladih.

Primeri dobre prakse v nacionalnem kontekstu kažejo, da je mogoče razviti funkcionalne modele podpore, ki se odzivajo na dejanske potrebe mladih z invalidnostjo ter mladih s slepoto ali slabovidnostjo. Pokrivajo različna področja – od izobraževanja, zaposlovanja in mobilnosti do dostopa do informacij in javnih storitev ter kulturne in družbene udeležbe. Čeprav te pobude pogosto niso enakomerno razporejene ali sistemsko usklajene, je njihov pomen v konkretnih spremembah, ki jih prinašajo v vsakdanje življenje mladih.

To poglavje ponuja pregled nacionalnih pobud in praks, ki so bile prepoznane kot pozitivni primeri v Črni gori. Poudarek je na rešitvah, ki prispevajo k večji dostopnosti, opolnomočenju mladih, razvoju samostojnosti ter njihovi bolj aktivni vključitvi v skupnost. Analiza teh primerov opozarja na potencial za nadaljnje izboljšave obstoječih modelov in njihovo širšo uporabo v različnih okoljih.

Črna gora

Kljub temu da se mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo v Črni gori še vedno soočajo s številnimi izzivi in neenakomernim dostopom do storitev, je bilo v zadnjih letih razvitih več pobud, ki jih je mogoče prepoznati kot primere dobre prakse v nacionalnem kontekstu. Te pobude izhajajo iz različnih področij delovanja – institucionalnega sistema, lokalnih samouprav, izobraževalnega sektorja, organizacij civilne družbe in mednarodnega sodelovanja – ter kažejo na postopen premik k pristopu, ki celoviteje priznava potrebe mladih z invalidnostjo.

Skupna značilnost teh pobud je prizadevanje za izboljšanje dostopnosti, opolnomočenja in socialne vključenosti mladih v obstoječe sisteme in vire, ob vse bolj jasnem zavedanju, da vključenost ne pomeni zgolj formalnega uresničevanja pravic, temveč tudi vzpostavljanje funkcionalne podpore v vsakdanjem življenju. To poglavje ponuja pregled najpomembnejših pobud, prepoznanih kot pozitivni primeri, s poudarkom na spremembah, ki prispevajo k večji dostopnosti, krepitvi zmogljivosti ter bolj aktivni udeležbi mladih s slepoto ali slabovidnostjo in mladih z invalidnostjo v družbi.

Institucionalne pobude

V okviru reform izobraževalnega sistema je Črna gora v zadnjem obdobju izboljšala nekatere podporne mehanizme za učence, dijake in študente z invalidnostjo. Posebej izstopajo krepitev vloge strokovnih ekip v šolah, uvedba in izvajanje individualiziranih izobraževalnih načrtov ter povečana vključenost centrov in storitev, ki nudijo podporo otrokom in mladostnikom z razvojnimi težavami. Ti ukrepi si prizadevajo prilagoditi izobraževalni proces raznolikim potrebam učencev, vključno z mladimi s slepoto ali slabovidnostjo.

Sodelovanje med izobraževalnimi ustanovami in strokovnjaki na področju podpornih tehnologij postaja vse bolj prisotno, učitelji pa so spodbujeni k udeležbi na usposabljanjih za vključujoče izobraževanje. Čeprav te pobude niso enakomerno razvite v vseh okoljih, so v praksi prepoznani konkretni pozitivni učinki. Učitelji postajajo vse bolj seznanjeni z načini prilagajanja učnih gradiv, šole pogosteje vlagajo v tehnično in podporno opremo, učenci, dijaki in študenti z invalidnostjo pa prejemajo bolj individualizirano podporo in večje možnosti za enakopravno sodelovanje v izobraževalnem procesu.

Na področju zaposlovanja nacionalni programi strokovne rehabilitacije predstavljajo enega najbolj konkretnih institucionalnih odzivov na potrebe oseb z invalidnostjo. Skozi poklicno usposabljanje, delovno prakso in programe opolnomočenja imajo mladi z invalidnostjo priložnosti za pridobivanje delovnih izkušenj in razvoj veščin, ki so bile prej težko dostopne. Ti programi so še posebej pomembni za mlade s slepoto ali slabovidnostjo, saj prispevajo h krepitvi njihove zaposljivosti in samozavesti v prehodu iz izobraževanja na trg dela.

Pozitivna praksa se kaže tudi v finančnih spodbudah za delodajalce, ki zaposlujejo osebe z invalidnostjo. Ta ukrep je do določene mere prispeval k večjemu zanimanju

delodajalcev in razvoju delovnih mest, ki jih je mogoče prilagoditi različnim vrstam invalidnosti, vključno s slepoto ali slabovidnostjo. Čeprav ovire še vedno obstajajo, takšni mehanizmi predstavljajo pomemben korak k ustvarjanju bolj vključujočega delovnega okolja.

Na področju dostopnosti javnih storitev so nekatere državne institucije in lokalne oblasti začele postopke za izboljšanje digitalne in komunikacijske dostopnosti. Ti procesi vključujejo prilagajanje spletnih strani, izboljšanje vizualne in funkcionalne zasnove digitalnih platform ter pripravo gradiv, združljivih s podpornimi tehnologijami. Čeprav te spremembe še vedno niso sistemsko enotne, predstavljajo jasen premik v primerjavi s prejšnjim obdobjem in lahko služijo kot pozitivni primeri za nadaljnje izboljšanje institucionalne prakse.

Pobude nevladnih organizacij

Pomemben prispevek k izboljšanju položaja mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v Črni gori izhaja iz delovanja organizacij civilne družbe, ki nenehno razvijajo programe za opolnomočenje, neodvisnost in aktivno sodelovanje mladih v družbi. Posebej izstopajo dejavnosti Zveze slepih Črne gore in Združenja mladih z invalidnostjo Črne gore, katerih delo predstavlja prepoznaven primer dobre prakse v nacionalnem kontekstu.

Zveza slepih Črne gore ima dolgoletno vlogo pri zagotavljanju neposredne podpore osebam s slepoto ali slabovidnostjo, s posebnim poudarkom na mladih. Ena ključnih pobud zveze se nanaša na usposabljanje za samostojno gibanje in orientacijo, vključno s sistematičnim usposabljanjem mobilnosti z uporabo bele palice. Ta usposabljanja so posebej pomembna za mlade s slepoto ali slabovidnostjo, saj predstavljajo temelj za samostojno delovanje, dostop do izobraževanja, zaposlitve in družabnih dejavnosti. Skozi individualno in skupinsko delo mladi pridobijo praktične veščine za orientacijo v urbanem okolju, obvladovanje vsakodnevnih poti in varno gibanje v različnih okoljih.

Poleg mobilnosti Zveza slepih Črne gore izvaja vrsto izobraževalnih in opolnomočevalnih programov, ki zajemajo digitalno pismenost, uporabo podpornih tehnologij, razvoj življenjskih in delovnih spretnosti ter psihosocialno podporo. Posebej pomembno je delo z mladimi prek organizacije delavnic, usposabljanj in svetovalnih dejavnosti, ki prispevajo h krepitvi samozavesti, občutka neodvisnosti in pripadnosti skupnosti. S pomočjo delovanja mladinskega odbora zveza dodatno spodbuja aktivno

sodelovanje mladih s slepoto ali slabovidnostjo pri načrtovanju dejavnosti, zagovorništvo pravic in oblikovanju pobud, ki ustrezajo njihovim dejanskim potrebam.

Poseben del delovanja Zveze slepih Črne gore je namenjen zagotavljanju dostopnih formatov informacijskih in izobraževalnih gradiv, kar predstavlja enega ključnih pogojev za enakovredno izobraževanje, kulturno sodelovanje in socialno vključenost mladih s slepoto ali slabovidnostjo. Čeprav je prilagajanje učnih in drugih gradiv zakonska obveznost, v praksi nedostopna literatura ostaja ena največjih ovir v osnovnem, srednjem in višjem izobraževanju. S pomočjo svoje tiskarne za Braillovo pisavo zveza prilagaja učbenike, pisave, priročnike in druga izobraževalna gradiva v Braillovo pisavo ter v povečane in digitalno dostopne formate. Ta podpora zajema učence osnovnih in srednjih šol ter študente ter jim omogoča enakovredno spremljanje pouka in izpolnjevanje akademskih obveznosti. Prilagajanje literature se pogosto izvaja v sodelovanju z izobraževalnimi ustanovami in mladimi samimi, kar omogoča sprotno odzivanje na konkretne potrebe in zmanjšuje tveganje izključitve iz izobraževalnega procesa.

Poleg tiskanih gradiv zveza v svojem radijskem studiu snema in izdaja poezijo ter prozo v zvočni obliki, s čimer zagotavlja dostop do literature mladim s slepoto ali slabovidnostjo. Hkrati so mladi ustvarjalci – pesniki in avtorji s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo – aktivno prepoznani in vključeni v kulturni prostor. S to prakso postaja literarna ustvarjalnost dostopna v zvočni obliki in vidnejša v širšem kulturnem okolju, kar prispeva k razbijanju stereotipov in krepitvi kulturne identitete mladih avtorjev z invalidnostjo. Takšne dejavnosti potrjujejo, da dostopnost ni zgolj tehnično vprašanje, temveč temeljni pogoj za polno sodelovanje v družbi.

Združenje mladih z invalidnostjo Črne gore je razvilo prepoznaven model delovanja, osredotočen na mlade z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto ali slabovidnostjo, s posebnim poudarkom na izobraževanju, zaposlovanju, samostojnem življenju in družbenem aktivizmu. Organizacija izvaja številne programe, ki mladim nudijo podporo med študijem ter širše, z usposabljanjem za zaposljivost, razvojem strokovnih veščin, mentorstvom in svetovanjem. Pomemben prispevek združenja predstavljajo programi, ki mlade opolnomočajo za prepoznavanje in uveljavljanje lastnih pravic, aktivno sodelovanje pri odločanju ter vključevanje v javne in zagovorniške procese. Skozi delavnice, usposabljanja in kampanje mladi z invalidnostjo razvijajo veščine javnega

nastopanja, vodenja in sodelovanja, s čimer krepijo svojo prepoznavnost in vpliv v družbi.

Združenje ima pomembno vlogo tudi pri spodbujanju dostopnosti v fizičnem in digitalnem okolju ter s sodelovanjem z institucijami, izobraževalnimi ustanovami in delodajalci prispeva k izboljšanju praks, ki omogočajo enakopravno udeležbo mladih z invalidnostjo. Skozi mednarodne projekte in sodelovanje s partnerji iz regije in Evropske unije mladim omogoča sodelovanje v izmenjavah, izobraževalnih dejavnostih in programih mobilnosti, kar dodatno prispeva k njihovem osebnemu in strokovnemu razvoju.

Pomemben prispevek k izboljšanju pravic in mobilnosti mladih z invalidnostjo izhaja tudi iz pobud, povezanih z neodvisnim življenjem in gibanjem. Posebej izstopa zagovorništvo pravice do uporabe psov vodnikov kot ključnega sredstva samostojne mobilnosti za osebe s slepoto ali slabovidnostjo. S pomočjo javnih kampanj, zagovorniških dejavnosti in sodelovanja z institucijami združenje opozarja na potrebo po odpravi upravnih, infrastrukturnih in družbenih ovir, ki omejujejo uporabo psov vodnikov v javnih prostorih, javnem prevozu, izobraževalnih ustanovah in delovnem okolju. Ta pobuda je posebej pomembna za mlade s slepoto ali slabovidnostjo, saj je pravica do psa vodnika neposredno povezana s svobodo gibanja, izobraževanja, zaposlovanja in družbenega sodelovanja.

Združenje mladih z invalidnostjo Črne gore je prepoznavno tudi po pobudi, povezani s pravico vseh študentov z invalidnostjo do brezplačnega študija na vseh univerzah v Črni gori. Pobuda temelji na načelu enakih možnosti in si prizadeva odpraviti finančne ovire, ki dodatno omejujejo dostop mladih z invalidnostjo do visokošolskega izobraževanja. Združenje pri tem poudarja, da stroški študija, skupaj z dodatnimi stroški za podporne tehnologije, prilagojena gradiva in podporne storitve, za številne mlade predstavljajo resno oviro. Zagovorništvo brezplačnega študija ima širši družbeni pomen, saj prispeva k povečanju števila visoko izobraženih oseb z invalidnostjo, njihovi zaposljivosti in aktivnejši udeležbi v družbi.

Pobude Zveze slepih Črne gore in Združenja mladih z invalidnostjo Črne gore jasno potrjujejo ključno vlogo organizacij civilne družbe pri zapolnjevanju vrzeli v institucionalnem sistemu. Njihovo delovanje ne zagotavlja le neposredne podpore mladim, temveč prispeva tudi k razvoju bolj vključujočih politik, večji družbeni

občutljivosti in ustvarjanju pogojev za aktivno, samostojno in dostojanstveno sodelovanje mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v vseh segmentih družbenega življenja

Mednarodni programi in sodelovanje

Programi mobilnosti in mednarodna partnerstva predstavljajo pomemben vir za izboljšanje položaja mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v Črni gori. Zahvaljujoč sodelovanju med organizacijami civilne družbe, mednarodnimi organizacijami in donatorji je veliko mladih dobilo priložnost sodelovati v dejavnostih, ki presegajo okvir nacionalnega sistema ter odpirajo prostor za osebni, poklicni in družbeni razvoj.

Skozi programe, kot je Erasmus+, in druge mednarodne pobude mladi s slepoto ali slabovidnostjo ter mladi z invalidnostjo sodelujejo v mladinskih izmenjavah, usposabljanjih, seminarjih, študijskih obiskih in prostovoljskih programih. Te dejavnosti nudijo izkušnje, ki jih domači sistem pogosto ne more v celoti zagotoviti, vključno z bivanjem v vključujočem in dostopnem okolju, spoznavanjem različnih modelov podpore ter učenjem skozi neposreden stik z vrstniki iz drugih držav.

Mednarodna mobilnost prispeva k razvoju medkulturnih kompetenc, krepitvi komunikacijskih in socialnih veščin ter gradnji samozavesti in neodvisnosti. Za mnoge mlade z invalidnostjo takšni programi predstavljajo prvo izkušnjo potovanja brez zanašanja na družino, kar pomembno vpliva na njihovo dožemanje lastnih sposobnosti in omejitev.

Znanje in izkušnje, ki jih mladi pridobijo skozi mednarodne programe, se pogosto prenašajo v lokalni kontekst z vključevanjem v delo organizacij civilne družbe, z vzpostavljanjem novih pobud ali z bolj aktivnim sodelovanjem v zagovorniških in mladinskih procesih. Na ta način mednarodna mobilnost ne vpliva le na posameznike, temveč prispeva tudi k razvoju skupnosti kot celote.

Sodelovanje med mednarodnimi partnerji, organizacijami civilne družbe in institucijami v Črni gori je privedlo do razvoja inovativnih programov in delovnih modelov, zlasti na področjih dostopnega izobraževanja, digitalnih veščin in zaposljivosti. V okviru teh sodelovanj se razvijajo digitalne platforme za dostopno učenje, izvajajo programi

usposabljanja za podjetniške in strokovne veščine ter programi kariernega svetovanja, prilagojeni mladim z invalidnostjo.

Mednarodni programi in sodelovanje tako postajajo pomemben dopolnilni mehanizem k nacionalnim politikam, saj mladim s slepoto ali slabovidnostjo ter mladim z invalidnostjo zagotavljajo konkretne priložnosti za razvoj, mreženje in aktivno sodelovanje v širšem evropskem in mednarodnem prostoru.

Pobude lokalnih samouprav

Čeprav se položaj mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v Črni gori med občinami precej razlikuje, so bili v zadnjih letih opaženi določeni napredki na lokalni ravni, ki predstavljajo primere dobre prakse. V nekaterih okoljih lokalne samouprave vse bolj prepoznavajo potrebo po odzivanju na specifične potrebe mladih z invalidnostjo s svojimi politikami, storitvami in projekti ter po njihovem enakovrednem vključevanju v skupnost.

V posameznih občinah so bile potrebe oseb z invalidnostjo, vključno z mladimi s slepoto ali slabovidnostjo, prepoznane v lokalnih strateških dokumentih in načrtih. Tak pristop odpira prostor za načrtovanje in financiranje vključujočih dejavnosti, izboljšanje dostopnosti javnih prostorov ter razvoj podpornih storitev na lokalni ravni. Čeprav ti ukrepi niso vedno sistematično razdelani, njihova vključitev v lokalne dokumente predstavlja pomemben korak k institucionalizaciji podpore.

Pomemben primer dobre prakse je storitev »od vrat do vrat«, ki jo izvaja Sekretariat za socialno varstvo prestolnice Podgorice. Storitev zagotavlja dostopno vozilo, namenjeno osebam, ki uporabljajo invalidske vozičke, pa tudi drugim osebam z invalidnostjo, ki potrebujejo podporo pri gibanju. Posebej pomembna je za mlade z invalidnostjo, saj omogoča samostojnejše opravljanje vsakodnevnih dejavnosti, dostop do zdravstvenih in rehabilitacijskih ustanov, izobraževalnih institucij ter sodelovanje na družbenih in kulturnih dogodkih. Ta oblika podpore neposredno prispeva k večji samostojnosti in zmanjševanju socialne izolacije mladih.

Pomemben lokalni podporni mehanizem je tudi storitev Seeing Companion, ki jo izvaja Zveza slepih Črne gore, finančno pa jo podpirata občini Podgorica in Nikšić. Storitev mladim s slepoto ali slabovidnostjo omogoča podporo pri gibanju in opravljanju vsakodnevnih opravil, vključno z obiski ustanov, izobraževalnih in zdravstvenih institucij,

kulturnih vsebin ter drugih javnih prostorov. Finančna podpora lokalnih samouprav tej storitvi kaže na prepoznavanje njenega pomena ter predstavlja primer sodelovanja med lokalnimi oblastmi in organizacijami civilne družbe z namenom izboljšanja kakovosti življenja mladih s slepoto ali slabovidnostjo.

Poleg konkretnih storitev se v nekaterih občinah izvajajo tudi lokalni projekti, ki vključujejo izobraževalne kampanje, javne dogodke, namenjene dostopnosti, ter delavnice za razvoj mladinskih politik, ki upoštevajo potrebe mladih iz ranljivih skupin. Te pobude se pogosto izvajajo v sodelovanju z organizacijami civilne družbe in predstavljajo pozitiven primer povezovanja lokalnih institucij, strokovnjakov in skupnosti.

Čeprav so ti primeri še vedno omejeni in niso enakomerno zastopani v vseh občinah, kažejo na potencial lokalnih samouprav, da s ciljno usmerjenimi naložbami, načrtovanjem in sodelovanjem prispevajo k ustvarjanju bolj vključujočega okolja za mlade s slepoto ali slabovidnostjo ter mlade z invalidnostjo. Kjer obstajajo politična volja, institucionalna odprtost in sodelovanje z organizacijami, ki neposredno delajo z mladimi, postaja lokalna raven ključni akter pri izboljševanju njihovega vsakdanjega življenja in socialne vključenosti.

Slovenija

Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije

Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije (ZDSSS) je krovna organizacija, ki povezuje devet medobčinskih društev slepih in slabovidnih ter deluje na nacionalni ravni. Ima tudi status reprezentativne organizacije slepih in slabovidnih oseb, kar pomeni, da sodeluje v sistemskih in zakonodajnih postopkih, ki zadevajo položaj oseb s slepoto ali slabovidnostjo.

S sofinanciranjem svojih dejavnosti s strani Fundacije za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij (FIHO) ZDSSS izvaja deset posebnih socialnih programov, katerih namen je spodbujanje večje samostojnosti in enakopravnejše udeležbe slepih in slabovidnih oseb v družbi. Med ključnimi programi so:

- Knjižnica slepih in slabovidnih Minke Skaberne,
- informativne dejavnosti za slepe in slabovidne,

- tehnični pripomočki za slepe in slabovidne,
- mreža videčnih spremljevalcev za preprečevanje socialne izključenosti slepih in slabovidnih,
- svetovalno-informacijski center (koordinator na Očesni kliniki),
- programi ohranjanja zdravja slepih in slabovidnih,
- programi za slepe in slabovidne otroke, mlade in družine,
- šport in šah za slepe in slabovidne,
- vseživljenjsko učenje slepih in slabovidnih,
- kulturna udeležba in ustvarjalnost slepih in slabovidnih.

Mladinski program povezuje mlade s slepoto ali slabovidnostjo ter jim nudi varen prostor za vrstniško druženje, medsebojno podporo in razvoj veščin samozagovorništva. Program se odziva na dejstvo, da vključujoči izobraževalni sistemi pogosto ponujajo manj priložnosti za neformalno druženje in vrstniško podporo, ki pa sta ključna za osebni razvoj mladih.

Mladi udeleženci sodelujejo v kulturnih dejavnostih, športna tekmovanja, ki jih organizira ZDSSS, pa prispevajo k razvoju timskega duha, samozavesti in aktivne udeležbe.

Na področju izobraževanja ima ZDSSS ključno vlogo, skupaj s Centrom IRIS, pri prilagajanju in pretvarjanju učnih gradiv v dostopne oblike, s čimer prispeva k enakemu dostopu do učenja in informacij za učence, dijake in študente s slepoto ali slabovidnostjo.

Leta 2023 je ZDSSS v okviru programa vseživljenjskega učenja ustanovila zagovorniško skupino, osredotočeno na zaposlovanje slepih in slabovidnih oseb. Skupino sestavljajo slepi in slabovidni člani z raznolikimi izobrazbenimi ozadji in delovnimi izkušnjami, njen glavni cilj pa je izboljšanje zaposlitvenih možnosti. Skupina izvaja kampanjo »Se vidimo na delu«, v okviru katere nastajajo izobraževalna in informativna gradiva, vključno z Vodnikom za zaposlovanje slepih in slabovidnih oseb za delodajalce. Poleg predstavitve prilagoditev delovnega mesta in podpornih tehnologij

kampanja izpostavlja tudi primere dobre prakse uspešno zaposlenih slepih in slabovidnih oseb ter poglede njihovih delodajalcev. Člani skupine sodelujejo na zaposlitvenih sejmih, dogodkih za delodajalce ter dejavnostih ozaveščanja, hkrati pa nudijo vrstniško podporo in svetovanje drugim slepim in slabovidnim osebam, ki iščejo podporo ali informacije v zvezi z zaposlovanjem.

Poleg posebnih socialnih programov ZDSSS izvaja tudi nacionalne in mednarodne projekte, namenjene krepitvi kompetenc mladih. Med njimi je projekt Erasmus+ »Unanimously to Obtain Skills«, ki je potekal v letih 2022 in 2023 v sodelovanju s Hrvaško zvezo slepih ter je bil usmerjen v krepitev zmogljivosti in razvoj veščin mladih s slepoto ali slabovidnostjo.

Medobčinska društva slepih in slabovidnih – lokalna rehabilitacija, socialna vključenost in vključevanje skupnosti

Medobčinska društva slepih in slabovidnih (MDSS) delujejo v devetih lokalnih okoljih po Sloveniji in zagotavljajo neposredno, skupnostno podporo osebam s slepoto ali slabovidnostjo, vključno z mladimi. Z združevanjem strokovnjakov, kot so tiflopedagogi, socialni delavci in inštruktorji informacijske tehnologije, izvajajo lokalno dostopne programe, ki podpirajo samostojnost, funkcionalne veščine in družbeno udeležbo.

Njihove dejavnosti povezujejo rehabilitacijsko podporo s socialnim in skupnostnim sodelovanjem ter vključujejo svetovanje, usposabljanje za digitalne veščine, podporo pri uporabi dostopnih tehnologij ter sodelovanje v prostočasnih, športnih in kulturnih dejavnostih. S sodelovanjem z občinami, šolami in lokalnimi ponudniki storitev MDSS krepijo vključevanje na lokalni ravni in mladim omogočajo vrstniško interakcijo, razvoj praktičnih veščin in občutek pripadnosti.

Društvo študentov invalidov Slovenije (DŠIS) – akademska podpora in vrstniška vključenost študentov z invalidnostjo

Slovenska zveza študentov z invalidnostjo nudi podporo in zagovarja pravice študentov z invalidnostjo, vključno s študenti s popolnimi in delnimi okvarami vida, v okviru visokošolskega sistema. Organizacija podpira dostop do akademskih prilagoditev, dostopnih učnih okolij in uresničevanje pravic študentov z mentorsko podporo, vrstniškimi mrežami ter sodelovanjem z univerzami in koordinatorji za invalidnost.

Poleg akademskega okolja DŠIS spodbuja tudi vključevanje z udeležbo mladih invalidov v programe Erasmus+ in v Evropskem solidarnostnem korpusu, s čimer zagotavlja vključujoče prakse in ustrezno individualno podporo.

Projekt Prehod mladih +

Projekt Prehod mladih + je namenjen zmanjševanju deleža neaktivnih mladih z invalidnostjo s podporo pri prehodu iz izobraževanja na trg dela. Z usmerjenimi dejavnostmi prispeva k bolj tekočim in vključujočim prehodnim potem iz šole v zaposlitev. Projekt se izvaja v okviru nacionalnega partnerstva trinajstih izvajalcev storitev poklicne rehabilitacije, koordinira pa ga Združenje izvajalcev zaposlitvene rehabilitacije Slovenije (ZIZRS). V projekt je predvidena vključitev približno 2.500 mladih z invalidnostjo iz vse Slovenije. Projekt poteka od 25. avgusta 2025 do 30. septembra 2029 ter je sofinanciran s strani Republike Slovenije in Evropske unije iz Evropskega socialnega sklada plus (ESS+).

Pobuda Vključen svet

Dne 10. marca 2023 je v dvorani Državnega sveta potekalo posvetovalno srečanje, ki je združilo predstavnike oseb z invalidnostjo, delodajalcev in države. Dolgoročni cilj pobude »Vključen svet« je spodbujanje vključevanja oseb z invalidnostjo na trg dela, medtem ko je bil namen srečanja vzpostavitev začetne platforme za sodelovanje ter predstavitev različnih pogledov na zaposlovanje oseb z invalidnostjo. Pobuda opozarja na pomanjkljivosti sistema trga dela in si prizadeva za dolgoročne strukturne spremembe, ki bi omogočile polnopravno vključevanje oseb z invalidnostjo v delovno okolje.

Nacionalni center za celostno rehabilitacijo slepih in slabovidnih (NC CRSS)

Nacionalni center za celostno rehabilitacijo slepih in slabovidnih deluje v okviru Očesne klinike v Ljubljani in je edini specializirani center v Sloveniji, ki nudi interdisciplinarno rehabilitacijo za osebe s slepoto ali slabovidnostjo. Center zagotavlja celostno podporo na enem mestu, vključno z zdravstvenimi, psihološkimi, pedagoškimi in socialnimi storitvami, ki jih izvajajo oftalmolog, medicinska sestra, psiholog, specialni pedagog in socialni delavec. Celostna rehabilitacija slepote in slabovidnosti je pravica iz zdravstvenega zavarovanja in je dostopna vsem zavarovanim osebam ne glede na starost, socialni položaj ali stopnjo slepote ali slabovidnosti.

Dodatni primeri inkluzivne prakse

Inkluzivne prakse so prisotne tudi v delu organizacij, ki delujejo z drugimi skupinami oseb z invalidnostjo. CIRIUS Kamnik zagotavlja integrirano izobraževanje, terapijo in rehabilitacijo za otroke in mladostnike s telesnimi in večkratnimi invalidnostmi, medtem ko Centra za sluh in govor v Ljubljani in Mariboru nudita diagnostično, terapevtsko in svetovalno podporo otrokom z okvarami sluha ter govorno-jezikovnimi težavami.

Vključujoče mladinsko delo in mednarodno mobilnost dodatno podpirajo organizacije, kot je Zavod ODTIZ, ki načela dostopnosti in vključenosti vključuje v mladinske izmenjave v okviru programa Erasmus+ in projekte mednarodnega sodelovanja. Ob podpori Mladinskega sveta Slovenije tudi več lokalnih mladinskih centrov postopoma krepi vključujoče prakse z izboljševanjem dostopnosti in sodelovanjem z organizacijami oseb z invalidnostjo, s čimer se povečuje udeležba mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter drugih mladih z invalidnostjo v splošnih mladinskih programih.

Hrvaška

V Republiki Hrvaški vrsta nacionalnih pobud in strateških dokumentov oblikuje okvir za izboljšanje mobilnosti, izobraževanja, zaposlovanja in socialne udeležbe mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo. Nacionalni načrti za izenačevanje možnosti, politike vključujočega izobraževanja in pravica do osebne pomoči predstavljajo temelj, na katerem se razvijajo sodobni modeli podpore.

Na področju mobilnosti so kot primeri dobre prakse prepoznani modernizacija javnega prevoza, razvoj taktilnih usmerjevalnih poti, uvedba zvočne signalizacije ter organiziran prevoz za osebe z invalidnostjo, zlasti v večjih urbanih okoljih.

Na področju izobraževanja se pozitivni primeri kažejo v sistemih zgodnje razvojne podpore, v mreži strokovnjakov, ki nudijo podporo otrokom in mladostnikom s slepoto ali slabovidnostjo, ter v širjenju digitalne dostopnosti in uporabi podpornih tehnologij na vseh ravneh izobraževanja.

Na trgu dela se izvajajo spodbudni ukrepi za strokovno rehabilitacijo, zaposlovanje in subvencioniranje prilagoditev delovnih mest, medtem ko javne nagrade in partnerski projekti dodatno spodbujajo delodajalce k zaposlovanju oseb z invalidnostjo. Primeri dobrih praks v javnem sektorju, socialnih podjetjih in posameznih gospodarskih

panogah, ki izkazujejo večjo odprtost za vključujoče zaposlovanje, so še posebej pomembni.

Na ravni skupnosti pravica do osebne pomoči, razvoj storitev videčnih vodičev, dostopnost psihosocialne podpore ter sodelovanje v svetovalnih telesih prispevajo k opolnomočenju mladih z invalidnostjo za aktivno sodelovanje v družbenem in političnem življenju.

Poleg navedenega imajo osebe s slepoto ali slabovidnostjo ter druge osebe z invalidnostjo pravico do vključujočega dodatka, možnost uporabe osebne pomoči, ki jo zagotavljajo osebni asistenti, videčni vodiči in komunikacijski posredniki, pravico do pridobitve tiflotehničnih pripomočkov in podpornih tehnologij, pravico do pomoči na domu ter, kadar je to potrebno, pravico do zagotovljene minimalne socialne varnosti v skladu s socialnim statusom posameznika. Dodatno in celovito podporo zagotavljajo tudi osnovne organizacijske enote v lokalnih skupnostih na različnih ravneh delovanja.

Od leta 2025 dalje se te politike dodatno krepijo z uvedbo 18 stebrov samostojnega življenja, ki izhajajo iz evropskega okvira in so usklajeni s Konvencijo Združenih narodov o pravicah oseb z invalidnostjo.

Posebej pomembna nacionalna pobuda se nanaša na stalno zagovorništvo Hrvaškega zavoda za zdravstveno zavarovanje, katerega cilj je redno in pravočasno vključevanje novih, tehnološko naprednih pripomočkov, vključno s tiflotehničnimi pripomočki, na seznam ortopedskih in drugih medicinskih pripomočkov, v skladu s sodobnimi evropskimi standardi in razvojem novih tehnologij. Namen teh dejavnosti je zagotoviti, da lahko osebe s slepoto ali slabovidnostjo ter osebe z invalidnostjo brez odlašanja uporabljajo sodobne rešitve, ki povečujejo njihovo neodvisnost, varnost in sodelovanje v vsakdanjem življenju.

Vse navedene pobude skupaj predstavljajo trdno osnovo za ustvarjanje okolja, v katerem mladi z invalidnostjo postajajo enakopravni, vidni in aktivni udeleženci družbe na vseh ravneh.

Bosna in Hercegovina

Redki obstoječi primeri priložnosti in pobud izhajajo skoraj izključno iz delovanja lokalnih združenj in sindikatov ter so omejeni z njihovimi finančnimi in organizacijskimi zmogljivostmi. Institucionalne pobude na tem področju so zelo omejene ali v praksi skoraj ne obstajajo.

Zveza slepih na državni ravni neprekinjeno izvaja zagovorniške dejavnosti in aktivno sodeluje v procesih, usmerjenih v izboljšanje zakonodajnega okvira ter uveljavljanje pravic oseb s slepoto ali slabovidnostjo.

Ciper

Pobude na področju vključujočega izobraževanja

Zakon o posebnem izobraževanju (113(I)/1999) predstavlja temeljni pravni okvir za podporo vključujočemu izobraževanju na Cipru. Zakon zagotavlja učitelje, strokovne asistente in dostopna učna gradiva za učence in dijake z invalidnostjo. V okviru tega sistema se razvijajo individualni izobraževalni načrti (IEP), ki omogočajo akademsko podporo, prilagojeno individualnim potrebam učencev.

Na ta način je učencem z invalidnostjo omogočeno bolj polno in enakopravno sodelovanje v izobraževalnem procesu ter v družbenem življenju izobraževalnih ustanov..

Programi zaposlovanja in poklicnega izobraževanja

V okviru kvotnega sistema zaposlovanja so določena delovna mesta v javnem sektorju rezervirana za usposobljene osebe z invalidnostjo. Programi poklicnega usposabljanja so namenjeni razvoju veščin mladih z invalidnostjo v skladu s potrebami trga dela, medtem ko programi podprtega zaposlovanja zagotavljajo strokovno svetovanje, mentorstvo in prilagoditve na delovnem mestu.

Mentorski programi dodatno olajšujejo prehod iz izobraževanja v zaposlitev ter prispevajo h krepitvi samozavesti, razvoju strokovnih mrež in izboljšanju dolgoročne zaposljivosti mladih z invalidnostjo.

Programi podpornih tehnologije in dostopnosti

Zakona, kot sta Zakon o dostopnosti spletnih strani in mobilnih aplikacij javnega sektorja (50(I)/2019) ter Zakon o dostopnosti izdelkov in storitev (57(I)/2024), sta pomembno prispevala k izboljšanju digitalne in fizične dostopnosti na Cipru. Nevladne organizacije, kot je Panciprska organizacija slepih (POB), izvajajo usposabljanja na področju digitalne pismenosti, uporabe Braillove pisave in podpornih tehnologij.

Te dejavnosti mladim s slepoto ali slabovidnostjo omogočajo enakopravnejše sodelovanje v socialnih, poklicnih in izobraževalnih dejavnostih ter prispevajo k večji samostojnosti in kakovosti življenja.

Programi sodelovanja skupnosti in mladinskega dela

Programi, ki temeljijo na skupnosti in jih pogosto izvajajo občine ter nevladne organizacije, mladim z invalidnostjo omogočajo sodelovanje v športnih, umetniških, prostovoljskih in kulturnih pobudah. Udeležba v teh dejavnostih prispeva k osebnemu razvoju mladih, krepitvi vodstvenih veščin ter izboljšanju socialne vključenosti in sodelovanja v skupnosti.

Zagovorništvo in ozaveščanje

Zagovorništvo in ozaveščanje javnosti predstavljata osrednji del delovanja številnih nevladnih organizacij, kot sta POB in KYSOA. S pomočjo delavnic, kampanj in drugih pobud, vključno z obeleževanjem mednarodnega dneva oseb z invalidnostjo, te organizacije prispevajo k zmanjševanju stigme ter izboljšanju razumevanja vprašanj, povezanih z vključevanjem, dostopnostjo in človekovimi pravicami oseb z invalidnostjo.

Glas mladih z okvaro vida in mladih oseb s posebnimi potrebami: sklepi mednarodnih razprav

Predstavitev mednarodne razprave

Panelne razprave predstavljajo enega ključnih elementov tega poglavja, saj omogočajo neposredno poslušanje izkušenj, pogledov in potreb mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo. Skozi odprt dialog in izmenjavo mnenj so udeleženci razprav govorili o izzivih, s katerimi se soočajo v vsakdanjem življenju, pa tudi o priložnostih in rešitvah, ki lahko prispevajo k večji dostopnosti in vključenosti.

Namen organizacije razprav je bil prepoznati ključne ovire pri dostopu do informacij, izobraževanju, mobilnosti in sodelovanju v skupnostnih dejavnostih ter preučiti obstoječe podpirne mehanizme in možnosti za njihovo izboljšanje. Posebna vrednost razprav je v tem, da so zaključki osnovani na osebnih izkušnjah mladih, kar omogoča avtentičen in neposreden vpogled v njihove resnične potrebe in izzive.

Prva razprava se je osredotočila na dostop do informacij in prepoznavanje ključnih ovir na področju zagotavljanja informacij. Udeleženci so poudarili pomen digitalnih tehnologij in podpornih tehnologij, pa tudi omejitve, ki izhajajo iz nedostopnih digitalnih platform, neustreznih vsebinskih formatov in nezadostne implementacije standardov digitalne dostopnosti.

Druga razprava je bila usmerjena v potrebe, priložnosti in možne rešitve, povezane s sodelovanjem mladih z invalidnostjo v izobraževanju, mobilnosti, mladinskem delu in skupnostnih dejavnostih, s posebnim poudarkom na pomenu systemske podpore, pravočasni prilagoditvi gradiv in aktivni vlogi mladih samih v procesih odločanja.

Zaključkov, predstavljenih v tem poglavju, ne smemo razumeti kot osamljena mnenja, temveč kot pomemben prispevek k razumevanju položaja mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v partnerskih državah. Njihov namen je opozoriti na konkretne izzive, s katerimi se mladi soočajo, hkrati pa služiti kot izhodišče za nadaljnje izboljšanje politik, praks in programov, usmerjenih v večjo dostopnost in enakopravno udeležbo mladih.

Zaključki prve mednarodne razprave – Dostop do informacij

Prva razprava je bila posvečena temi dostopa do informacij in prepoznavanju ključnih ovir, s katerimi se soočajo mladi s slepoto ali slabovidnostjo. V prvem sklopu vprašanj so udeleženci razpravljali o načinih, kako mladi s slepoto ali slabovidnostjo dostopajo do pomembnih in relevantnih informacij. Izkušnje udeležencev kažejo, da se ključne informacije najpogosteje pridobivajo z združevanjem več različnih virov. Ena glavnih omejitev, ki so bile izpostavljene, je bila nedostopnost določenih medijev, digitalnih platform in spletnih strani, pri čemer je bilo poudarjeno, da je razpoložljivost informacij v veliki meri odvisna od njihove vrste in namena.

Čeprav mladi s slepoto ali slabovidnostjo informacije najpogosteje pridobivajo prek spletnih platform in čeprav je tehnološki razvoj bistveno olajšal dostop do informacij, so bile izobraževalne ustanove, univerze in organizacije oseb z invalidnostjo prav tako prepoznane kot pomembni viri informacij. Poleg tega so radio, televizija in družbena omrežja še vedno prisotni kot viri informacij. V povezavi z družbenimi omrežji je eden od udeležencev opozoril, da nekatere platforme, čeprav zelo razširjene, niso razvite na dostopen način za mlade s slepoto ali slabovidnostjo. Posebej je bilo poudarjeno, da družbeno omrežje Instagram ne zagotavlja ustrezne dostopnosti, saj fotografije in video vsebine običajno nimajo opisov, prav tako pa ni možnosti, ki bi uporabnikom omogočale jasne in popolne informacije o objavljeni vsebini.

Razprava se je nadaljevala z analizo najbolj dostopnih in najmanj dostopnih virov informacij. V primerjavi z Instagramom, ki se je po izkušnjah udeležencev izkazal za eno najmanj dostopnih platform, je bil Facebook prepoznan kot dostopnejši vir informacij, predvsem zaradi možnosti samodejnega opisa fotografij, ki je zelo pomembna za uporabnike s slepoto ali slabovidnostjo. Poleg družbenih omrežij so bile ovire za dostop do informacij ugotovljene tudi na številnih spletnih straneh, ki temeljijo predvsem na vizualni vsebini brez opisov ali alternativnega besedila. Kljub temu so bili izpostavljeni tudi pozitivni primeri posameznih portalov, zlasti na področju zdravstva, ki kažejo korake k prilagajanju vsebin širši populaciji.

Eden od udeležencev je poudaril, da je velika količina spletnih vsebin dostopna prek iskalnika Google ob uporabi bralnikov zaslona ter da aplikacije nekaterih novičarskih agencij predstavljajo dober primer upoštevanja potreb uporabnikov s slepoto ali slabovidnostjo. Kot dodatni pozitivni primer so bila omenjena orodja, ki temeljijo na

umetni inteligenci, kot sta Bixi bot in aplikacija Be My Eyes, ki lahko opisujejo fotografije in video vsebine, ki prej niso bile prilagojene, če jih je mogoče deliti znotraj aplikacije.

Udeleženci so razpravljali tudi o tradicionalnih medijih, pri čemer je bil radio ocenjen kot bistveno bolj dostopen kot televizija. Tiskani mediji so bili prepoznani kot eni najmanj dostopnih, čeprav je njihovo vsebino mogoče do določene mere prilagoditi z uporabo aplikacij, ki omogočajo fotografiranje in pretvorbo besedil. Ugotovljeno je bilo, da se razmere na tem področju postopoma izboljšujejo, vendar še vedno obstaja izrazita razlika med dostopnimi in nedostopnimi viri informacij.

Eden od udeležencev je poudaril, da je internet kot tak načeloma dostopen vsem in da je informacije mogoče razmeroma enostavno najti prek iskalnika Google, medtem ko to pri številnih posameznih spletnih straneh ne velja. TikTok je bil omenjen kot dostopno in zanimivo družbeno omrežje, medtem ko sta Facebook in Instagram, kljub veliki količini objavljenih informacij, še vedno problematična z vidika dostopnosti. Posebej je bil poudarjen pomen orodij, kot je ChatGPT, ki lahko služijo kot uporaben vir informacij tako za mlade s slepoto ali slabovidnostjo kot za mlade brez invalidnosti. Možnost zvočne komunikacije skupaj z možnostjo kasnejše pridobitve pisnega zapisa je bila ocenjena kot še posebej uporabna, zlasti za mlade s slabovidnostjo, ki ne uporabljajo bralnikov zaslona. Udeleženci so se strinjali, da lahko takšna orodja predstavljajo izhodišče za pridobivanje informacij, medtem ko je za natančne in preverjene informacije potrebna dodatna preverba virov.

V razpravi je bilo obravnavano tudi vprašanje, ali mladi s slepoto ali slabovidnostjo zaradi nedostopnih informacij zamujajo priložnosti za sodelovanje na konferencah, spletnih dogodkih ali izobraževalnih dejavnostih. Udeleženci so navedli, da se takšne situacije pojavljajo, zlasti kadar informacije o dogodkih niso na voljo ali niso pravočasno posredovane. Eden od udeležencev je delil izkušnjo spletnega usposabljanja, ki ga ni mogel spremljati, ker je temeljilo izključno na vizualnih predstavitev brez dodatnih razlag, medtem ko je ob osebni udeležbi na istem usposabljanju lahko sodeloval v razpravi in prejel jasna pojasnila. Kot dodaten primer je bil naveden tečaj tujega jezika, pri katerem je inštruktor vsebino pisal izključno na tablo s flomastrom, kar je onemogočalo spremljanje tečaja osebam s slabovidnostjo, kljub kakovostni in zanimivi učni vsebini.

Udeleženci so opozorili tudi, da osebe brez invalidnosti, ki izvajajo izobraževalne dejavnosti, pogosto nimajo zadostnega znanja o prilagajanju vsebin in da je nedostopnost najpogostejše nenamerna. Povečana interakcija z mladimi s slepoto ali slabovidnostjo prispeva k boljšemu razumevanju njihovih potreb, kar posledično vodi k spremembam v pristopih izobraževalcev, prilagajanju gradiv in izboljšanju celotnega izobraževalnega procesa. Poudarjena je bila potreba po obveščanju širše javnosti o izzivih, s katerimi se soočajo mladi s slepoto ali slabovidnostjo, ter o podpornih tehnologijah in formatih, potrebnih za dostopnost.

Poseben del razprave je bil namenjen oviram pri dostopu do informacij, kot so digitalna nedostopnost, neprimerni formati, zamujene informacije in nejasna komunikacija. Oglasi na spletnih straneh in v aplikacijah so bili izpostavljeni kot pomembna ovira, saj motijo delovanje bralnikov zaslona in prekinjajo branje vsebin. Poleg tega številne digitalne platforme ne izpolnjujejo standardov dostopnosti, vizualni elementi pa pogosto nimajo ustreznega alternativnega besedila. Težave se pojavljajo tudi pri postopkih soglasja za piškotke, kjer so možnosti upravljanja omejene in slabo prepoznavne, ter pri nezmožnosti ohranjanja stabilnega položaja na posameznih delih spletnih strani zaradi stalnih sprememb vsebine. Čeprav obstajajo orodja za blokiranje oglasov, se jim uporabniki pogosto izogibajo zaradi skrbi glede zasebnosti. Posodobitve aplikacij predstavljajo dodaten izziv, saj lahko poslabšajo obstoječo raven dostopnosti, zato se mladi s slepoto ali slabovidnostjo včasih odločijo, da programske opreme ne posodablajo.

Na vprašanje, katere vrste informacij so v partnerskih državah projekta najtežje dostopne v dostopnih formatih, so bili odgovori udeležencev enotni. Ugotovljeno je bilo, da so izzivi na Hrvaškem, v Sloveniji, Bosni in Hercegovini ter Črni gori zelo podobni in da so dostopne informacije še vedno omejene. Mladi s slepoto ali slabovidnostjo so pogosto prisiljeni poiskati pomoč pri drugih ali uporabljati alternativne načine pridobivanja informacij, zaradi česar je proces počasnejši in zahtevnejši v primerjavi z mladimi brez invalidnosti. Posebne težave so bile izpostavljene na področju bančništva, kjer bralniki zaslona pogosto ne prepoznajo ključnih informacij, zaradi česar se uporabniki zanašajo na klice v klicne centre. Negativna izkušnja je bila omenjena tudi pri preverjanju bančnih kartic po telefonu, kjer je zaradi nedostopnosti postopka vnos varnostne kode zahteval bistveno več časa.

Zadnji del razprave je bil posvečen ključnim oviram, ki vplivajo na sodelovanje mladih s slepoto ali slabovidnostjo na različnih področjih družbenega življenja. Ena največjih ovir je bila nedostopna literatura v izobraževalnem procesu, ki ima dolgoročne posledice za samozavest in prihodnje življenjske odločitve mladih. Udeleženci so delili izkušnje, v katerih so morali učenci dodatno iskati in prilagajati literaturo, pogosto ob izgubi dragocenega časa, medtem ko so učna gradiva vsebovala veliko neprilagojenih vizualnih predstavitev. Kot pozitiven primer je bila omenjena praksa iz Srbije, kjer ima narodna knjižnica čitalnico za osebe s slepoto ali slabovidnostjo, profesorji pa študentom prilagajajo in elektronsko posredujejo gradivo.

Izkušnje iz Hrvaške kažejo, da je dostopnost v izobraževanju v veliki meri odvisna od posameznih šol in stopnje ozaveščenosti učiteljskega osebja. Udeleženci so poudarili pomen vključevanja staršev v ta proces, saj to lahko olajša sodelovanje z učitelji. Ena udeleženka je opozorila, da v zgodnjem šolanju ni imela možnosti opravljati pisnih izpitov, temveč le ustne, kar ji je bistveno omejevalo možnosti za prikaz znanja in sposobnosti. Ugotovljeno je bilo, da imajo učitelji ključno vlogo pri spodbujanju samostojnosti in napredka mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter da je treba zagotoviti enake možnosti za razvoj in izražanje njihovega potenciala.

Nazadnje so udeleženci opozorili tudi na pomanjkanje univerzalnega oblikovanja v sodobnih tehnologijah, tudi pri globalnih podjetjih. Kot primer je bil naveden prehod s tehnologije Touch ID na Face ID, ki predstavlja resen izziv za uporabnike s slepoto ali slabovidnostjo. Takšni primeri potrjujejo potrebo po sistemskem pristopu k univerzalnemu oblikovanju, da bi bile digitalne storitve dostopne vsem uporabnikom na enak in kakovosten način.

Zaključki druge mednarodne razprave – potrebe, priložnosti in rešitve za enakopravno participacijo mladih s posebnimi potrebami

Druga razprava je bila organizirana z namenom prepoznavanja trenutnega stanja glede potreb, priložnosti in možnih rešitev, povezanih s sodelovanjem mladih z invalidnostmi v izobraževanju, mobilnosti, zaposlovanju, mladinskem delu in družbenih procesih nasploh. Prvi sklop vprašanj se je nanašal na potrebe na področju obveščanja mladih z invalidnostmi, s posebnim poudarkom na vlogi organizacij, šol in institucij, zlasti glede vprašanja, ali je treba prilagoditi gradiva in izboljšati jasnost komunikacije.

Eden od udeležencev razprave je menil, da lahko mladi, če imajo ustrezno raven digitalne pismenosti, samostojno prilagodijo potrebna gradiva svojim potrebam ter da je danes upravljanje literature in knjig lažje kot v preteklosti. Po njegovem mnenju se je stanje izboljšalo tudi zaradi obstoja prilagojenih revij, zato obsežne dodatne prilagoditve niso vedno nujne. Drugi udeleženec se je s tem delno strinjal, vendar je poudaril, da samostojno prilagajanje gradiv, čeprav pozitivno z vidika samostojnosti, mladim s slepoto ali slabovidnostjo vzame veliko časa – časa, ki bi ga sicer lahko namenili učenju. Iz osebnih izkušenj je navedel, da je moral med študijem iz lastnih sredstev financirati skeniranje in dostopnost knjig, kar predstavlja dodatno finančno in organizacijsko breme. Poudarjeno je bilo, da tega izziva ni mogoče obravnavati kot individualnega problema, temveč kot systemskega, ter da morajo institucije prevzeti odgovornost za pravočasno prilagoditev učnih gradiv, da bodo mladi z invalidnostmi v nadaljnje izobraževalne in življenjske faze vstopali enakovredno in ustrezno pripravljeni.

Podobna situacija je prisotna v srednjih šolah, kjer obstajajo različne izobraževalne poti in kjer se učna literatura pogosto spreminja, kar dodatno poudarja potrebo po sistemskem pristopu k prilagajanju izobraževalnih vsebin. Kot pozitivno je bilo izpostavljeno, da so vse partnerske države, vključene v projekt, podpisnice Marakeške pogodbe, vendar je bilo poudarjeno, da je njene določbe treba dosledno izvajati v praksi. Udeleženci so opozorili tudi na neustrezne institucionalne pristope, pri katerih se nekatere pobude sicer formalno predstavljajo kot podpora mladim s slepoto ali slabovidnostjo, v praksi pa vodijo do delnih in neustreznih rešitev. Kot primer je bila navedena izključno zvočna prilagoditev učbenikov, ki učencem onemogoča razvoj bralnih in pisnih spretnosti. Na ta način se zmanjšuje pomen osnovne pismenosti, ne glede na to, ali gre za Braillovo pisavo pri osebah s slepoto ali slabovidnostjo ali za standardni tisk pri videčih.

Izkušnje iz Hrvaške kažejo na obstoj programov za prilagajanje učbenikov v dostopne oblike za osnovnošolsko izobraževanje, tako v Braillovi pisavi kot v velikem tisku. Vendar je bila kot ključna težava izpostavljena finančna vzdržnost teh dejavnosti, saj se večinoma izvajajo projektno, prek organizacij oseb z invalidnostjo, in ne s sistemsko podporo državnih institucij. V praksi to vodi do situacij, ko učenci brez invalidnosti učbenike prejmejo na začetku šolskega leta, medtem ko učenci s slepoto ali slabovidnostjo na prilagojena gradiva čakajo več mesecev. Čeprav pomembno podporo zagotavljajo organizacije oseb z invalidnostjo, starši, družinski člani in v nekaterih šolah

tudi pomočniki učiteljev, je bilo ugotovljeno, da sistem na tem področju še vedno ne deluje ustrezno. Podobna situacija je bila prepoznana tudi na univerzah, kjer je prilagajanje literature v veliki meri odvisno od posameznih fakultet in angažiranosti posameznih visokošolskih učiteljev.

V razpravi o vsakodnevnih izzivih mladih z invalidnostmi je pričevanje ene od udeleženk dodatno poudarilo pomen podpornih tehnologij in individualnih strategij za premagovanje ovir. Udeleženka je navedla, da v večini primerov samostojno dostopa do informacij, ob pojavu ovir pa se zanaša na tehnične pripomočke ali podporo okolice. Kot ključna orodja je izpostavila programsko opremo za povečevanje vsebin na telefonu in računalniku ter uporabo ročnih in elektronskih povečevalnih naprav. Med šolanjem in študijem je uporabljala tudi teleskop za opazovanje na daljavo, zlasti za branje tabel, grafikonov in drugih vsebin, prikazanih na tablah v učilnicah in predavalnicah. Pri digitalnih tehnologijah je poudarila, da največje ovire predstavljajo nedostopne aplikacije, prisotnost oglasov, prekomerni vizualni elementi, slab kontrast in mehanizmi CAPTCHA, ki pogosto onemogočajo samostojno uporabo digitalnih platform. Posebej problematične so bile situacije, v katerih so poučevanje in predavanja temeljila izključno na vizualnih predstavitev brez ustrezne verbalne razlage. Na področju izobraževanja je izpostavila tudi težave s scenariji in tiskanimi gradivi ter poudarila, da je, čeprav so elektronske povečevalne naprave začasna rešitev, optimalno, da so učna gradiva na voljo v elektronski obliki, ki omogoča individualno prilagoditev.

Na podlagi razprave je bilo sklenjeno, da morajo biti informacije dostopne v ustreznih oblikah in pravočasno prilagojene, da lahko mladi z invalidnostmi enakovredno sodelujejo v izobraževalnem procesu.

Drugi sklop vprašanj se je nanašal na dostopnost izobraževanja, mobilnosti, zaposlovanja in mladinskega dela, s posebnim poudarkom na dostopnosti izobraževalnih ustanov, mladinskih programov in priložnosti za mobilnost. Ugotovljeno je bilo, da sta Črna gora in Bosna in Hercegovina v programih izmenjav in mobilnosti, kot je Erasmus+, vključeni kot pridruženi državi z manj izkušnjami, medtem ko imata Hrvaška in Slovenija kot članici Evropske unije širši nabor priložnosti.

Udeleženka iz Hrvaške je navedla, da je med študijem pogosto imela možnost prijave na programe mobilnosti, vendar je poudarila, da kljub formalni odprtosti programov mladi z invalidnostmi nimajo dejanskega dostopa do dostopne mobilnosti. Čeprav takšni

programi formalno obstajajo, pogosto manjkajo prilagoditveni mehanizmi, kot je vključitev spremljevalca ali pomočnika, dodatni stroški podpore pa niso vključeni v financiranje, kar v praksi onemogoča enakovredno sodelovanje. Drugi udeleženci so to prepoznali kot pomemben problem ter poudarili pomen mobilnosti za spoznavanje drugih kultur, izmenjavo izkušenj in osebni razvoj.

Razprava je izpostavila tudi pomen aktivne vloge mladih z invalidnostmi samih. Eden od udeležencev je delil svojo izkušnjo učenja esperanta, ki mu je omogočila sodelovanje na konferencah in kongresih po Evropi, ter poudaril, da obstajajo različne poti do mednarodnih izkušenj, kadar je prisotna osebna motivacija. Na tej podlagi je drug udeleženec izpostavil, da so mladi z invalidnostmi včasih preveč zadržani ter da vsaka nova izkušnja, zlasti potovanja, pomembno prispeva k osebni rasti in širjenju obzorij.

Na vprašanje o občutku vključenosti v mladinsko delo, prostovoljstvo in skupnostne dejavnosti je eden od udeležencev delil izkušnjo prostovoljstva na Nizozemskem, kjer so mladi s slepoto ali slabovidnostjo sodelovali tudi pri fizičnih nalogah. Čeprav izkušnja ni predstavljala dolgoročne poklicne poti, je bila ocenjena kot izjemno dragocena zaradi mednarodnega okolja, občutka sprejetosti in enakovredne vključenosti.

V razpravi o potrebnih izboljšavah in programskih rešitvah je bilo poudarjeno, da v partnerskih državah primanjkuje preglednih informacij o formalnih in neformalnih učnih programih. Posebej je bila izpostavljena potreba po izboljšanju poučevanja tujih jezikov, saj je bilo izobraževanje učencev s slepoto ali slabovidnostjo v osnovnih in srednjih šolah v Črni gori pogosto improvizirano. Zaradi pogostih sprememb učbenikov prilagojeni učbeniki tujih jezikov v Braillovi pisavi niso bili na voljo, čeprav je Braillova pisava za osebe s slepoto ključna tako kot primarna pisava kot tudi za razvoj bralnih spretnosti.

Eden od zaključnih sklopov vprašanj se je nanašal na izboljšave, ki bi jih morale uvesti šole, mladinske organizacije in ustanove, da bi spodbudile večjo udeležbo mladih z invalidnostmi. Izobraževanje zaposlenih v izobraževalnih ustanovah in drugih organizacijah je bilo prepoznano kot ključno, zlasti na področju odnosov, komunikacije in pristopov do mladih z invalidnostmi. Poudarjeno je bilo, da morajo zaposleni skozi stalno usposabljanje pridobiti znanje o izzivih, s katerimi se soočajo mladi z invalidnostmi, ter o načinih prilagajanja gradiv, informacij in dejavnosti njihovim potrebam. Ugotovljeno je bilo, da bo družba bolj vključujoča takrat, ko se bo pozornost

premaknila z omejitv na potencial ter ko bodo mladi z invalidnostmi imeli možnost enakovrednega sodelovanja v vseh družbenih procesih.

Zadnji del razprave je bil posvečen praktičnim spremembam, ki bi pozitivno vplivale na vsakdanje življenje mladih z invalidnostmi. Poudarjeno je bilo, da lahko večje število mladinskih dejavnosti prispeva k večji socialni vključenosti, hkrati pa je bila izpostavljena potreba po ponovni vzpostavitvi regionalne povezanosti, ki je bila po devetdesetih letih večinoma prekinjena. Udeleženci so poudarili pomen izmenjave izkušenj prek osebnih srečanj, ne zgolj prek spleta, saj takšna srečanja lahko pomembno prispevajo k spremembam v lokalnih skupnostih. Sklenjeno je bilo, da se spremembe začnejo pri mladih z invalidnostmi samih, ki morajo biti vidni in aktivni v družbi, saj s svojo vključenostjo in osebnim razvojem prispevajo k spreminjanju družbenih zaznav in ustvarjanju bolj vključujočega okolja.

Priporočila za izboljšanje položaja mladih s slepoto ali slabovidnostjo in mladih oseb z invalidnostjo

Izboljšanje položaja mladih s slepoto ali slabovidnostjo in mladih z invalidnostjo v Črni gori zahteva celovit, dolgoročen in usklajen pristop, ki presega delne rešitve in občasne intervencije. Analiza zakonodajnega okvira, razpoložljivih storitev, priložnosti za izobraževanje, zaposlitev, mobilnost in sodelovanje ter prepoznanih ovir in primerov dobre prakse jasno kaže na potrebo po sistemskih ukrepih, ki bodo zagotovili resnično, ne zgolj formalno vključevanje mladih.

Priporočila, predstavljena v tem poglavju, temeljijo na izkušnjah in potrebah, ki jih neposredno izražajo mladi s slepoto ali slabovidnostjo in mladi z invalidnostjo, pa tudi na ugotovitvah, zbranih v okviru nacionalnih analiz in transnacionalnih izmenjav v projektu *Youth IMPACT*. Odražajo resnične izzive, s katerimi se mladi soočajo v vsakdanjem življenju, ter potencial, ki obstaja v institucijah, lokalnih skupnostih in civilni družbi.

Cilj teh priporočil ni izboljšati zgolj posameznih področij, temveč vzpostaviti medsebojno povezan sistem podpore, ki vključuje dostop do informacij, kakovostno vključujoče izobraževanje, večjo razpoložljivost storitev za mobilnost in samostojno življenje, bolj enakopraven dostop do trga dela ter aktivno sodelovanje mladih v družbi in procesih odločanja. Poseben poudarek je na krepitvi medsektorskega sodelovanja in zagotavljanju doslednega izvajanja obstoječih pravnih in strateških rešitev.

To poglavje služi kot praktičen in strateški okvir za odločevalce, institucije, lokalne samouprave, organizacije civilne družbe in mednarodne partnerje, pa tudi kot orodje za mlade s slepoto ali slabovidnostjo in mlade z invalidnostjo pri zagovarjanju njihovih pravic. Priporočila so usmerjena v ustvarjanje okolja, v katerem bodo mladi imeli enake možnosti za izobraževanje, zaposlitev, mobilnost, sodelovanje v družbenih procesih ter vodenje samostojnega in dostojanstvenega življenja.

Črna gora

Izboljšanje položaja mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v Črni gori zahteva dosleden premik od normativnih rešitev k njihovi celoviti in merljivi uresničitvi v praksi. Čeprav zakonodajni in strateški okvir v veliki meri priznava pravice oseb z invalidnostjo, vsakdanje izkušnje mladih kažejo na obstoj pomembne vrzeli med predpisanimi pravicami in njihovo dejansko razpoložljivostjo. Priporočila v tem poglavju so namenjena krepitvi povezave med politikami in resničnim življenjem mladih z izboljšanjem dostopnosti, neodvisnosti, zaposljivosti in družbene udeležbe.

Dostopnost informacij in digitalnega okolja

Digitalna dostopnost predstavlja temeljni predpogoj za samostojno delovanje mladih v sodobni družbi. Mladi s slepoto ali slabovidnostjo in mladi z invalidnostjo se še vedno soočajo z nedostopnimi spletnimi stranmi, dokumenti in digitalnimi storitvami, kar jih pogosto sili v zanašanje na pomoč drugih. Potrebno je, da se obveznosti, opredeljene v zakonih in evropskih standardih, izvajajo sistematično, z jasno določeno institucionalno odgovornostjo za dostopnost digitalnih vsebin.

Posebno pozornost je treba nameniti razvoju enotnih, dostopnih virov informacij o pravicah, storitvah in programih za mlade z invalidnostjo ter stalnemu usposabljanju institucionalnega osebja za dostopno komunikacijo. Digitalna vključenost ne sme temeljiti na dobri volji posameznikov, temveč mora postati standard delovanja javne uprave in lokalnih samouprav.

Izobraževanje in dostopnost učnih gradiv

Izobraževalni sistem ima ključno vlogo pri oblikovanju življenjskih priložnosti mladih z invalidnostjo. Čeprav je vključujoče izobraževanje normativno vzpostavljeno, njegova izvedba v praksi ostaja neenakomerna in pogosto odvisna od posameznih pobud učiteljskega osebja ali zmogljivosti šol. Potrebno je sistematično krepiti kompetence učiteljev, izboljšati dostopnost podpornih tehnologij in zagotoviti, da dostopna izobraževalna gradiva postanejo pravilo, ne izjema.

V tem kontekstu standardizacija Braillove pisave predstavlja eno ključnih priporočil. Zaključek tega procesa bi omogočil dosledno uporabo Braillove pisave v izobraževanju, založništvu, javni komunikaciji in zagotavljanju informacij, s čimer bi se bistveno izboljšali neodvisnost in enake možnosti mladih s slepoto ali slabovidnostjo. Braillova

pisava ni zgolj izobraževalno vprašanje, temveč temelj za vseživljenjsko učenje, zaposljivost in aktivno državljansko udeležbo.

Mobilnost in samostojno gibanje

Samostojno gibanje predstavlja temelj za izobraževanje, zaposlovanje in družabno življenje mladih z invalidnostjo. Čeprav so prisotni pozitivni premiki, dostopnost javnih prostorov, javnega prevoza in podpornih storitev ostaja omejena in teritorialno neenakomerna. Potrebno je razviti trajnostne programe usposabljanja za orientacijo in mobilnost, ki jih podpirajo država in lokalne skupnosti, ter sistematično izboljševati fizično dostopnost javnih površin in infrastrukture javnega prevoza.

Pomembno je, da so mladi z invalidnostjo aktivno vključeni v načrtovanje in ocenjevanje urbanističnih in prometnih rešitev, saj njihove izkušnje neposredno kažejo na dejanske ovire in učinkovite rešitve. Mobilnost ne sme biti privilegij, temveč osnovna pravica, ki omogoča samostojnost in dostojanstveno življenje.

Zaposlovanje in strokovni razvoj

Kljub obstoječim ukrepom strokovne rehabilitacije in subvencijam za zaposlitev se mladi z invalidnostjo še vedno soočajo s predsodki delodajalcev, nedostopnim delovnim okoljem in pomanjkanjem prilagojenih priložnosti za pridobivanje delovnih izkušenj. Potrebno je okrepiti programe strokovne prakse, kariernega svetovanja in mentorstva z okrepljenim sodelovanjem med institucijami, zasebnim sektorjem in organizacijami civilne družbe.

Poseben poudarek je treba nameniti razvoju sodobnih in digitalnih poklicev ter podpori podjetništvu med mladimi z invalidnostjo. Zaposlovanja ne smemo obravnavati zgolj skozi socialno prizmo, temveč kot naložbo v človeški potencial in prispevek k družbenemu razvoju.

Mednarodna mobilnost in neformalno učenje

Mednarodni programi mobilnosti in neformalnega učenja predstavljajo pomemben mehanizem za opolnomočenje mladih z invalidnostjo, vendar ostajajo dostopni le delno. Zagotoviti je treba, da vključujoča mobilnost postane sestavni del vseh mladinskih in izobraževalnih programov, ob ustrezni logistični, finančni in strokovni podpori ter uporabi podpornih tehnologije. Vzpostavitev nacionalne kontaktne točke za vključujočo mobilnost bi prispevala k boljšemu obveščanju in pripravi mladih na sodelovanje v

mednarodnih programih ter krepitvi njihove neodvisnosti, samozavesti in vidnosti v evropskem prostoru.

Aktivno sodelovanje mladih v družbi in kulturi

Mladi z invalidnostjo ostajajo premalo vključeni v procese odločanja, kulturno življenje in oblikovanje javnih politik. Njihova udeležba je pogosto omejena na projektno usmerjene dejavnosti brez systemske institucionalne podpore. Potrebno je zagotoviti dostopne in trajne mehanizme sodelovanja, vključno z mladinskimi sveti, javnimi posvetovanji in svetovalnimi organi.

Na področju kulture je treba posebno pozornost nameniti fizični, komunikacijski in programski dostopnosti kulturnih ustanov in dogodkov, da bi mladi z invalidnostjo lahko enakovredno sodelovali kot uporabniki in ustvarjalci kulturnih vsebin. Kulturna udeležba pomembno vpliva na občutek pripadnosti, samozavest in družbeno prepoznavnost mladih.

Usklajevanje zakonodaje, politik in prakse

Eden ključnih izzivov v Črni gori je nezadostno spremljanje izvajanja zakonodaje in strateških dokumentov v praksi. Potrebno je vzpostaviti jasne mehanizme spremljanja, vrednotenja in poročanja o izvajanju politik, povezanih z mladimi z invalidnostjo, ob aktivnem sodelovanju organizacij civilne družbe in mladih samih.

Dosledno izvajanje obstoječe zakonodaje, skupaj z njenim stalnim izboljševanjem na podlagi dejanskih izkušenj uporabnikov, predstavlja temelj za izboljšanje vsakdanjega življenja mladih z invalidnostjo in za vzpostavitev trajnostnega sistema podpore.

Slovenija

Na podlagi analize nacionalnega konteksta je bilo opredeljenih več ukrepov, ki bi lahko dodatno okrepili vključenost, sodelovanje in samostojnost mladih z okvarami vida ter mladih z invalidnostjo v Sloveniji. Spodnja priporočila so usmerjena v razvoj politik, izobraževanja, podpornih storitev, mladinskega dela in mobilnosti. Temeljijo na zavezah, opredeljenih v Akcijskem programu za invalide 2022–2030, in so usklajena z načeli Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov.

Krepitev zgodnjega prepoznavanja in specializirane podpore v rednem izobraževanju

Slovenija bi morala nadalje krepiti zgodnje prepoznavanje okvar vida ter zagotoviti pravočasen in dosleden dostop do specializirane podpore že od začetka šolanja. Redne šole bi imele koristi od jasnejših smernic za prilagajanje učnih gradiv in delovnih metod ter od rednega strokovnega usposabljanja učiteljskega osebja na področju vključujočih praks, v skladu z Zakonom o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1). Posebno pozornost je treba nameniti povečanju razpoložljivosti specializiranih strokovnjakov, vključno s tiflopedagogi, ter odpravljanju obstoječih vrzeli v zmogljivostih in neenakomerne regionalne pokritosti.

Izboljšanje sodelovanja med rednimi šolami in specializiranimi ustanovami, kot je Center IRIS, bi prispevalo k boljšemu prenosu znanja in večji kontinuiteti strokovne podpore ter zagotovilo bolj enotno in predvidljivo pomoč učencem z okvarami vida po vsej državi.

Eden od možnih ukrepov bi bila obvezna skupinska udeležba slepih in slabovidnih učencev v zaključnem obdobju osnovnošolskega izobraževanja. Ta bi se lahko izvajala v obliki dvo- do tritedenskega programa »življenja v skupnosti«, v okviru katerega bi starejši osnovnošolci ob strokovni podpori sistematično razvijali veščine samostojnega življenja. Program bi bil osredotočen na razvoj praktičnih vsakodnevnih veščin v družinskem okolju in pri pripravi na samostojno življenje, vključno z orientacijo in mobilnostjo, dostopom do informacij, razvojem digitalnih veščin ter uporabo podporne tehnologije. Takšen pristop bi omogočil bolj postopen in bolje podprt prehod v samostojnost in odraslost.

Zagotavljanje pravočasnega dostopa do dostopnih učnih gradiv in digitalnih vsebin

Zagotavljanje enakega dostopa do učbenikov, delovnih zvezkov in digitalnih učnih gradiv v dostopnih oblikah je ključno za polno sodelovanje učencev, dijakov in študentov z okvarami vida. Kadar dostopne različice niso na voljo hkrati s standardnimi gradivi, se družine pogosto soočajo z dodatnimi organizacijskimi bremenmi pri usklajevanju s šolami in ponudniki storitev.

Slovenija bi imela koristi od nacionalnih pobud, ki bi spodbujale standardizacijo učnih gradiv in sistematično pripravo dostopnih formatov že v začetni fazi. Zagovorniške dejavnosti Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije poudarjajo pomen vključevanja

dostopnih različic v redne založniške procese, kar bi izboljšalo predvidljivost, zmanjšalo pritisk na družine ter ustvarilo bolj usklajene in vključujoče učne pogoje.

Širitev dostopa do podporne tehnologije in krepitev digitalne vključenosti

Dostopne tehnologije, kot so bralniki zaslona, programska oprema za povečavo, Braillovi zasloni in dostopne mobilne aplikacije, so ključne za samostojnost in sodelovanje mladih z okvarami vida. Dostop do teh orodij se lahko razlikuje glede na individualne pravice ter zmogljivosti šol in strokovnjakov za podporo njihovi učinkoviti uporabi.

Krepitev usposabljanja učiteljev, svetovalnih delavcev in mladinskih delavcev ter večja ozaveščenost delodajalcev in javnih institucij bi prispevali k doslednejši uporabi podpornih tehnologij v izobraževanju, vsakdanjem življenju in zaposlovanju. Zagotavljanje skladnosti spletnih strani javnega sektorja, izobraževalnih platform in digitalnih orodij s standardi dostopnosti, v skladu z Zakonom o dostopnosti spletnih strani in mobilnih aplikacij ter smernicami WCAG, ostaja ključen korak k celoviti digitalni vključenosti.

Krepitev vključujoče participacije mladih in struktur vrstniške podpore

Vključujoča participacija mladih prispeva k razvoju samozavesti, socialnih veščin in samostojnosti mladih z okvarami vida in mladih z invalidnostjo. Medobčinska društva slepih in slabovidnih (MDSS) zagotavljajo pomembne lokalne prostore za vrstniško povezovanje in sodelovanje, ki jih dopolnjujejo nacionalne pobude Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije.

Krepitev sodelovanja med organizacijami invalidov, splošnimi mladinskimi centri in mladinskimi organizacijami ter ciljno usmerjeno usposabljanje mladinskih delavcev bi podprli bolj vključujoče in trajnostne prakse mladinskega dela. Razširitev priložnosti za vrstniško mentorstvo, mladinsko vodenje in sodelovanje v procesih odločanja je skladna s cilji Resolucije o Nacionalnem programu za mladino 2023–2030.

Izboljšanje mobilnosti in dostopnosti v lokalnih skupnostih

Usposabljanje za orientacijo in mobilnost je bistvenega pomena za samostojnost mladih z okvarami vida, vendar je njegova učinkovitost odvisna od dostopnih in predvidljivih okolij. Občine lahko dodatno podprejo varno in samostojno gibanje z izboljšanjem

pešpoti, prehodov, taktilnih oznak in zvočnih signalov na križiščih, v skladu z obveznostmi, določenimi v Zakonu o izenačevanju možnosti invalidov.

Spodbujanje koncepta dostopnih občin, ki ga je že sprejelo več lokalnih skupnosti v Sloveniji, bi prispevalo k bolj sistematičnim izboljšavam fizične dostopnosti, zagotavljanja informacij in javnih prostorov. Zagotavljanje dostopnosti digitalnih navigacijskih orodij in javnih informacijskih sistemov bi dodatno okrepilo samostojnost in vsakodnevno mobilnost mladih z okvaro vida.

Načrtovanje usposabljanja rehabilitacijskih tehnikov

Zaradi jasno izraženih potreb Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije načrtuje razvoj koncepta usposabljanja rehabilitacijskih tehnikov po vzoru nacionalne poklicne kvalifikacije »rehabilitacijski tehnik«, ki jo je razvila fundacija ONCE (Španija). Cilj je vzpostaviti jasno opredeljen strokovni profil na srednješolski ravni, usmerjen v praktično izobraževanje in usposabljanje, s poudarkom na podpori slepim in slabovidnim osebam v vsakdanjem življenju in domačem okolju. Takšen kader bi okrepil veščine samostojnega življenja ter dopolnil obstoječe rehabilitacijske in podporne storitve.

Krepitev medsektorskega sodelovanja in usklajevanja storitev

Sodelovanje med izobraževalnim sistemom, rehabilitacijskimi storitvami, socialnim varstvom, mladinskimi organizacijami in kulturnimi ustanovami je treba dodatno okrepiti, da se zagotovi kontinuiteta podpore mladim slepim in slabovidnim in mladim z invalidnostjo. Vzpostavitev bolj strukturiranih mehanizmov sodelovanja, kot so skupni programi, skupna strokovna usposabljanja in jasnejše poti napotitve, bi zmanjšala razdrobljenost ter izboljšala usklajenost storitev. Takšni pristopi so skladni z evropskimi priporočili na področju invalidnosti in prispevajo k bolj koherentnemu in trajnostnemu sistemu podpore.

Izboljšanje podatkov, digitalne dostopnosti in dostopa do kulture

Zanesljivi podatki o mladih slepih in slabovidnih v Sloveniji so še vedno omejeni, saj so informacije razpršene med institucijami, članstvo v medobčinskih društvih pa je prostovoljno. Čeprav se v okviru Nacionalnega centra za celostno rehabilitacijo slepih in slabovidnih razvija nacionalni register, ta še ni dovolj vzpostavljen za celovite analize. Krepitev usklajenega zbiranja in spremljanja podatkov bi omogočila boljše načrtovanje storitev in razvoj politik, ki temeljijo na dokazih.

Hkrati je nujno zagotoviti, da digitalne platforme, spletna učna okolja in kulturni viri izpolnjujejo standarde dostopnosti, saj je to predpogoj za polno sodelovanje mladih z okvarami vida in mladih z invalidnostjo. Krepitev izvajanja Zakona o dostopnosti spletnih strani in mobilnih aplikacij ter nadaljnje vlaganje v dostopne digitalne knjižnice in kulturne vsebine, vključno z ustanovami, kot je Knjižnica Minke Skaberne, bi dodatno podprli enak dostop do informacij, kulture in prostega časa.

Hrvaška

Za sistemsko izboljšanje položaja mladih s slepoto ali slabovidnostjo in mladih z invalidnostjo v Republiki Hrvaški je potrebno hkratno ukrepanje na področjih zdravstva, izobraževanja, zaposlovanja, dostopnosti in sodelovanja v skupnosti. Ključno je zagotoviti resnično vključujoč izobraževalni sistem, ki vključuje zgodnjo razvojno podporo, pravočasno in kakovostno oceno potreb, razpoložljivost tiflotehničnih pripomočkov in podporne tehnologije, učbenikov in učnih gradiv v dostopnih oblikah ter stalno podporo strokovnih sodelavcev. Učiteljskemu osebju je treba zagotoviti dodatno usposabljanje o vključujočih delovnih metodah, skupaj z jasno opredeljenimi standardi, sistemsko odgovornostjo in institucionalno podporo, namesto zanašanja izključno na osebno angažiranost posameznikov.

Na trgu dela je potrebno izboljšati programe za zaposlovanje in zadrževanje zaposlenih z bolj kakovostnimi in pravočasnimi spodbudami za delodajalce, razvojem mentorstva na delovnem mestu, prilagodljivimi oblikami dela ter sistemskimi prilagoditvami delovnih mest in delovnih okolij. Posebno pozornost je treba nameniti razvoju kariernega svetovanja, ki je dostopno mladim z invalidnostjo že na ravni srednjih šol, vključno s strokovno prakso in praksami v realnem sektorju.

Vzporedno morajo državne in lokalne samoupravne enote zagotoviti dostopen javni prevoz, digitalno dostopnost javnih storitev ter nadaljnji razvoj osebne pomoči in storitev videčih vodičev, da bi mladi lahko samostojno študirali, delali in enakovredno sodelovali v družbenem življenju.

Še posebej pomembno je vključevanje mladih s slepoto ali slabovidnostjo ter mladih z invalidnostjo v procese odločanja prek svetovalnih organov, delovnih skupin in javnih posvetovanj, ob stabilni in dolgoročni finančni podpori njihovim organizacijam.

Le s kombinacijo zakonodajnih ukrepov, konkretnih in dostopnih podpornih storitev ter resničnega partnerstva z organizacijami civilne družbe je mogoče bistveno izboljšati položaj mladih s slepoto ali slabovidnostjo v Republiki Hrvaški. Za kakovostno in trajnostno izvajanje teh priporočil je potrebno močno medsektorsko sodelovanje, torej aktivno sodelovanje vseh ministrstev ter njihovo usklajeno partnerstvo v skladu z najvišjimi standardi.

Na žalost družbena ozaveščenost in odgovornost določenih sektorjev še vedno nista na zahtevani ravni, saj se vprašanja invalidnosti pogosto obravnavajo kot izključna odgovornost socialnega sistema. Slepota ali slabovidnost pa vplivata na vse vidike posameznikovega življenja in zato zahtevata usklajeno in odgovorno delovanje vseh sektorjev – od izobraževanja in zdravstva prek zaposlovanja, prometa in digitalizacije do kulture, športa in javne uprave.

Bosna in Hercegovina

Potrebno je uskladiti zakonodajni okvir in ga prilagoditi dejanskim potrebam oseb s slepoto ali slabovidnostjo ter njihovih organizacij, torej nevladnih združenj. Institucije morajo imeti jasno in zavezujočo odgovornost za načrtovanje, gradnjo in razvoj javne infrastrukture, prilagojene osebam s slepoto ali slabovidnostjo.

Izjemno pomembno je povečati število izobraževalnih programov in izobraževalnih ustanov, kjer je to potrebno, prilagojenih osebam s slepoto ali slabovidnostjo. Več razpoložljivih programov bi mladim s slepoto ali slabovidnostjo omogočilo več priložnosti za izobraževanje, poklicno usposabljanje in zaposlitev.

Hkrati je potrebno okrepiti zmogljivosti organizacij, ki združujejo osebe s slepoto ali slabovidnostjo, da bodo lahko samostojno izvajale programe neformalnega izobraževanja. Poleg tega je treba razviti jasen formalni okvir, vključno s kurikulumom in študijskimi programi, za izobraževanje asistentov, ki delajo z osebami s slepoto ali slabovidnostjo.

Sodelovanje in izmenjava izkušenj z organizacijami oseb s slepoto ali slabovidnostjo iz drugih držav predstavljata dodaten pomemben element pri izboljševanju podpornega sistema. Dober primer in trdno osnovo za takšno sodelovanje predstavlja skupno delo v okviru projekta Youth IMPACT.

Ciper

Politike in pravni okvir

Potrebno je še dodatno okrepiti izvajanje obstoječih zakonov in predpisov ter njihovo stalno izboljševanje. Država mora zagotoviti, da se že uveljavljeni zakoni in predpisi dosledno spoštujejo in uporabljajo v praksi, da bi ustrezno spodbujala vključenost, enakost in pravice oseb z invalidnostjo v vseh družbenih sektorjih.

Izobraževanje in usposabljanje

Neprekinjen razvoj vključujočega izobraževanja in podpornih sistemov mora ostati ena ključnih prioritet, ne le z vidika dostopnosti, temveč tudi z vidika osebnega razvoja in krepitve veščin mladih z invalidnostmi. Dostopni izobraževalni viri, podporne tehnologije in ustrezno usposobljeno strokovno osebje morajo biti zagotovljeni tudi v visokošolskih ustanovah, kot so fakultete in univerze.

Mladi z invalidnostmi lahko pomembno koristijo programe poklicnega in kariernega svetovanja, ki jim olajšajo prehod iz izobraževanja na trg dela ter prispevajo k informiranemu odločanju o nadaljnjem strokovnem razvoju.

Zaposlitvene možnosti

Za povečanje zaposlitvenih možnosti mladih z invalidnostjo so potrebne usklajene pobude javnega in zasebnega sektorja. Širitev shem kvotnega zaposlovanja, razvoj programov podpore zaposlovanju ter zagotavljanje razumnih prilagoditev na delovnem mestu lahko pomembno prispevajo k boljšemu dostopu do kakovostnih in trajnostnih delovnih mest.

Posebej pomembno je izboljšati ozaveščenost delodajalcev o potencialu mladih z invalidnostjo ter zagotoviti ustrezne spodbude za njihovo zaposlitev, s čimer se zmanjšujejo predsodki in krepi vključevanje na trg dela.

Dostopnost in tehnologija

Izboljšanje in dosledna uporaba standardov dostopnosti v javnih prostorih, prometu in digitalnih storitvah predstavljata pomembno prednostno nalogo. Naložbe v pripomočke za gibanje, dostopne spletne strani in podporne tehnologije lahko bistveno povečajo samostojnost in družbeno udeležbo mladih z invalidnostjo.

Hkrati ima izobraževanje mladih na področju digitalne pismenosti in uporabe prilagodljivih tehnologij pomembno vlogo pri izboljševanju njihovih izobraževalnih in zaposlitvenih možnosti ter pri krepitvi samostojnosti v vsakdanjem življenju.

Ozaveščanje in zagovorništvo

Ozaveščanje in zagovorništvo predstavljata ključna mehanizma družbenega razvoja ter morata biti v središču prizadevanj za odpravljanje predsodkov in stereotipov o osebah z invalidnostjo. Nevladne organizacije, izobraževalne ustanove in medijske kampanje imajo pomembno vlogo pri zmanjševanju stigme in spreminjanju družbenih stališč.

Mladim z invalidnostmi je treba omogočiti aktivno sodelovanje v javnih razpravah, posvetovanjih in procesih odločanja prek različnih zagovorniških pobud, da bodo njihovi glasovi prepoznani in upoštevani.

Sodelovanje in podporne storitve

Izboljšanje podpornih storitev je mogoče doseči z okrepitvijo sodelovanja med lokalnimi oblastmi, nevladnimi organizacijami in državnimi institucijami. Poenostavitev postopkov za dostop do specializiranih programov, finančne podpore in pridobitve potrdila o invalidnosti bi pomembno prispevala k zmanjšanju upravnih ovir.

Z individualiziranim svetovanjem in mentorstvom, prilagojenim potrebam posameznika, je mogoče mladim z invalidnostmi omogočiti uspešnejšo integracijo ter bolj aktivno sodelovanje na družbenem, izobraževalnem in poklicnem področju.

Zaključek

Priročnik »Inclusive Horizon« predstavlja celovit odsev skupnih realnosti, izzivov in želja mladih z okvarami vida ter mladih z invalidnostjo v partnerskih državah. Razvit v okviru projekta Youth IMPACT, priročnik združuje institucionalne analize, evropske politične okvire in, kar je najpomembneje, življenjske izkušnje mladih, katerih vsakdanje življenje oblikujejo dostopnost, podporni sistemi in družbena stališča. Njegova vrednost je v sposobnosti povezovanja teh razsežnosti v koherentno celoto, ki hkrati izpostavlja sistemske pomanjkljivosti in konkretne priložnosti za dolgoročne spremembe.

V nacionalnih kontekstih se mladi z invalidnostjo, vključno z mladimi z okvarami vida, še vedno soočajo s strukturnimi ovirami, ki omejujejo njihovo polno udeležbo v izobraževanju, zaposlovanju, mobilnosti in skupnostnem življenju. Čeprav zakonodajni okviri vse bolj priznavajo pravice oseb z invalidnostjo in se usklajujejo z mednarodnimi ter evropskimi standardi, ostaja izvajanje teh pravic neenakomerno. V praksi je dostop do podpore pogosto odvisen od kraja bivanja, institucionalnih zmogljivosti ali projektno usmerjenih pobud, ne pa od stabilnih in usklajenih sistemov. Ta razdrobljenost neposredno vpliva na zmožnost mladih, da načrtujejo svoje izobraževalne poti, preidejo v zaposlitev ter razvijajo neodvisno in izpolnjeno življenje.

Osrednja tema skozi celoten priročnik je temeljni pomen dostopnosti kot predpogoja za enakost. Za mlade z invalidnostjo dostopnost presega fizično okolje in vključuje digitalne prostore, komunikacijske kanale, informacije in družbena stališča. Mladi dosledno poudarjajo, da jih nedostopne spletne strani, izobraževalne platforme, javne storitve in upravni postopki izključujejo že ob prvem stiku. Brez dostopa do informacij v ustreznih in uporabnih oblikah ostaja sodelovanje v izobraževanju, zaposlitvenih programih, mladinskih pobudah in procesih odločanja omejeno, ne glede na formalno zagotovljene pravice. Z njihove perspektive dostopnost ni dodatna prilagoditev, temveč temelj, na katerem so zgrajeni avtonomija, sodelovanje in dostojanstvo.

Primerjalni pregled partnerskih držav kaže, da so kljub razlikam v pravnih sistemih in organizaciji storitev izkušnje mladih z invalidnostjo presenetljivo podobne. Vključujoče izobraževanje se formalno spodbuja, vendar njegova kakovost in učinkovitost pogosto temeljita na individualni predanosti, razpoložljivosti specializiranih strokovnjakov in

lokalnih virih. Številni mladi opisujejo zamude pri prejemanju dostopnih učnih gradiv, nezadostno uporabo podpornih tehnologij in neenakomerno razumevanje invalidnosti med izobraževalnim osebjem. Ti izzivi postanejo še posebej izraziti v prehodih med različnimi stopnjami izobraževanja ter ob prehodu iz izobraževanja v zaposlitev, kjer pogosto primanjkuje usklajene in stalne podpore. Mladi poudarjajo, da je prav kontinuiteta podpore ključna za ohranjanje motivacije, samozavesti in enakih možnosti.

Zaposlovanje in samostojno življenje predstavljata osrednja cilja mladih z invalidnostjo, hkrati pa tudi področji, kjer so sistemske vrzeli najbolj očitne. Mladi poročajo o predsodkih, nizkih pričakovanjih, omejenih prilagoditvah na delovnem mestu in zapletenih administrativnih postopkih. Njihove izkušnje pa hkrati jasno kažejo, da so ob ustrezni podpori, uporabi podpornih tehnologij in vključujočem delovnem okolju povsem sposobni pomembno prispevati tako poklicno kot družbeno. Neodvisnost, kot jo razumejo mladi z invalidnostjo, ni opredeljena zgolj z zaposlitvijo ali finančno avtonomijo, temveč z možnostjo sprejemanja odločitev, svobodnega gibanja, dostopa do storitev in enakovrednega sodelovanja v skupnostnem življenju.

Priročnik poudarja ključno vlogo organizacij civilne družbe in organizacij oseb z invalidnostjo kot prostorov opolnomočenja, vrstniške podpore in zagovorništva. Z vidika mladih te organizacije pogosto predstavljajo prva okolja, v katerih so njihovi glasovi slišani in njihove izkušnje priznane. Skozi mladinske programe, mentorstvo, mednarodno mobilnost in zagovorniške dejavnosti mladi z invalidnostjo razvijajo veščine, samozavest in občutek pripadnosti. Hkrati priročnik jasno opozarja, da vključevanje ne more temeljiti pretežno na nevladnem sektorju. Trajnostni napredek zahteva močno institucionalno odgovornost, stabilno financiranje podpornih storitev ter učinkovito usklajevanje med izobraževalnimi sistemi, socialno zaščito, zaposlitvenimi storitvami in mladinskimi politikami.

Na evropski ravni mladi z invalidnostjo mednarodne okvire in programe prepoznajo kot pomembne vire priložnosti in opolnomočenja. Evropski standardi dostopnosti ter programi mobilnosti, kot sta Erasmus+ in Evropski solidarnostni korpus, kažejo, kako lahko vključevanje deluje v praksi, kadar sta prilagodljivost in individualizirana podpora vgrajeni v zasnovo programov. Sodelovanje v mednarodni mobilnosti mladi pogosto opisujejo kot preobrazbeno izkušnjo, ki krepi neodvisnost, samozavest in aktivno državljanstvo. Te izkušnje potrjujejo ugotovitev, da ovire ne izhajajo iz pomanjkanja

spособnosti ali motivacije mladih, temveč iz sistemov, ki še niso v celoti prilagojeni raznolikosti.

Ena ključnih prednosti priročnika »Inclusive Horizon« je poudarek na perspektivah samih mladih. Njihovi prispevki razkrivajo ne le izzive, temveč tudi odpornost, odločnost in jasno izraženo željo po aktivnem sodelovanju pri oblikovanju politik in praks, ki vplivajo na njihova življenja. Mladi z invalidnostjo dosledno poudarjajo, da ne želijo biti obravnavani zgolj kot prejemniki podpore, temveč kot enakovredni partnerji v procesih odločanja. Njihovi pogledi izzivajo institucije, da presežejo formalno ali simbolno vključenost ter se usmerijo k smiselni participaciji in deljeni odgovornosti.

V tem smislu priročnik deluje hkrati kot analitični dokument in kot poziv k dejanju. Nagovarja oblikovalce politik, javne institucije, izobraževalce, delodajalce in mladinske organizacije, naj vključevanje razumejo kot neprekinjen in usklajen proces, ki zahteva odgovornost, dialog in trajno zavezanost. Pravni okviri in strategije zagotavljajo nujno osnovo, vendar je resnična vključenost dosežena šele takrat, ko se ti okviri uresničujejo v dostopnih storitvah, vključujočih okoljih in vsakdanjih praksah, ki spoštujejo raznolikost.

Priročnik »Inclusive Horizon« tako presega vlogo projektnega rezultata. Deluje kot temelj za prihodnje pobude, orodje za zagovorništvo in referenčna točka za razvoj politik. Z vključevanjem perspektiv mladih z okvarami vida in mladih z invalidnostjo prispeva k skupni viziji družbe, v kateri imajo vsi mladi možnost učiti se, delati, sodelovati in soustvarjati svojo prihodnost z dostojanstvom, avtonomijo in enakimi možnostmi.

Viri

1. Združeni narodi. Konvencija o pravicah invalidov (CRPD).
2. Evropska komisija. Strategija EU za invalidnost 2021–2030.
3. Svetovni konzorcij za splet (W3C). Smernice za dostopnost spletnih vsebin (WCAG) 2.1.
4. Svetovna zdravstvena organizacija. Svetovno poročilo o viziji.
5. Evropska unija. Direktiva (EU) 2016/2102 o dostopnosti spletnih strani in mobilnih aplikacij organov javnega sektorja.
6. Evropska unija. Evropski zakon o dostopnosti (Direktiva (EU) 2019/882).
7. Evropski odbor za standardizacijo. EN 301 549 – Zahteve glede dostopnosti za IKT izdelke in storitve.
8. Evropska unija slepih. Politični dokumenti in priporočila o dostopnosti, vključenosti in sodelovanju mladih.
9. Vlada Republike Slovenije. Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI).
10. Vlada Republike Slovenije. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1).
11. Vlada Republike Slovenije. Zakon o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij (ZDSMA).
12. Vlada Republike Slovenije. Akcijski program za invalide 2022–2030.
13. Vlada Republike Slovenije. Resolucija o Nacionalnem programu za mladino 2023–2030.
14. Statistični urad Republike Slovenije (SURS).
15. Univerzitetni medicinski center Ljubljana.

16. Center IRIS – Center za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne.
17. Medobčinska društva slepih in slabovidnih (MDSS).
18. Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije (ZDSSS).
19. Knjižnica Minka Skaberne za slepe in slabovidne.
20. Zavod ODTIZ.
21. ŠENT – Slovenska zveza za duševno zdravje.
22. YHD – Združenje za samostojno življenje.
23. Vlada Črne gore. Ustava Črne gore.
24. Vlada Črne gore. Zakon o prepovedi diskriminacije oseb z invalidnostjo.
25. Vlada Črne gore. Zakon o socialni in otroški zaščiti.
26. Vlada Črne gore. Zakon o elektronski upravi.
27. Vlada Črne gore. Strategija za integracijo oseb z invalidnostjo v Črni gori.
28. Vlada Črne gore. Mladinska strategija Črne gore.
29. Ministrstvo za delo in socialno varstvo Črne gore
30. Ministrstvo za javno upravo.
31. Državna volilna komisija Črne gore.
32. Statistični urad Črne gore (MONSTAT).
33. Gov.me.
34. Združenje slepih Črne gore.
35. Združenje mladih z invalidnostjo Črne gore.

36. Vlada Republike Hrvatske. Ustava Republike Hrvatske.
37. Vlada Republike Hrvatske. Zakon o preprečavanju diskriminacije.
38. Vlada Republike Hrvatske. Zakon o registru invalidov.
39. Vlada Republike Hrvatske. Zakon o inkluzivnem dodatku.
40. Vlada Republike Hrvatske. Zakon o osebni asistenci.
41. Vlada Republike Hrvatske. Nacionalni načrt za razvoj socialnih storitev.
42. Vlada Republike Hrvatske. Nacionalni mladinski program.
43. Ministrstvo za delo, pokojninski sistem, družinsko in socialno politiko.
44. Hrvatski inštitut za javno zdravje.
45. Urad varuha za osebe z invalidnostjo Republike Hrvatske.
46. Nacionalni center za zunanjo evalvacijo izobraževanja.
47. Hrvatska zveza slepih.
48. Hrvatska zveza združenj oseb z invalidnostjo.
49. Vlada Bosne in Hercegovine. Ustava Bosne in Hercegovine.
50. Federacija Bosne in Hercegovine. Zakon o zaščiti oseb z invalidnostjo.
51. Republika Srpska. Zakon o socialni zaščiti.
52. Brčko okrožje Bosne in Hercegovine. Zakon o socialni blaginji.
53. Svet ministrov Bosne in Hercegovine. Politika o invalidnosti v Bosni in Hercegovini.
54. Ministrstvo za civilne zadeve Bosne in Hercegovine.
55. Inštitut za statistiko Federacije Bosne in Hercegovine.

56. Inštitut za statistiko Republike Srbske.
57. Zveza slepih Federacije Bosne in Hercegovine.
58. Zveza slepih Republike Srbske.
59. Zveza slepih Herceg-Bosne.
60. Ministrstvo za izobraževanje, šport in mladino Cipra – področje posebnega izobraževanja.
61. Oddelek za socialno vključenost oseb z invalidnostjo (Ciper). Nacionalna strategija in akcijski načrt za invalidnost.
62. Evropska komisija. Študenti in osebje s telesnimi, duševnimi ali zdravstvenimi težavami (Erasmus+).
63. Evropski forum za invalide. Projekt Accessible DATA – poročilo o državi Ciper.
64. Odprta univerza Cipra. Notranji predpisi za osebe z invalidnostjo.